JAARBOEK

heemkundekring het land van gastel

1988

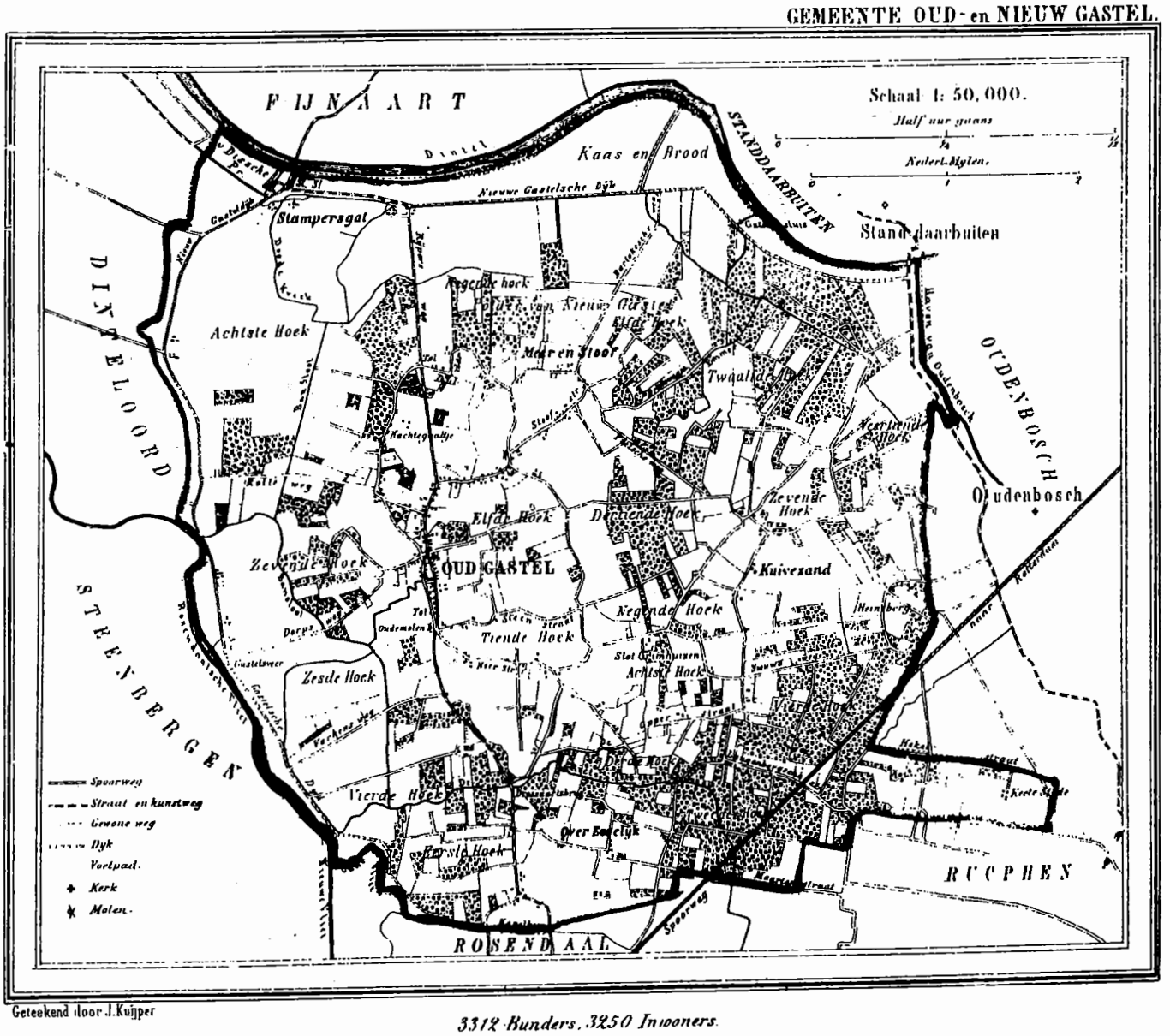

Geteekend door J. Kuijper

3312 Bunders, 3250 Inwooners.

VOORWOORD

Geachte lezers, lezeressen.

Wij zijn verheugd U het vijfde jaarboek van de Heemkundekring "Het Land van Gastel" aan te kunnen bieden.

De redactie heeft haar best gedaan om U weer een variatie aan interessante artikelen te kunnen presenteren.

Zij hoopt, dat U het jaarboek met genoegen zult lezen.
Ook naar de toekomst toe, zijn wij vol goede voornemens,
om de geschiedenis van Gastels verleden verder uit te diepen.
Wij houden ons aanbevolen voor positieve reacties uwerzijds.

Wij sluiten dit lustrum graag af met dank aan allen, die hebben meegewerkt aan de totstandkoming van dit jaarboek 1988.

Verder aan allen veel leesgenot toegewenst.

Oud Gastel,
17 november 1988

F. van Merriënboer,
voorzitter

LIJST VAN BEGUNSTIGERS 3 SNOEKEN ACTIECOMITEE

Financieel:

Gemeentebestuur Oud en Nieuw Gastel	
Anjerfonds Nederland	
Comitee Zomerzegels Nederland	
Brouwerij Allied Breweries Skol Nederland	Breda
Handelmy Belona B.V.	Oud Gastel
Intramast Transportbedrijf	Oud Gastel
P.F.A. Akkermans	Oud Gastel
Eerwaarde Broeders	Oud Gastel
Rabobank	Oud Gastel
Pepping Bouwonderneming	Kaatsheuvel
M.C. van der Borst aannemer	Etten Leur
M.P.E. Feddes	Oud Gastel
Shell	Moerdijk
van Schilt Bouwmarkt	Oud Gastel
C. Willemse notaris	Oud Gastel
J.H.J.H. Witvoet tandarts	Oud Gastel
Hendriks Mij grondwerken	Oud Gastel
v.t. Hullenaar, huisartsen	Oud Gastel
Aug. van Dijck Petit wegenbouw	Bergen op Zoom
Fam. Zandbergen	Oud Gastel
F.H.M. Lambregts loodgieter, sanitair	Oud Gastel
F. van Merriënboer	Oud Gastel
A.J.M. Akkermans	Zevenaar
R.M. Backx staalconstructies	Oud Gastel
J.D. Bonnerman	Oud Gastel
A.L. de Bont	Oud Gastel
Bureau van Heeswijk	Vught
Autorijschool C. Tak	Oud Gastel
Sweere Assurantiën	Oud Gastel
AMRO Bank	Oud Gastel
Mr. O. Dierckxsens	Roosendaal
J.C.J. Blommerde bakker	Oud Gastel
A. Heshof huishoudelijke artikelen	Oud Gastel
van Heeffer aannemer	Halsteren
mevr. v.d. Horst-Zandbergen	Oud Gastel
J.A.M. Jansen van Unen textielhandel	Oud Gastel
B. Kouters Bouwmarkt	Oud Gastel

L. van de Klundert B.V. aannemer	Oudenbosch
Landschap Partners	Nieuwegein
F. van Limbergen	Oud Gastel
J.B. Looten Bistro de Ouwe Post	Oud Gastel
J.M. Maas café Onder de Toren	Oud Gastel
J.F.W. Moerings	Oud Gastel
P.P.T.C.J. Rossou	Oud Gastel
J.M. van Rijsbergen Bouwmarkt	Oud Gastel
R.G.L.J. Trimbach	Oud Gastel
A.C. van Unen	Oud Gastel
C. Verhoeven Stampersgat garagebedrijf	Stampersgat
J.W.T. Vermunt	Roosendaal
C. van der Vorst e.o.	Oud Gastel
Fam. Wagemakers Tak	Oud Gastel

In natura:

Fa. A. Bus van der Vorst, textielhandel	Oud Gastel
P. Bus woninginrichting	Oud Gastel
J. van den Berg huishoudelijke artikelen	Oud Gastel
A. Dijkers tuindersbedrijf	Oud Gastel
Eerwaarde Broeders	Oud Gastel
A. Heshof huishoudelijke artikelen	Oud Gastel
H. van Oosterhout B.V. schildersbedrijf	Oud Gastel
Stichting Caritas	Oud Gastel
Sweere Assurantiën	Oud Gastel
F. Vogelaars café Marktzicht	Oud Gastel

Voorts dankt het bestuur ook de helpers, die het mogelijk gemaakt hebben, dat we met het museum al zo ver gevorderd zijn:

Dhr. J. Aanraad
Dhr. P.F.A. Akkermans
Mevr. A. Bonnerman
Dhr. A. Bus
Mevr. A. Bus-Rombouts
Dhr. C. Bus
Dhr. W. Heynen
Dhr. A. Hennekens
Dhr. F. Hendrickx
Dhr. M. van Hooydonk
Dhr. M. Koevoets

Dhr. H. Lambregts
Mevr. G. Lauwerijssen-van Wezel
Mevr. G. van Merriënboer-van Dongen
Dhr. C. Paantjens
Dhr. A. van Poeyer
Mevr. A. Rijsdijk
Dhr. P. Rijsdijk
Dhr. J. Slegers
Dhr. W. Veraart
Dhr. W. Willemse
Mevr. A. Willemse-van Nispen

Gedurende de afgelopen periode mochten we verschillende attributen en andere voorwerpen ontvangen voor ons museum van o.a.:

Fam. Baaijens	Roosendaal
Fam. P. van den Bos	Oud Gastel
Erven. Brocatus, Dorpsstraat	Oud Gastel
Fam. J. Brocatus	Oud Gastel
Mevr. Dekkers, Kerkstraat	Oud Gastel
Eerwaarde Broeders	Oud Gastel
B. Kempenaars	Oud Gastel
Fam. Kessel, Noordhoeksestraat	Oud Gastel
Fam. A. Kerstens	Oud Gastel
Fam. van Moll	Breda
Fam. Nelen, Vierschaarstraat	Oud Gastel
Fam. Slegers	Oud Gastel
Fam. van Nijnatten, Kerkstraat	Oud Gastel

waarvoor onze hartelijke dank.

Voorts dankt Heemkundekring Het Land van Gastel al de overige medewerkers en gevers die hierboven niet genoemd zijn.

HET STAMBOOMONDERZOEK VAN DE FAMILIE VOERMANS

Al weer enkele jaren verschijnen er in dit jaarboek artikelen over bekende Gastelse families. Deze families speelden vroeger een min of meer belangrijke rol in onze gemeenschap. Natuurlijk bestond onze samenleving niet alleen uit vooraanstaande personen. We kenden en kennen ook de gewone Gastelaren.

Het is wellicht interessant om ter afwisseling eens een overzicht te geven van een gewone Gastelse familie. Bovendien geeft een overzicht van deze familie aanknopingspunten om iets meer te vertellen over het ontstaan van namen en over beroepen, die werden of worden uitgeoefend.

Waar het hier om gaat is de familie Voermans. Deze familie woonde tot zo'n twintig jaar geleden op Dorpsstraat 75. Bij dit overzicht maken we dankbaar gebruik van de gegevens, die ons verstrekt zijn door de heer Adr. Voermans, één van de gezinsleden van die familie, momenteel woonachtig te Sint Willebrord.

De naamgeving in het algemeen

De persoons- en geslachtsnamen behoren tot de taalschat van een volk. Omdat iedere persoonsnaam, trouwens elke andere naam, in een ouder tijdperk van de taal een soortnaam is geweest of een samenstelling van twee zulke naamwoorden vinden we in de namen een deel van de vroegere woordenschat terug, zij het meestal in een andere vorm. Deze woorden worden echter dikwijls vervormd. Dit bemoeilijkt het terugvinden van de oorspronkelijke woorden.

Bij het onderzoek naar de oorspronkelijke namen en woorden hebben we tevens te maken met het gegeven, dat de oudste geschriften in ons land veelal in het latijn gesteld zijn. Vooral waar het namen betreft. Deze werden in de kerkelijke registers opgenomen. Deze registers werden in het Latijn geschreven, de voertaal in de katholieke kerk. Nederlandse namen werden dan vaak "gelatiniseerd".

Een historisch overzicht volgt hieronder:
1000 Oorkondes bevatten Nederlandse namen
1050 De hoge adel heeft familienamen
1100 Het ontstaan van "gewone" familienamen
1150 De dienstmannen van het Ridderschap hebben namen
1200 Horigen krijgen namen (bijnamen of plaatsnamen)
1400 Wetenschappelijk onderzoek van de regio Bazel
In de Middeleeuwen voerden de ingezeten van de zuidelijke gewesten van ons

land al een vaste geslachtsnaam. Deze waren vaak ontleed aan de namen van ambten of aardrijkskundige namen.
1556 Register van de Vierschaar te Assendelft
1563 Concilie van Trente. Vanaf die tijd wordt men verplicht, als katholiek, een doopnaam aan te nemen van een beschermheilige of patroon.
1810 Invoering van de Burgerlijke Stand. Elke inwoner van ons land moet een achternaam dragen.

Het ontstaan van familienamen gaat heel ver terug in de geschiedenis. De mensen van adellijke families hadden al heel vroeg blijvende achternamen, die veelal naar het landsgedeelte (graafschap, hertogdom) genoemd werden.
Bijv. van Brabant, van Nassau.

Ook de lagere adel had meestal al eerder dan het gewone volk vaste namen. Deze hadden vaak de titels en namen gekocht. Van de gewone burgers kregen de gildenmeesters en later ook de gezellen namen, naar gelang hun bekendheid.
Bijv. Jan Breydel.

Zoals al aangegeven werd, kreeg het gewone volk, voorzover de mensen katholiek gedoopt werden, ten tijde van het Concilie van Trente namen. Zo kwamen de namen als Jan (Johannes), Piet (Petrus) en Kees (Cornelis). De kinderen kregen als achternaam de naam van hun vader. Voorbeelden van die patroniemen: Jansen, Pietersen, Cornelissen. In een kleine leefgemeenschap was het aannemen van zo'n achternaam niet zo lastig. Daar kende men toch iedereen.

Naarmate de bevolking van dorpen en steden groeide was er behoefte om andere achternamen aan te nemen, om de namen uit elkaar te houden. De achternamen werden afgeleid van:
Naam van patroonheilige: Neelen (Cornelis), Peeter (Petrus).
Naam van plaats van afkomst: van Oosterhout, van Gastel.
Naam van een beroep: Voerman, Bakker.
Naam van een bijzondere eigenschap: de Lange, de Rode.
Naam van gebouw van afkomst: van de Meulen.
Naam van de vader met 's: Voermans, Willems.

Bij de invoering van de Burgerlijke Stand in de tijd van de Franse overheersing kwam de verplichting om een achternaam te voeren. Daarbij werden allerlei vreemde namen gegeven zoals Naaktgeboren, Wintjens enz. Veel mensen dachten, dat met het verdwijnen van de Franse soldaten ook de Burgerlijke Stand zou worden opgedoekt. Deze bleef echter gehandhaafd, zodat veel mensen opgescheept

bleven met een achternaam waar ze niet gelukkig mee waren.

Voor degenen die belangstelling hebben om de afkomst van hun naam te onderzoeken is er gelegenheid voor dat onderzoek in het gemeentearchief. Grotere gemeentes hebben dat archief in eigen beheer. Kleinere gemeentes hebben meestal een gemeenschappelijke archiefbewaarplaats. Voor onze gemeente is het archief in het Streekarchivaat Nassau Brabant ondergebracht. Het archiefgebouw hiervan staat in Zevenbergen. In dit archief zitten ook de copieën van de Doop-, Trouw- en Begraafboeken (DTB). Deze zijn nodig om onderzoek te doen naar de namen uit de tijd voor de invoering van de Burgelijke stand (1810).

De gegevens uit de DTB boeken gaan terug tot ongeveer 1620, voor zover deze boeken nog bewaard zijn gebleven. Gegevens uit vroegere tijden zijn soms te vinden in abdijarchieven. Bijv. te Bornhem (België) in de Bernardusabdij. Gemeentelijke gegevens zijn soms ook terug te vinden in Gemaallijsten Verpondingen, Kop- en Hoorngelden en in de Notariële en Rechterlijke archieven.

De naam Voermans is ontstaan uit een beroep: Voerman.
De naam komt al heel vroeg voor. Denk aan het sterrebeeld Aurigia, de latijnse naam voor voerman.

In West Brabant komt de naam voor in de Doop-Trouw-Begraaf (DTB) boeken. De betreffende familie heeft niet altijd Voermans geheten. In het dorp Hoeven (de Hoeven) Noord-Brabant, vind men in het Doopboek van de parochie omstreeks 1620 een echtpaar, genaamd Geeraert Jacobsen (zoon van Jacob) en Jenneken Jans. Dit echtpaar heeft twee zonen. Deze worden gedoopt: Jacobus Geertsen (zoon van Geert) 21 febr. 1621 en Joannes Geertsen (zoon van Geert met als voornaam de naam van de vader van zijn moeder) 20 april 1623. Wanneer deze beide zonen zouden huwen en kinderen krijgen zouden de kinderen van Jacobus de achternaam Jacobs krijgen en de kinderen van Joannes de achternaam Jansen. De kleinkinderen van Geeraert Jacobsen zouden zo, hoewel ze van dezelfde grootvader afstammen verschillende achternamen krijgen. Dat gebeurde destijds vaak en dit maakt het voor de huidige stamboomonderzoeker extra moeilijk. Soms werd zo een keten van namen aan de kinderen gegeven. Bijv. Hendrik Cornelisse Hendricxsen Quirijns. Dat werd te omslachtig zodat men verplicht werd een vaste achternaam te geven.

Nu was Geeraert Jacobsen een bouwman (boer) en hij had als nevenberoep voerman, omdat de schrale Hoevense grond niet genoeg opleverde. Zijn zonen waren ook voerman.

In de gemeenterekening staat vermeld: "Ontfangen voor bewesen diensten, die hij met zijn Peert en Karre voor de gemeente gedaen heefte".
Deze zonen nemen als achternaam de naam Voermans (zoon van de voerman). De reden van deze naamgeving ligt in het feit, dat de familie in Roosendaal terecht komt, waar de kans op naamsverwarring groter was, omdat daar meer mensen woonden dan in de kleine gemeenschap Hoeven. Typerend is, dat alleen de zonen van Gerardus Jansen Voermans, die omstreeks 1680 in Roosendaal gaat wonen de achternaam Voermans krijgen en niet de dochters. (Over emancipatie gesproken.)

In het overzicht van de familie Voermans komen ook namen voor als van Oosterhout, die duiden op een andere manier van naamgeving. Aan het eind van de nakomelingenlijst van Gerard Jacobs, die in Hoeven woonachtig was zien we Marinus Voermans, die na bijna 400 jaar zich weer in Hoeven vestigt. Interessant is het ook als men de beroepen bekijkt. De oudste Voermansen zijn voerman en bouwman. In de loop van de tijd zijn er kleermakers. In de vorige eeuw is er een postbode, een beroep dat in de achttiende eeuw nog niet bestond. En in deze eeuw van motortechniek vonden we een onderhoudsmonteur, terwijl de laatste telg uit het geslacht der Voermansen een computertechnicus is, een beroep, waar de oude Geeraert Jacobs uit Hoeven wel nooit van gedroomd heeft.

Hierna volgen respectievelijk het overzicht van de familie Voermans in rechte lijn, voor zover deze betrekking heeft op de afstammelingen die in Gastel woonachtig waren. Tenslotte is nog opgenomen een familiewapen van de familie Voermans.

P. PEETERS.

STAMBOOM FAMILIE VOERMANS

Gerard Jacobs	o	na	1590	Hoeven
	+	na	1652	
	x		1620	met
Jenneke Jans	o	±	1590	
	+	?		
kinderen:				
Jacobus Geertsen	o		21-02-1621	Hoeven
Joannes Geertsen	o		20-04-1623	Hoeven

Joannes Geertsen	o	20-04-1623	Hoeven	Beroep: Voerman
	+	na 1659	Hoeven	
	x	± 1645	met	
Maria Willems	o	?		
	+	na 1682		
kinderen:				
Gerardus Jansen Voermans	o	1646	Hoeven	
Adriana Jansen Voermans	o	01-11-1647	Hoeven	
Geertruidie Jansen Voermans	o	16-06-1650	Hoeven	
Cornelius Jansen Voermans	o	02-11-1653	Hoeven	
Petrus Jansen Geersen Voermans	o	28-10-1656	Hoeven	
Joanna Jansen Voermans	o	07-10-1659	Hoeven	

Gerardus Jansen Voermans	o	1646	Hoeven	Beroep: Voerman
	+	13-06-1689	Roosendaal	
	x	26-01-1681	Roosendaal	met
Petronella Baltens	o	1659		
	+	1736		
kinderen:				
Joanna Jansen Geertsen	o	12-03-1682	Roosendaal	
Balthasar Geertsen Voermans	o	03-08-1683	Roosendaal	
Catharina Jansen Geertsen	o	21-08-1687	Roosendaal	
Wilhelmus Geertsen Voermans	o	28-10-1688	Roosendaal	

Balthasar Geertsen Voermans	o	03-08-1683	Roosendaal	Beroep: Procureur
	+	1725	Hoeven	
	x	14-07-1709	Hoeven	met
Jacomijntje Quirijnis	o	?		
	+	1725	Hoeven	
kinderen:				
Petronella Voermans	o	1709	Hoeven	
Geert Voermans	o	1711	Hoeven	
Adrianus Voermans	o	09-05-1714	Hoeven	
Johannes Baptist Voermans	o	23-06-1716	Hoeven	
Henricus Voermans	o	04-07-1718	Hoeven	
Johanna Cornelia Voermans	o	27-07-1720	Hoeven	
Maria Anna Voermans	o	24-10-1722	Hoeven	
Baldina Voermans	o	01-07-1725	Hoeven	

Adrianus Voermans	o	09-05-1714	Hoeven Beroep: Kleermaker
	+	24-06-1778	Hoeven
	x	1741	Hoeven met
Elisabeth Swaegers	o	?	
	+	1766	
	xx	02-08-1687	Hoeven met
Maria van Beek	o	1723	
	+	1805	
kinderen:			
Balthasar Voermans	o	24-01-1743	Hoeven
Elisabeth Voermans	o	14-07-1744	Hoeven
Josephus Voermans	o	20-03-1746	Hoeven
Petronella Voermans	o	03-10-1748	Hoeven
Cornelius Voermans	o	09-11-1749	Hoeven
Maria Elisabeth Voermans	o	19-05-1752	Hoeven
Elisabeth Voermans	o	10-05-1757	Hoeven
Gerardus Voermans	o	29-12-1759	Hoeven

Gerardus Voermans	o	29-12-1759	Hoeven Beroep: Kleermaker
	+	11-04-1822	Oud Gastel
	x	10-05-1789	Roosendaal met
Maria Timmermans	o	1767	
	+	1841	
kinderen:			
Adrianus Voermans	o	09-06-1790	Oud Gastel
Anna Voermans	o	17-07-1791	Oud Gastel
Maria Elisabeth Voermans	o	31-08-1792	Oud Gastel
Barbara Voermans	o	03-03-1794	Oud Gastel
Barbara Voermans	o	23-03-1795	Oud Gastel
Henrica Voermans	o	14-01-1797	Oud Gastel
Anna Maria Voermans	o	14-01-1797	Oud Gastel
Ludovicus Voermans	o	23-04-1798	Oud Gastel
Petronella Voermans	o	21-09-1799	Oud Gastel
Petronella Voermans	o	04-01-1801	Oud Gastel
Johannus Lodewijk Voermans	o	12-01-1802	Oud Gastel
Cornelius Balthasar Voermans	o	22-01-1803	Oud Gastel
Catharina Voermans	o	20-08-1805	Oud Gastel
Marinus Voermans	o	27-11-1806	Oud Gastel
Johannus Josephus Voermans	o	29-03-1809	Oud Gastel

Cornelius Balthasar Voermans	o	22-01-1803	Oud Gastel	Beroep: Kleermaker
	+	19-04-1856	Oud Gastel	
	x	12-05-1835	Oud Gastel	met
Geertruida IJzenbaard	o	1814	Oud Gastel	
	+	1856	Oud Gastel	
kinderen:				
Gerardus Voermans	o	28-09-1835	Oud Gastel	
Anna Cornelia Voermans	o	09-04-1837	Oud Gastel	
Maria Voermans	o	10-05-1838	Oud Gastel	
Maria Voermans	o	28-05-1839	Oud Gastel	
Marijn Voermans	o	30-10-1840	Oud Gastel	
Elisabeth Voermans	o	11-06-1842	Oud Gastel	
Maria Catharina Voermans	o	24-06-1844	Oud Gastel	
Petronella Voermans	o	13-03-1846	Oud Gastel	
Wilhelmina Voermans	o	04-10-1847	Oud Gastel	
Adriaan Voermans	o	30-04-1849	Oud Gastel	
Anna Cornelia Voermans	o	29-03-1851	Oud Gastel	
Adriaan Voermans	o	01-11-1852	Oud Gastel	
Wilhelmina Voermans	o	15-03-1854	Oud Gastel	
Petronella Voermans	o	15-03-1854	Oud Gastel	
Johanna Voermans	o	27-09-1855	Oud Gastel	

Marijn Voermans	o	30-10-1840	Oud Gastel	Beroep: Kleermaker
	+	10-07-1899		
	x	23-11-1866	Oud Gastel	met
Johanna Cornelia Wils	o	1838	Oud Gastel	
	+	1888	Oud Gastel	
kinderen:				
Geertruida Maria Voermans	o	02-09-1869	Oud Gastel	
Maria Catharina Voermans	o	06-11-1870	Oud Gastel	
Cornelis Voermans	o	25-09-1872	Oud Gastel	
Petronella Wilhelmina Voermans	o	06-12-1873	Oud Gastel	
Petrus Voermans	o	04-05-1875	Oud Gastel	
Gerardus Voermans	o	21-10-1876	Oud Gastel	
Catharina Jacoba Voermans	o	06-05-1879	Oud Gastel	
Gerardus Johannus Voermans	o	21-10-1882	Oud Gastel	

Cornelis Voermans	o	25-09-1872	Oud Gastel	Beroep: Kleermaker/ Postbode
	+	07-02-1949	Oud Gastel	
	x	18-06-1898	Oud Gastel	met
Maria Cornelia Wils	o	1876		
	+	1911		
kinderen:				
Marinus Jacobus Voermans	o	10-08-1899	Oud Gastel	
Jacoba Johanna Voermans	o	10-10-1900	Oud Gastel	
Josephus Carolus Voermans	o	24-03-1903	Oud Gastel	
Carolus Cornelis Voermans	o	06-04-1905	Oud Gastel	
Petrus Voermans	o	26-05-1907	Oud Gastel	
Johanna Voermans	o	11-09-1909	Oud Gastel	

Marinus Jacobus Voermans	o	10-08-1899	Oud Gastel	Beroep: Timmerman
	+	11-05-1967	Roosendaal	
	x	08-11-1924	Oud Gastel	met
Antonia Elisabeth van Oosterhout	o	1901	Oud Gastel	
	+	1967	Oud Gastel	
kinderen:				
Cornelus Johannes Voermans	o	24-09-1925	Oud Gastel	
Johannus Josephus Voermans	o	14-08-1926	Oud Gastel	
Maria Cornelia Voermans	o	02-09-1927	Oud Gastel	
Cornelia Geertruida Voermans	o	26-09-1928	Oud Gastel	
Josephus Carolus Voermans	o	19-11-1929	Oud Gastel	
Vincentius Petrus Voermans	o	05-11-1939	Oud Gastel	
Petrus Vincentius Voermans	o	01-11-1932	Oud Gastel	
Jacobus Carolus Voermans	o	12-01-1934	Oud Gastel	
Johanna Adriana Voermans	o	14-02-1935	Oud Gastel	
Adriana Maria Voermans	o	25-05-1936	Oud Gastel	
Carolus Adrianus Voermans	o	15-08-1938	Oud Gastel	
Adrianus Franciscus Voermans	o	19-04-1940	Oud Gastel	
Marinus Franciscus Voermans	o	04-09-1943	Oud Gastel	

Jacobus Carolus Voermans	o	12-01-1934	Oud Gastel	Beroep: Onderhoudsmonteur
	x	15-01-1958	Steenbergen	met
Petronella Plasmans				
kinderen:				
Marinus Antonius Voermans	o	04-06-1958	Oud Gastel	
Apolonia Antonia Maria Voermans	o	10-05-1962	Oud Gastel	

Marinus Antonius Voermans	o	04-06-1958	Oud Gastel	Beroep: Computertechnicus
	x	1984	Hoeven	met

Maria Bakkers.

Dit familiewapen is achterhaald door Johannes Josephus Voermans, zoon van Marinus Jacobus Voermans, geboren 14 augustus 1926 te Oud Gastel en wonende te Hulst (Zeeland) van beroep Sergeant bij de Marine, nu gepensioneerd.

DE GASTELSE MISSIONARIS-DICHTER, PATER DOKTOR ANTOON SMOOR 1867-1945

In een eerder verschenen Jaarboek van onze Heemkundekring, n.l. in 1985, hebt u een gedicht kunnen lezen van bovengenoemde Gastelse missionaris. Het heette "de Windmolen" en hij heeft dit gemaakt op de vroegere Gastelse windmolen, die op het Moleneind heeft gestaan.

De familie Smoor was destijds eigenaar van deze molen en woonde er zelf tegenover op het eind van de Kerkstraat. Deze familie vestigde zich in Oud Gastel vóór 1800. Ene Pieter Smoor was n.l. in 1798 schepene van Oud Gastel. Hij was waarschijnlijk een progressief man, want we beleven dan ook in Gastel de "Franse Omwenteling", waarbij gekozen patriottistische vertegenwoordigers hun intrede doen in het dorpsbestuur.

Deze Pieter Smoor was in 1791 getrouwd met Maria Slooters. Zij hadden twee kinderen, te weten Adrianus en Adriana. Deze zoon Adrianus is driemaal getrouwd geweest, achtereenvolgens met Wilhelmina van Aart, Maria Kustermans en Cornelia Jongmans. Er waren totaal een zestal kinderen.

Uit zijn eerste huwelijk stamde Petrus Smoor, geboren 1 augustus 1835 en overleden te Oud Gastel op 1 november 1902. Hij was onder andere ook wethouder van de gemeente. Hij was getrouwd met Geertruida Potters, geboren 23 december 1833 en overleden op 23 juli 1909 te Oud Gastel. Zij hadden een acht-tal kinderen, vijf zoons en drie dochters. Drie zoons werden priester gewijd, waarvan de bekendste is geworden pater doktor Antoon Smoor, witte pater.

Hij werd geboren op 6 juli 1867 te Oud Gastel. Hij studeerde op het seminarie IJpelaar te Breda. Hij wilde graag missionaris worden. Daarvoor koos hij de orde van de Witte Paters, ook wel de paters van Lavigerie genoemd, naar de stichter van de orde, kardinaal Lavigerie. Deze Franse kardinaal was de grondlegger van de Afrikaanse Missionering en leefde van 1825-1892. Pater Antoon Smoor ging echter eerst nog studeren in Rome. Daar promoveerde hij maxima cum laude tot doktor in de theologie. Toen vertrok hij naar Afrika, waar hij in de zeer oude stad Carthago professor werd aan het seminarie, de opleidingsschool voor de witte paters. Hij deed dit ongeveer twaalf jaar, van 1893 tot 1905. Toen keerde hij weer terug naar Nederland, naar het missiehuis Sint Charles te Esch in Noord-Brabant. Dit huis was genoemd naar de voornaam van kardinaal Lavigerie. Vorig jaar is het afgebroken, daar het in de weg stond! Enige jaren later vertrok pater Antoon Smoor naar Canada,

het franse Quebec, waar hij directeur werd van het seminarie aldaar. Hij bekleedde nog vele andere functies in de orde, totdat hij tenslotte weer belandde in het missiehuis Sint Charles. Daar overleed pater Antoon Smoor op 78-jarige leeftijd op 10 november 1945.

Voor zover gepubliceerd, kennen wij van pater Smoor een 70-tal gedichten. Zij ademen vanzelfsprekend de geest van die tijd en lijken in taalgebruik veel op de gedichten van Joost van den Vondel. Inhoudelijk lijken de gedichten, die betrekking hebben op de natuur, heel veel op de gedichten van priester-dichter Guido Gezelle.

In het jaar 1941 is er door uitgeverij het Spectrum te Utrecht, een kleine bundel van de gedichten van pater Smoor uitgegeven. Deze verzen werden verzameld en ingeleid door de bekende neerlandicus Gerard Knuvelder, onder de titel "Het Blijde Leven".

Pater Antoon Smoor had zijn gedichten onder de schuilnaam Herman van Zuijle gepubliceerd in het tijdschrift "Van onze Tijd" en in de "Katholieke Illustratie". Antoon van Duinkerken, de bekende Brabantse schrijver en dichter, zag hem in zijn bundel "Katholieke Poezie" over het hoofd, jammer! Voor dit jaarboek heb ik uit de mij bekende gedichten van hem een keuze gemaakt. Ik gaf aan de gedichten, die aan Gastel en zijn omgeving deden denken de voorkeur. Overigens komen zijn godsdienstige gevoelens sterk in zijn gedichten naar voren. Hij was een beminnelijke en opgewekte pater, zeggen diegenen, die hem gekend hebben.

Als eerste gedicht koos ik "Beste Moeder". Hij schreef dit gedicht op 19-jarige leeftijd, op 13 december 1886, aan zijn jarige moeder, vanuit het seminarie IJpelaar. In zijn tweede gedicht "in Memoriam", wordt de grote Gastelaar Jan Frederik Vlekke herdacht, wiens beeld op Stampersgat levend wordt gehouden. De volgende gedichten Sneeuw, Ploegen en de Klepper, brengen ons Gastels verleden en polderland in gedachten. Het laatste gedicht "De Miskelk" kenden alle jonge priesters rond 1910 zowat van buiten. We vinden, dat we deze priester-dichter Antoon Smoor niet mogen vergeten.

Een volgende keer komen wij nader terug op de Gastelse familie Smoor, waaruit vele kloosterlingen en vooraanstaande inwoners zijn voortgekomen.

F. VAN MERRIËNBOER.

Beste Moeder,

Weer tuimelt het ritslende blad van de boomen,
Weer kwijnen de stengels van de bloemen ontbloot.
Zie, 't dartele water stolt vast in zijn zoomen
Weer heerscht op de velden de stilte, de dood.

En toch weet dat doodsche seizoen mij te dwingen,
de zwierende hand in de snaren te slaan.
- En 't is of onzichtbare krachten het dringen -
Het juichende hart heft zijn feesttonen aan.

't Zijn klanken, die eenmaal uw lippen ontvlogen,
Die eenmaal uw lachende moedermond zong,
Terwijl ik al schomlend in slaap werd bewogen,
Muziek, die in het sluimrende kinderhart drong.

Nu reppen die tonen weer juublende henen,
Op vleuglen sneller dan stijgrende wind.
Nu bidden zij God dat Hij dit moog verleenen
Dat moeder nog lang leef' met 't dankbare kind.

Uw U gelukwenschende zoon A. Smoor.
13 december 1886.

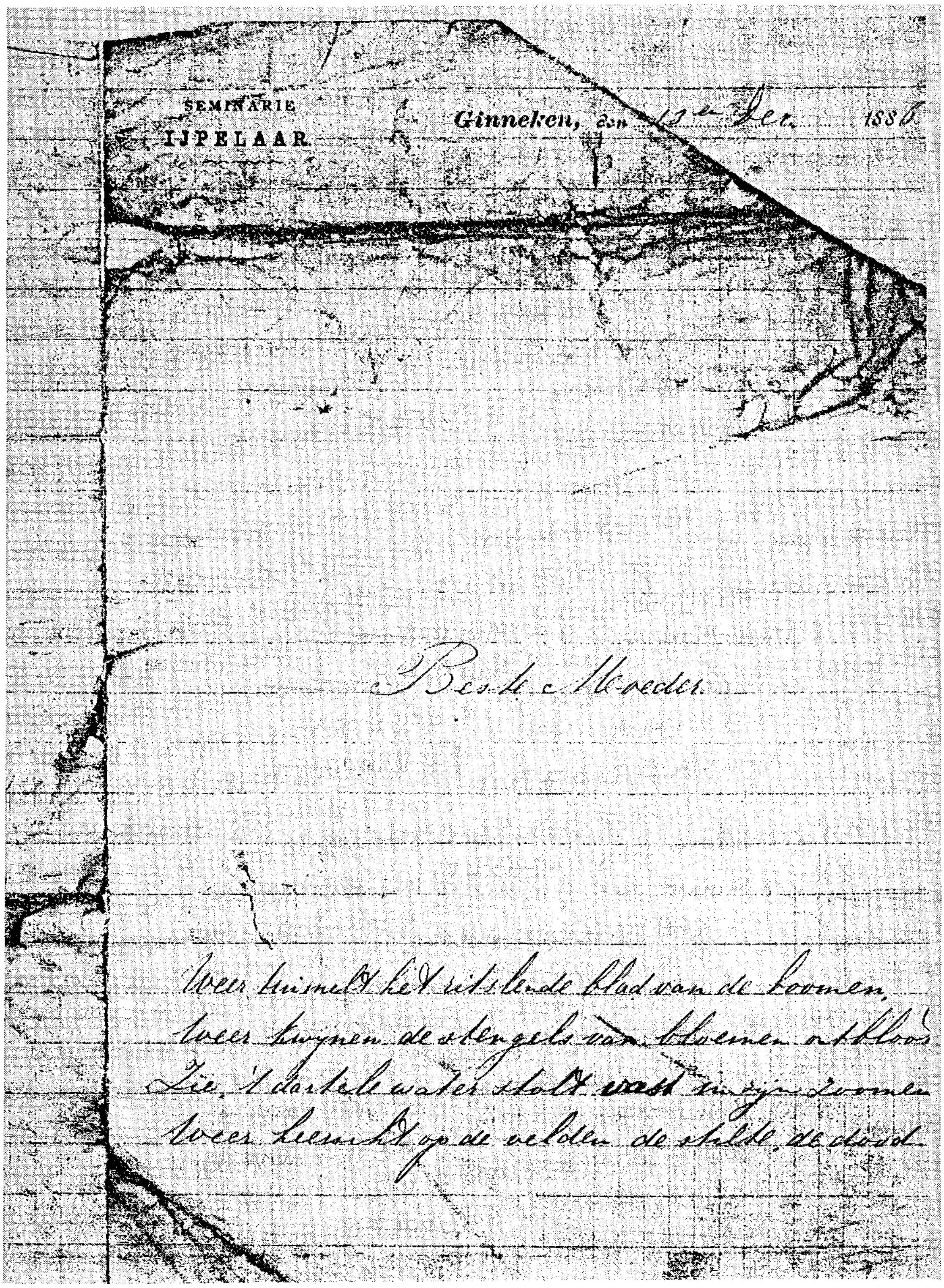
SEMINARIE
IJPELAAR.

Ginneken, den 12e Dec. 1880

Beste Moeder.

Weer tuimelt het ritselende blad van de boomen,
Weer kwijnen de stengels van bloemen ontbloot
Zie, 't dartele water stolt vast in zijn zoomen
Weer heerscht op de velden de stilte, de dood

IN MEMORIAM.

Helaas, te vroeg ontvielt Gij, stoere Werker,
Aan 't volk! Gij, eigen kind des volks, gegroeid
Met 't volk tot één! Gij hebt U-zelf den Sterker'
Gevoeld, 't is waar, maar om U onvermoeid

Te wijden aan zijn heil. Held're Bemerker
Van looze kwalen, hebt Gij U geschoeid
Ten strijde en meer dan één aan weeën-kerker
Met eigen handen liefderijk ontboeid.

De hooge wijsheid Leo's diep-indachtig,
O kloeke Pauszoon, bracht Gij aan den staat
Der kleine luiden met de hoop ook baat.

Geen onzer sprak als Gij ter tale machtig,
»Dewijl elk woord van U was eene daad." 1)
Uw kracht bezweek, Uw naam niet óndergaat!

St. Charles. Dr. A. SMOOR.

1) Woorden waarmee wijlen Dr. Schaepman, op eene vergadering te Utrecht, den Overledene kenschetste.

DE SNEEUW.

Gevallen is er versche sneeuw,
Zoo helder, helder-wit,
Dat 'k te vergeefs aan 't peinzen zit
Om iets te vinden, dat nabij
Haar blanke witheid komt.
Wat wit is hier benêen,
Heb 'k nagezien en opgesomd
Het een bij 't ander, neen,
Er valt niet aan te twijflen, al
Die wittighêen, te zaam
Genomen zelfs, zijn niet bekwaam
Om naar het enkel witte van de sneeuw
Te doen. En wordt er iet
Gevonden, dat zoo sneeuwwit ziet
Als sneeuw, dan is het ver van hier.
Helaas! hoe kort van duur
Is 't schoone wit, want reeds een uur
Nadat 't gevallen is, zoo mooi, zoo rein,
Houdt 't op vlekloos sneeuwwit te zijn.
Waarom dan toch blijft op onze aard'
Het witste wit zoo kort gespaard?

St. Charles. Dr. A. SMOOR.

PLOEGEN

Een vierspan paarden, straf
En stug, met moeite trekken
Den zwaren ploeg den kleigrond door
En scheuren erin voor naast voor,
Terwijl zich krommen hunne nekken.

De ploeger krachtig houdt
Met de eene hand den steven,
In de and're beide leidsels vast.
Met hart en ziel hij erop past,
Dat 't werk recht worde doorgedreven.

Zijn glorie is 't, dat rechts
Noch links de voren wijken,
Maar liggen door den grond gehaald,
Als waren zij gelineaald
Voor wie van verre staat te kijken.

Het vierspan hijgt ervan
En schudt een vracht van vlokken,
Als sneeuw zoo wit de manen af,
Bij ied'ren ommekeer, in 't graf
Der vore, die ze zwoegend trokken.

Hebt moed, mijn vierspan, spreekt
De ploeger tot zijn paarden,
Terwijl hij met den elleboog
Zich haastig vaagt het voorhoofd droog,
Ons druipend zweet bevrucht vast de aarde.

Nog twee paar toeren en
Gedaan is 't zware ploegen.
We keeren huiswaarts naar den stal,
Waar haver u en rust mij zal
Geheel vergeten doen ons zwoegen.

Dr. A. Smoor.

DE KLEPPER

Daar komt hij aangedraafd
te midden door den polder op
de vlakke baan,
hij beurt omhoog den fellen kop
en zijne voorste pooten slaan
vooruit aldoor. Ge gaaft

U moeite, zeker, om te zien
het jong en prachtig merriebeest;
den klepper van
de hoeve, die naar 't hoogtijfeest
ter kerke brengt en vrouw en man
en kroost der boerenliên.

Geen, die hem evenaart
in vlugheid, zoo gezwind van gang
en vaart is hij;
het glooien van de ruggestreng,
het zetten van de pooten vrij
en los, het licht-gehaard

en glinst'rend-bruine vel,
de lange manen om den nek
en 't vier, dat brandt
in de oogen, zegt, dat het geen trek-
of ploegpaard is. Elk roemt in 't land
den draf van Isabel.

Het slaven door de klei,
dat is voor and'ren, maar ten doop
den zuigeling,
ter kerk de teere vrouw op hoop
van nieuwe zegening
te rijden, dat doet hij.

En ied'ren Zon- of feest-
dag, als de zware toren bromt
en roept ter Mis,
het door den open polder komt
gedraafd, alsof 't zijn hoogtij is,
het jonge merriebeest.

Dr. A. Smoor.

DE MISKELK

O zilverblanke lelieblom,
die 's morgens uwe kuische kom
eerbiedig-vreezend openzet
op 't ongeschonden outerbed,
in de eerste stralen van den gloed
der zonne, die u blozen doet!
Hoe heerlijk-statig bloeit gij daar
te midden van het reukaltaar
en overschijnt het wassen licht,
dat uwe schoonheid ziende, zwicht!

O leliekelk, die openhoudt
Uw blâren, binnen in van goud,
is er nog iets, dat ge verwacht
van boven om uw wonderpracht
te sieren? O, ik zie, gij beeft!
Meer dan de morgendauw u heeft
gedrenkt: het Bloed, dat in den schoot
Maria's vloeide, verwde u rood.
Ootmoedig sluit gij weer uw blad,
van 's Heeren bloeddruppelen nat.

O leliebloem van 't hoogaltaar,
ik zie met zielsvervoering naar
de kleur van zilver, goud en rood,
die in uw blad te zamen schoot
tot éène kroon, waarmede uw steel
de krone spant in 't lustpriëel
der Kerk! O uitgelezen bloem,
waarop de Bruid van Christus roem'
als op den kostelijksten pronk,
dien aan Zijn bruid de Bruigom schonk!

O bloem, wat is uw schoonheid kort
van duur en raakt gij vroeg verdord!
Zoo zijt gij voor mijn oog gegroeid
voluit en reeds zijt ge uitgebloeid.
Maar 't goddelijke Levensnat,
dat vloeide in 't maagdelijke vat
van uwe helderwitte blaên,
is daarom niet te loor gegaan;
het is het heilig offerbloed,
dat de aard' den Schepper wijden moet.

Gij, blozend van het Bloed van 't Lam,
bedaarde Hem, die grim en gram
om de verschuldigde eere vroeg,
of in Zijn toorn ons nedersloeg.
O bloem, gij waart een offerzoen
voor allen, die hier boete doen!
En hem, die Christus is verknocht
met lijf en ziel, gewerd uw vocht,
de wijn der witte maagd'lijkheid,
waarvan gij zelf het zinbeeld zijt.

O leliebloem, al bloeit gij kort,
aan groeizaamheid het u niet schort,
daar nauw uw bloeien is gedaan,
of uwe blaên weer opengaan
en vullen met hun rozenreuk
den Godgewijden tempelbeuk!
Welzalig, die u ied'ren dag
met reine handen plukken mag
en wand'len in uw lustpriëel!
Welzalig, wien dat viel ten deel!

Dr. A. Smoor.

BORNEMSE WEESKINDEREN IN GASTEL, OKTOBER 1914

Op grond van zijn neutraliteit weigerde de Belgische Regering op 3 augustus 1914 het door de Duitse overheid gedaan verzoek om een vrije doortocht te verlenen aan hun legers bij de veldtocht tegen Frankrijk. Duitsland negeerde de Belgische weigering en liet daags daarna zijn troepen onverhoeds het oosten van België binnen vallen. Het kleine Belgische leger bood hardnekkige tegenstand. Vooral in en rondom de strategisch belangrijke vestingsteden Luik en Namen werd heftig gevochten en het lukte de aanvaller aanvankelijk niet deze fortificaties te veroveren. Een zwaar bombardement, uitgevoerd door speciaal daarvoor aangevoerd geschut, een overmacht aan mankracht en moderne wapens dwongen uiteindelijk de Belgische vestingscommandanten Luik en Namen aan de Duitsers over te geven. Na de verovering van deze bijzondere hindernissen kwam de weg open te liggen voor een snelle opmars van de Duitse legers in westelijke en zuidelijke richting. Reeds midden augustus trokken meer dan een half miljoen vijandelijke soldaten de Belgische laagvlakte in en marcheerden op 20 augustus een onverdedigd Brussel binnen. Om de verliezen zo veel mogelijk te beperken trok het Belgische leger zich terug. Het verschanste zich achter de eerste fortenlinie van de vesting Antwerpen.

Dit complex van forten en andere militaire versterkingen gold als een onneembaar bolwerk. Het bestond uit een eerste gordel van 16 fortificaties op de rechter- en 2 forten op de linkeroever van de Schelde. Daarachter lag nog een tweede verdedigingslinie rondom de stad die 10 forten op de rechter- en 3 op de linker Schelde-oever omvatte.

Binnen de vesting Antwerpen kon men zich veilig voelen. In de stad zelf bevonden zich talrijke vluchtelingen. De meeste waren afkomstig uit de door de vijand bezette gebieden in het oosten van het land. Bij de verovering van steden en dorpen in dat gebied hadden de Duitsers zich op grote schaal schuldig gemaakt aan plunderingen, brandstichtingen, gijzelingen, moordpartijen en andere terreurdaden tegenover de burgerbevolking. De inwoners waren geschokt en gingen op de vlucht uit angst voor de begane gruwelen van de indringers. Ze dachten in Antwerpen de nodige bescherming te hebben gevonden.

Het Duitse opperbevel vond de vesting Antwerpen uit strategisch oogpunt niet direct belangrijk genoeg om er een extra troepenmacht tegen in te zetten. Hun legers dienden immers zo snel mogelijk noord Frankrijk te veroveren en op te rukken naar de Franse hoofdstad. Bovendien waren de bevelvoerende generaals van mening dat het Belgische leger praktisch was verslagen en dus niet

in staat kon worden geacht de Duitse weermacht enige schade toe te brengen.

Doch vanuit de achter de fortenlinie ingenomen posities ondernamen Belgische eenheden herhaaldelijk aanvallen op de flanken van de naar het zuiden oprukkende Duitse divisies. Deze snelle en onverwacht uitvallen betrokkende een onvoorziene schade aan manschappen en materieel van de vijand. Ze dwongen hem tevens een afzonderlijke troepenmacht ter beschikking te houden om zich hiertegen te beschermen wat wederom een vertraging opleverde bij de voorgenomen directe opmars naar Parijs. De Duitse legerleiding had zich vergist en moest reeds spoedig constateren dat het Belgische leger nog niet was uitgeschakeld en dat de vesting Antwerpen als een aanzienlijk gezwel in de flanken van haar strijdmacht bleef drukken. Dit gezwel diende zo spoedig mogelijk te worden verwijderd. Antwerpen moest worden veroverd.

De Duitse bevelhebbers concentreerden een aantal divisies tegenover de verdedigingswerken rondom de stad en maakten zich gereed voor de belegering. Op 27 september begon de Duitse aanval in de sector Lier - Mechelen. Vanuit het zuiden rukten zij tegelijkertijd op naar de fortenlinie Breendonk - Liezele - Bornem.

Vlak bij de rechteroever van de Schelde, als laatste in de serie fortificaties van de eerste verdedigingsgordel rond Antwerpen, lag het fort Bornem. Het ontleende zijn naam aan het nabijgelegen stadje. Naar het zich liet aanzien zou ook Bornem binnen korte tijd onder vijandelijk vuur komen te liggen met alle voorspelbare gevolgen voor de inwoners. De Prelaat van de in Bornem gevestigde Cisterciënserabdij Sint Bernardus maakte zich grote zorgen over de op handen zijnde aanval. Ook hij had met afschuw kennis genomen van de door de Duitsers begane gruweldaden aan de burgerbevolking in de veroverde gebieden. Het was hoog tijd om maatregelen te nemen. Zelf bleef hij met nog enige anderen op zijn post, doch de monniken en broeders van Nederlandse nationaliteit zond hij naar hun vaderland met de opdracht zich volledig in te zetten bij de opvang en verzorging van de vele duizenden Belgische vluchtelingen die daar hun toevlucht zouden nemen. Bovendien waren er nog de cisterciënserparochies in Oud Gastel en Oudenbosch die in deze abnormale omstandigheden best nog wat assistentie konden gebruiken.

Onder de hoede van de Sint Bernardusabdij stond ook het Bornemse Onze Lieve Vrouwe Gasthuis, een ziekenhuis waaraan waren toegevoegd afzonderlijke afdelingen voor bejaarden en weeskinderen. Het werd bediend door negen zusters Cisterciënserinnen die er werkzaam waren in de ziekenverpleging en zorgdroegen

voor bejaarden en wezen.

De grootste zorg van de Prelaat van de St. Bernardusabdij gold de evacuatie van de patiënten van het ziekenhuis bij een eventueel bombardement door de vijand. Het was hem niet gelukt hiervoor op zo korte termijn een oplossing te vinden.

Ondanks een fanatieke verdediging konden de Duitsers toch op 5 oktober een doorbraak forceren in de fortengordel nabij Lier waardoor het Belgische leger genoodzaakt was terug te trekken. Er volgde een zwaar artilleriebombardement op de stad Antwerpen waarbij gebouwen en woningen in het centrum werden vernield en burgers gedood. Dit ongekende geweld veroorzaakte een enorme verwarring en er ontstond een ware paniek onder de bevolking. Een massale vlucht van de burgerij uit de stad was het gevolg. Alle toegangswegen in het oosten en het zuiden van Antwerpen waren thans in handen van de Duitse belegeraar waardoor het alleen nog maar mogelijk was de stad langs het noorden en het westen te verlaten. Duizenden Belgen verdrongen zich op die nog openstaande wegen in de richting van het veilige Nederland.

De geruchten over de oprukkende vijand en de recente gebeurtenissen in Antwerpen bereikten ook Bornem en de inwoners van deze plaats maakten zich gereed om voor de in het naaste verschiet liggende onheilen hun woningen tijdig te verlaten. Ook in het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis pleegden de zusters ernstig overleg over de mogelijkheid tot vluchten. Uit voorzorg hadden ze reeds eerder een en ander ingepakt doch Moeder Overste Maria Joanna aarzelde nog steeds een beslissing te nemen voor het vertrek. Het ziekenhuis achterlaten zonder verpleeghulp was ondenkbaar. De patiënten meenemen op de vlucht behoorde tot de onmogelijkheden. Moeder Overste bleef twijfelen, vluchten vond ze heel erg maar blijven was ook gevaarlijk. De rector, pater Henricus o.c., hakte de knoop door en besliste dat de jongeren dan maar moesten vertrekken. Deze rector had een plan uitgedacht om, gebruik makend van de nog aanwezige mogelijkheden, naar Nederland te gaan. In de parochie van Gastel zou er zeker nog plaats voor hun zijn. Hijzelf en broeder Alfonsus zouden de vluchtelingen op hun tocht begeleiden. Moeder Overste besloot toen de zusters Aloysia, Josephine, Elisabeth, Sophia en Philippine aan te wijzen om met de aan het Gasthuis toevertrouwde weeskinderen te vertrekken. Ze zouden tevens Trineke Brijs, een oud vrouwtje, en Maria Jacobs uit Branst meenemen. Niemand ging echter graag op deze toch wel gedwongen wijze weg en men bleef talmen. Doch pater Henricus, die de abnormale omstandigheden onderkende, zette haast achter het vertrek zodat op 7 oktober voormiddags circa half tien een groep van

ongeveer 25 personen Bornem verliet en de weg in sloeg naar Temse en vandaar het onbekende tegemoet.

Bij de broeders van Temse werd een korte rustpauze gehouden. De zware pakken en koffers die ieder met zich mee moest dragen hadden onderweg al veel last veroorzaakt. Broeder Overste stelde voor om alleen het allernoodzakelijkste mee te nemen en de rest van de bagage bij hem achter te laten. Bij terugkeer kon alles weer mee worden genomen naar Bornem. Het advies van de Overste werd gevolgd en met een lichtere last gingen ze weer op weg naar St. Niklaas. Men kwam slechts langzaam vooruit. De weg was propvol mensen die met allerlei voertuigen een goed heenkomen zochten. Met veel inspanning werd het station van St. Niklaas bereikt doch de trein richting Zeeuws-Vlaanderen bleek reeds vertrokken te zijn. Het treinverkeer was door de oorlogsomstandigheden ontregeld en kon niet meer volgens dienstregeling worden uitgevoerd. De stationchef dacht dat er wellicht laat in de namiddag nog wel een trein richting Nederlandse grens zou vertrekken. Na lange tijd geduldig wachten kwam er inderdaad nog een trein die naar Hulst reed. Ondanks de enorme drukte gelukte het aan de Bornemmers toch een plaatsje te veroveren in de overvolle trein. De Nederlandse grens werd zonder veel oponthoud gepasseerd en in de avonduren arriveerden de vluchtelingen veilig in het stadje Hulst.

Nederlandse militairen helpen Belgische vluchtelingen bij Zeeuws Vlaanderen de Nederlands - Belgische grens over op 8 oktober 1914.

Ze zouden hier de nacht moeten doorbrengen. Pater Henricus ging er op uit om voor de groep een onderdak te zoeken. Dit was een moeilijke opgave want in Hulst waren reeds duizenden vluchtelingen die allen trachten een onderkomen te bemachtigen. Het lukte hem dan ook niet en ten einde raad besloot hij dokter Fruytier, arts in Hulst en broer van zijn confrater pater Amadeus o.c., in de arm te nemen. Fruytier slaagde er in de zusters van het pensionaat over te halen de groep Bornemse vluchtelingen voor één nacht te herbergen. In een leslokaal werden de schoolbanken bij elkaar in een hoek geplaatst. De hierdoor verkregen ruimte belegden de zusters met bossen stro waarover zij lakens en dekens uitspreidden. Er kon toch nog, zij het wat provisorisch, geslapen worden. Het werd een wonderlijke nacht. De kinderen waren onrustig en konden moeilijk in slaap komen bij het onafgebroken ritselen van het stro. Af en toe moest zuster Aloysia met krachtige stem de kleintjes aanmanen tot slapen. Zuster Philippine stootte in het donker haar rechtervoet aan een scherp voorwerp. Haar tenen begonnen te bloeden en er moest een verband worden aangelegd. Dit bezorgde haar nogal ongerief bij het lopen.

's Morgens zorgden de zusters van het pensionaat voor brood en naar Nederlands gebruik met warme thee. Deze drank waren de Belgische kinderen niet gewend en het smaakte dan ook maar matig. Ze pasten zich echter aan en dronken hem bij de boterham toch op.

Na de zusters hartelijk te hebben bedankt voor hun gastvrijheid toog de groep naar de stoomtram die hen naar Walsoorden zou vervoeren voor de veerboot naar Kruiningen. In Walsoorden wachtte er een verrassing. Daar stond de vader van pater Amadeus (Fruytier) de Bornemmers op te wachten. Hij nam ze allemaal mee naar een café-restaurant en trakteerde daar op koffie en koeken. De kinderen genoten en lieten het zich goed smaken. Om drie uur ging men aan boord van de veerboot die naar Kruiningen voer. Voor de meeste kinderen was dit een echt avontuur. Nooit eerder hadden ze op een dergelijk schip meegevaren. Op dit, voor hun begrippen, grote water waren ze wel wat angstig. Ze voelden zich eerst veilig toen ze aan de overzijde de vaste wal weer onder hun voeten hadden.

Pater Henricus dirigeerde de groep naar het spoorwegstation en niet lang daarna ging het met de trein richting Bergen op Zoom. Reeds in Hulst had deze pater de pastoor van Oud Gastel telegrafisch op de hoogte gebracht van de in aantocht zijnde vluchtelingen. Gastel kon zich voorbereiden op de ontvangst. In Bergen op Zoom stopte de trein. Een groot aantal passagiers, waarvan de meeste Belgen waren, stapten uit. Spoedig werd Roosendaal bereikt. Hier moest

de Bornemse groep de trein verlaten. De perrons waren propvol reizigers en de kinderen hielden elkaar bij de hand om niet in de mensenmassa verloren te raken. Met broeder Alfonsus aan het hoofd drongen ze voetje voor voetje naar de uitgang van het station. Het stationsplein leverde een bijzondere aanblik op. Vele treinvluchtelingen waren hier met pak en zak neergestreken en vulden het hele plein en de daaraan grenzende straten. Roosendaal kon een dergelijke massa vluchtelingen geen onderdak bieden en moest ze naar de omliggende gemeenten doorverwijzen.

De pastoor van Oud Gastel had zijn kapelaan ter verwelkoming maar tevens ook voor de opvang en begeleiding van de groep naar Roosendaal gestuurd. Kapelaan Mouwen loodste de Bornemmers door de drukte op en rondom het Stationsplein en bracht ze naar de halte van de stoomtram aan de Veemarkt. Tijdens de rit in de tram van Roosendaal naar Gastel vielen de meeste kinderen in slaap, ze waren oververmoeid.

Belgische vluchtelingen op het Stationsplein te Roosendaal, 8 - 10 oktober 1914.

Bij de aankomst in Oud Gastel was echter iedereen klaar wakker. De pastoor en kapelaans hadden de komst van de weeskinderen uit Bornem in het dorp bekend gemaakt en daardoor waren veel inwoners komen opdagen. In de nabijheid van het tramstation, (het aan Achterdijk gelegen gedeelte van het huidige hotel Daems) voor de pastorie (thans gemeentehuis) en in het Dijkgat had zich een

grote menigte Gastelaren verzameld. Ze waren gekomen deels uit nieuwsgierigheid en deels om daadwerkelijke hulp te bieden. De meesten wilden graag een weeskind of een zuster in hun huis opnemen. Doch pastoor Damen achtte het beter dat de groep uit praktische overwegingen bij elkaar bleef. Hij had er voor gezorgd dat ze zouden worden ondergebracht in het Sint Bernardusgesticht, het zusterklooster naast de kerk.

De eerste nacht was het nog wat behelpen omdat de slaapgelegenheid voor de kinderen nog niet geheel gereed was. Zuster Aloysia (Meijers) nam Zr. Josephine en Zr. Elisabeth mee naar haar thuis in de Dorpstraat (thans slagerij Jac. Mol) waar haar broer, prior Guido van de St. Bernardusabdij, ook reeds verbleef. De overigen werden naar een leegstaande woning gebracht waar ze zich met behulp van enige Gastelaren zo goed mogelijk installeerden om de nacht door te brengen.

De volgende dag (9 oktober) gingen de zusters met de kinderen tegen het middaguur naar het zusterklooster naast de kerk. Op de kloosterzolder was een slaapzaaltje ingericht voor de kinderen. Daarnaast kregen de zusters ieder een afzonderlijk kamertje dat volledig afgeschermd kon worden met zeildoek. De slaapgelegenheid was voorzien van ledikanten met goede bedden, opgemaakt met frisse lakens en dekens. Hier zou de nacht rustig kunnen worden doorgebracht. De vluchtelingen trachtten zo goed mogelijk weer het normale leven te hervatten. Overdag gingen de leerplichtige kinderen naar de school bij de zusters. De oudere meisjes hielpen Soeur Huberta van het gastklooster, bij het verstellen van de kleren van kinderen en zusters. Goedgeefse inwoners van Gastel schonken lappen stof en kledingstukken. Alles werd onder leiding van Soeur Huberta in de naaischool in orde gemaakt zodat de kinderen er keurig verzorgd uitzagen.

De zusters van Gastel en die van Bornem hielpen elkaar bij de bereiding van de maaltijden. Deze werden goed toebereid en bestonden meestal uit een krachtige soep met vlees erin en stamppot van aardappelen met verse groenten, klaargemaakt met roomboter. Vanzelfsprekend moest er ook voor het gehele gezelschap worden gewassen. Dit was een hele opgave doch Zr. Aloysia (Meijers) organiseerde thuis in de Dorpstraat de wasserij en alle zusters hielpen haar een handje.

De eerste zondag na de komst van de vluchtelingen preekte kapelaan van den Elzen in alle missen over de gruwelen van de oorlog. Hij besloot zijn predikatie met er op te wijzen dat er in de parochie als vluchtelingen aanwezig waren de "eigen zusters" met de "eigen weeskinderen" van de "eigen St. Bernardusabdij"

van Bornem. Er rustte een plicht op de parochianen om de zusters en kinderen te helpen. De kerkgangers waren ontroerd en diep getroffen door de woorden van kapelaan Van den Elzen. Ze gaven dan ook gul in de daarvoor bestemde collecteschaal.

Buiten de weeskinderen met hun begeleiders verbleven er nog veel meer Belgische vluchtelingen in Oud Gastel. Ze waren zoveel mogelijk ondergebracht bij de Gastelse inwoners, doch ook in de melkfabriek aan de Steenstraat (Vacca) hadden enkele honderden Antwerpenaren een tijdelijk onderkomen gevonden. Daar moest eveneens hulp worden geboden. Reeds in de eerste week van hun verblijf gingen Zr. Josephine, Zr. Elisabeth en Zr. Aloysia er heen om voor die landgenoten brood klaar te maken en warme maaltijden te verzorgen. Na een week kwam er een einde aan dit werk omdat de vluchtelingen, in verband met de weer in bedrijfstelling van de fabriek, naar elders werden overgeplaatst.

In de daarop volgende dagen kwam er nog een verrassing voor de zusters en weesjes. De door het Dagblad "De Maasbode" georganiseerde aktie vluchtelingenhulp stuurde vanuit Rotterdam een auto vol brood, conserven en kleding voor de in Gastel verblijvende weeskinderen. Bij de kleding waren een aantal splinternieuwe donkerblauwe manteltjes met koperen knopen waarmee de kinderen bijzonder in hun schik waren.

Pastoor Damen kwam regelmatig bij "zijn" vluchtelingen op bezoek en controleerde dan of er iets ontbrak aan de verzorging. Binnen de kortst mogelijke tijd waren de kinderen aan hun nieuwe omgeving gewend. Na schooltijd speelden ze met de meisjes en jongens uit de buurt. Ze begonnen ook Nederlandse woorden en uitdrukkingen van de Gastelse kinderen over te nemen. Over terugkeer naar hun woonplaats werd zelfs niet meer gesproken.

Na het vertrek uit Bornem was de aanval op Antwerpen in alle hevigheid voortgezet. Het Belgische leger trok zich terug uit de stad via de linker-Scheldeoever. Om de vijand zoveel mogelijk afbreuk te doen vernielden ze voor hun vertrek de haveninstallaties en staken de petroleumtanks in brand. De rode gloed van de enorme brand kon zelfs in Gastel worden waargenomen. Op 10 oktober 1914 was de vesting Antwerpen overgegeven aan de Duitse generaal Von Beseler. Bij de intocht van zijn troepen werd een bijna ontvolkte stad aangetroffen. De Duitse legerleiding begreep maar al te goed dat een stad zonder inwoners maar weinig had te bieden dat dienstbaar gemaakt kon worden aan hun oorlogsvoering. Uit eigen belang wilde de bezetter de gehavende industrieën herstellen, de bedrijvigheid in de haven en het openbaar vervoer weer op gang brengen.

Daarom moest er met alle macht naar worden gestreefd het gewone dagelijkse leven weer doorgang te laten vinden. De gevluchte burgers moesten weer naar hun woonplaatsen kunnen terugkeren.

De Duitse stadscommandant trad in overleg met het Antwerpse gemeentebestuur en gaf dit college de opdracht een proklamatie op te stellen waarin de bevolking werd opgeroepen terug te keren. In alle zuidelijke Nederlandse grensgemeenten liet het stadsbestuur van Antwerpen een proklamatie aanplakken waarin vermeld stond dat alle Belgische vluchtelingen ongehinderd konden terug komen. Von Schröder, de Duitse stadscommandant, bevestigde dit in een onderschrift op de bekendmaking. Veel Belgen twijfelden nog en de repatriëring verliep erg langzaam.

Op 18 oktober kwam Louis Franck, voorzitter van de Belgische intercommunale commissie, uit Antwerpen naar Roosendaal en sprak de vluchtelingen toe vanaf het bordes van het oude raadhuis. In zijn toespraak, vol pathetiek zoals dat toen gebruikelijk was, moedigde hij ze aan zo spoedig mogelijk naar hun woonplaatsen terug te keren, er dreigde geen gevaar meer en hij gaf hun de garantie dat zowel de personen zelf als zijn have en goed door de bezetter zouden worden gerespecteerd. Francks rede had een groot effect want nu begon er een uittocht in omgekeerde richting. Reeds op 19 oktober reden er ieder uur vanuit Roosendaal propvolle treinen naar Antwerpen. De daarop volgende dagen reisden ca. 15.000 personen per dag naar hun woonplaats in België.

Ook in Oud Gastel had men kennis genomen van de terugkeerproklamatie en de rede van Louis Franck. De Bornemse zusters pleegden een diepgaand overleg met prior Guido (Meijers), pater Henricus en pastoor Damen over een eventuele terugkeer naar België. Ze waren van mening dat de oorlog waarschijnlijk niet lang meer zou duren en wilden graag bij het sluiten van de vrede ter plaatse aanwezig zijn. Bovendien kon het ziekenhuis van Bornem de hulp van de vijf vertrokken zusters feitelijk moeilijk missen. Voor de kinderen zou een tijdige terugkeer wellicht ook beter zijn omdat ze te veel vernederlandsten en daardoor zich later in België moeilijker konden aanpassen. De veiligheid van de terugkerende vluchtelingen werd door de Belgische autoriteiten en de Duitse bezetter gegarandeerd.

Op grond van deze en nog meerdere overwegingen werd besloten wederom naar Bornem te gaan. Drie weken waren ze in Oud Gastel geweest en nu stonden ze op het punt te vertrekken. Een van de zusters had een afscheidsliedje geschreven op de wijze van "Nader bij U, O God". Het werd door de weeskinderen bij het

vertrek gezongen.

Herbergzaam Nederland, O dank zij U
Gij zijt ons milde pand, wij minnen U
O God Spreid Uwe hand, zegen ons Nederland
Dank, heren, dames, O dank zij U

Herbergzaam Nederland, O dank zij U
Gij zijt ons milde pand, wij minnen U
Gij helpt ons uit de nood, gij schenkt ons vlees en brood
Dank heren, dames, O dank zij U

O Heer zie gunstig neer op onze bee
Spaar 't milde Nederland, behoudt het in vree
Schenk het in overvloed een aarde en hemels goed
Dank heren, dames, O dank zij U.

Evenals bij de aankomst waren er bij het vertrek van de vluchtelingen weer veel Gastelaren tegenwoordig. Hier en daar werd er zelfs een traan weggepinkt. Op de terugweg volgde men dezelfde route als op de heenreis. Voor dag en dauw bracht de stoomtram het gezelschap naar het Roosendaalse spoorwegstation. Per trein ging het via Bergen op Zoom naar Kruiningen. Hier werd weer met de boot de Westerschelde overgestoken naar Walsoorden in Zeeuws Vlaanderen. Vandaar vertrok de stoomtram naar Hulst. Er moest wel even worden gezocht maar toch bleek het gemakkelijker dan vorige keer om een nachtverblijf te bemachtigen. Vele Belgen waren reeds uit Hulst naar hun eigen land vertrokken. De volgende dag werd de reis voortgezet met de trein van Hulst naar St. Niklaas. Vanaf het station in St. Niklaas gingen de kinderen met hun begeleiders te voet naar Temse. Wederom werd halt gehouden bij de Broeders waar ze bij het vertrek een groot deel van hun bagage hadden achtergelaten. Ze troffen de Broeders in goede welstand aan en de bagage was onaangeroerd. Jammer genoeg bleek het niet mogelijk de destijds achtergelaten spullen nu mee te nemen. Tijdens het verblijf in Oud Gastel was de handbagage van iedereen zodanig aangegroeid dat niets meer daaraan kon worden toegevoegd. Broeder Overste ging er mee accoord dat later de bagage zou worden opgehaald. Er moest nog een onverwachte hindernis worden genomen. De brug over de Schelde bij Temse was door de oorlogshandelingen totaal vernield. Om de andere kant van de rivier te bereiken moest met een bootje worden overgevaren. Er was geen aanlegsteiger en daarom waren de Bornemmers verplicht eerst door het slijk te waden eer ze het bootje konden bereiken. Daarbij verloren een aantal kinderen

hun schoenen. Ook het potje met kunstbloemen dat Zr. Sophia ten geschenke had gekregen en de hele reis door haar zorgvuldig was meegedragen sneuvelde in het slijk van de Schelde.

Na de laatste voettocht van Temse naar Bornem volgde het blijde weerzien in het O.L. Vrouwe Gasthuis. Moeder Overste en de andere zusters waren overgelukkig met de behouden terugkeer van de kinderen met hun begeleiders. Tijdens de verovering van Antwerpen was er gelukkig in Bornem weinig gebeurd. Het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis had geen oorlogsschade geleden. Nu waren allen weer verenigd en men ging weer aan het werk.

Nog lange tijd kon men de kinderen het afscheidslied horen zingen als herinnering aan hun verblijf in het gastvrije Gastel.

H.C.J. ZANDBERGEN.

N.B. De gegevens van dit artikel zijn ontleend aan het verslag van Zr. Philippine, uitgebracht aan pater Benedictus van Doninck o.c. voor zijn oorlogsdagboek.
Zoals in het artikel is te lezen maakte Zr. Philippine zelf deel uit van de vluchtelingengroep in oktober 1914.

PATER C. THIJS. HERINNERINGEN AAN ZIJN GEBOORTEPLAATS OUD GASTEL

Pater C. Thijs s.s.s.

Op 14 september j.l. vierde Cornelis Thijs het feit, dat hij 75 jaar geleden geprofest werd (intrede in het klooster). En op 15 maart 1989 hoopt hij te herdenken, dat hij 70 jaar priester is. Deze niet alledaagse gebeurtenis is in de orde, waar pater Thijs toe behoort, nog niet eerder voorgekomen. De pater woont momenteel in Huize de Berckt in Baarlo bij Venlo. Hij is echter Gastelaar van geboorte, vandaar dit artikel over hem.

Pater Cornelis (Cees) Thijs werd op 1 januari 1894 als vijfde kind van Adriaan Thijs en Geertruida Traets geboren, in de woning op Vierschaarstraat 24. Hij was de derde zoon in het gezin. Vader Thijs was in Gastel een bekende persoon. Hij was de laatste nachtwaker van onze gemeente.

In het hierna volgende artikel volgt een beschrijving van de jeugd van Cees Thijs, zijn Gastelse jaren. Daarna komt aan de orde zijn verdere levensloop. Vervolgens nog enkele anekdotes en tenslotte nog een paar gedichten van zijn hand. De gegevens voor dit artikel verkreeg ik via verschillende familieleden van de pater en ook door een gesprek met hem in mei dit jaar.

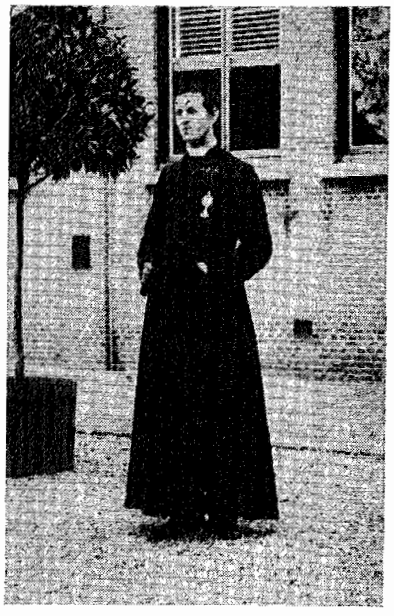

Pater Thijs, 1919 priester gewijd. 1979 60 jaar priester.

Herinneringen aan zijn geboorteplaats, Oud Gastel

Zoals al vermeld werd Cees Thijs geboren in de Vierschaarstraat op de hoek van de Meir. In die buurt woonde destijds ook C. (Nil) Koevoets, op Meir 54. Die had daar een klein winkeltje. Nil reed ook met bronolie en was bezorger van de Grondwet, de voorloper van het Brabants Nieuwsblad. Daarmee kwam hij ook in Fijnaart en daar noemden ze hem Kranten Keessie.

Verderop in de richting van de Stoof, woonde H. (Rie) Peeters de mulder. Die had aan huis een winkeltje met meel, karnemelk, boter enz. Tegenover zijn woning de windmolen, waar Cees Thijs vaak ging spelen. Naast Peeters woonde Chiel Commissaris.

Tegenover het huis van de familie Thijs lag een sloot, de doodssloot. Deze sloot had zijn naam te danken aan het feit, dat daar stro ingegooid werd. Dit stro had op een kar onder de kist gelegen, waarmee overledenen naar de kerk vervoerd werden. Na de begrafenis werd het stro buiten de bebouwde kom in de sloot gegooid. Daar deze sloot de dichtsbijzijnde was in de richting van de Stoof werd daar het stro gedeponeerd. Zo'n soort begrafenis was alleen voor de gewone mensen, die buitenaf woonden. De rijke mensen werden met een lijkkoets naar de kerk gereden.

Bij de familie Thijs was het dikwijls een aanloop uit de buurt. Het huis lag wat centraal in de straat en vooral op zomeravonden werd er wat afgebuurt en liedjes gezongen. Ook ander soort mensen kwamen er wel. Ze passeerden het huis ongevraagd en meestal 's nachts. Zo vond Cees eens 's morgens vroeg een zak zout in de tuin, die daar door een smokkelaar achtergelaten was, op de vlucht voor de commiezen.

Vader Thijs was, zoals al verteld, nachtwaker in Gastel. Hij moest 's nachts zijn ronde doen, gewapend met een revolver, een hoorn om te gebruiken voor brandalarm en een speciaal soort klokje. Op dat klokje paste een speciaal soort sleuteltje. Op diverse plaatsen in Gastel waren kastjes opgehangen, waarin een sleuteltje zat. Daarmee moest hij het klokje opwinden. In dat klokje werd de opwindtijd geregistreerd, zodat gekontroleerd kon worden of Adriaan, als nachtwaker er op die plaatsen geweest was. Als de nachtwaker zijn werk goed gedaan had, kreeg hij jaarlijks een gratifikatie, door vader Thijs sertificatie genoemd van ƒ 25,-. Elk jaar besliste de gemeenteraad of de nachtwaker die extra beloning verdiend had. Zijn gewone verdienste was 12 stuivers per nacht. Bovendien mocht hij met Nieuwjaar in het dorp Nieuwjaar gaan wensen. Hij kreeg dan van particulieren geld voor bewezen

diensten. Daarnaast was vader Thijs ook nog onbezoldigd veldwachter. Als bijverdienste bond Thijs ook bezems op bestelling. Ook maakte hij rozenkransen, waarvan pater Thijs nog een exemplaar bezit, dat hij met zijn communie kreeg.

Zoals de meeste Gastelse kinderen ging Cees, hoewel er nog geen leerplicht bestond, naar de lagere school. Je kon in Gastel naar de school voor minvermogenden aan de Steenstraat, waar nu de Boerenbond is gevestigd. Het hoofd was daar meester Wittenaar. De andere lagere school was in de Koelestraat, waar later confectieatelier van Gils gevestigd was. Hier was meester Vermeulen het hoofd. Voor deze school moest enig schoolgeld betaald worden door de ouders. Cees Thijs bezocht deze school.

Beide scholen hadden openbaar onderwijs. Voor de kathechismusles gingen de katholieke kinderen naar soeur Antoon. Deze zuster had een lokaal in het "Gesticht". Zo heette het klooster/bejaardenhuis/ziekenhuis aan de Veerkensweg, waar later het schippersinternaat was gevestigd. Elke dag kregen de kinderen daar godsdienstles en ze werden er ook voorbereid voor de eerste Communie. Deze werd gedaan als de kinderen in de hoogste klas van de lagere school zaten. Ze waren dan 11 of 12 jaar. In het lokaal op het gesticht kwam ook de pastoor of een kapelaan van de parochie lesgeven.

Bij de communie werden de kinderen gepaard. Dat wil zeggen ze moesten naast een ander kind twee aan twee in processie de kerk inlopen. Het kind, waarmee ze gepaard waren, was door de zuster aangewezen. Toch ontstonden uit die toevallige samenvoeging wel vriendschappen voor het leven. Zo werd Cees gepaard met Frans van Mechelen. Ook die werd pater en woont nu (1988) nog op een missiepost in Oost Afrika.

Op de communiedag gingen de communicanten naar de burgemeester om zich te laten kijken. Ze kregen dan een sinaasappel.

Toch werd op de openbare school wel eens over God gesproken. Zo droeg meester Vermeulen een gedicht voor over David en Goliath en zong hij een liedje, waarin de naam Gods voorkwam. Cees vroeg zich wel af, of dat dezelfde God was waarover Soeur Antoon sprak. Ook leerden ze op school een liedje over de Engelsen in Transvaal. Dat liedje was erg anti Engels en dat gevoel heeft pater Thijs nog steeds. Op school werd geschreven op een lei met een griffel. Ook wel met potlood of een kroontjespen.

Cees hoorde met Frans van Mechelen tot de goede leerlingen. Hij kreeg dan ook extra bijles, omdat hij boven de zesde klas was uitgegroeid. Er kwam ook een jongen uit Standdaarbuiten en een uit Fijnaart, die samen met hen les kregen. Die jongens kwamen te voet naar Gastel.

Voordat de kinderen naar school gingen moesten ze eerst naar de Heilige Mis in de kerk. Als de klok half acht sloeg, gingen de kinderen Thijs van huis. Ze hoorden de klok en dan zei Cees tegen zijn moeder: "Moeder het slaat." Moeder zei dan: "Het is beter dat het slaat, dan dat het gooit, want anders zou het wel eens raak kunnen zijn." Zoals de andere kinderen gingen de kinderen Thijs te voet naar de kerk. Ze gingen dan meestal over de Meir en de Dorpsstraat. Alleen als schoenmaker Luyten, die in de Dorpsstraat woonde, waar nu schoenhandel Bellemans gevestigd is, niet betaald was liepen ze langs het Ommegangsstraatje. In de kerk hing een wimpel met de tekst: Maria toon, dat gij onze moeder zijt. Cees begreep die "toon" niet want hij kende toon alleen als voornaam.

Cees bracht zijn jeugd natuurlijk niet alleen op school of in de kerk door. Hij ging vaak vissen met Harrie van Mechelen, een broer van de eerder genoemde Frans, en Klaas den Ronden. Ze gingen daarvoor naar de Mark, waar ze met een boomstaak, een garendraad en een haakje probeerden de vissen te verschalken. Dat vissen is trouwens voor pater Thijs een hobby gebleven. Tot voor kort viste hij nog in de Maas, die vlak bij Huize de Berckt stroomt.

Ook kwam hij vaak op de molen van Rie Peeters. Op zekere dag stond hij te dicht bij het lui (hijstouw om zakken graan naar boven te hijsen). Hij werd toen met graanzak en al naar boven gehesen. Hij riep om hulp, maar zijn vader riep: "Het doet niet ver zeer, want ik voel der niks van." Wellicht had Cees er toch een kleine verwonding van opgelopen maar zijn vader zei: "'t is niks, agge der 'n testje (schoteltje) opzet kan der een hondje uit slobberen."

De kinderen deden ook vaak spelletjes; Mitjesteken, kolveren dokdokdok, hoeveel horens heeft de bok en joppen. Als het mooi weer was deden ze het spelletje suffen (een soort drie op een rij met afgebrande lucifers en steentjes).

Veel indruk maakte op Cees de moord op Pieta van Nispen. Deze moord gebeurde op 19 mei 1900, toen Cees dus zes jaar was. Hij ging met zijn moeder kijken toen de man van de werkster van Pieta van Nispen werd opgebracht in het oude gemeentehuis op de Markt. De man werd verdacht van medeplichtigheid aan de moord, die door zijn vrouw gepleegd was. Hij herinnerde zich nog het lied,

dat na de moord gezongen werd:

Hoort en luistert naar mijn lied,
Wat er in Oud Gastel is geschied.
Een vrouw van 52 jaar,
Is er vermoord op zeek're nacht aldaar.
Een vrouw werd met wreed en moedwillig gedacht,
Door een vrouw om het leven gebracht.

Pieta van Nispen woonde in de Kerkstraat en was niet onbemiddeld. Ze werd door haar werkster om het leven gebracht, omdat ze haar betrapte op diefstal in haar huis. Daarbij nam de daderes ook het goud mee, dat ze in Roosendaal verkocht had onder een valse naam. Aanvankelijk werd de buurman van Pieta "den Hospes" gearresteerd, maar later vrijgelaten toen via de juwelier de ware daderes gearresteerd werd. De man van de werkster werd ook aangehouden, maar later vrijgelaten, omdat hij van het geval niets wist.

Na de lagere school ging Cees, zoals meerdere jongens naar het seminarie. Het was een van de weinige mogelijkheden, om verder te studeren, voor kinderen van ouders, die anders de studie niet konden betalen. Vaak betaalde de pastoor mee aan de studie en dat was ook bij Cees het geval.

Op zeker moment waren er 45 priesters uit Gastel afkomstig, tegelijk in functie, en soeur Antoon vertelde tegen Cees, dat hij nummer 17 was, als priester, die van haar les had gehad. Cees ging naar het Kleinseminarie van de paters van het Heilig Sacrament in Baarle Nassau. Deze priestercongregatie was afkomstig uit Frankrijk, maar had dat land moeten verlaten tengevolge van anticlerikale wetgeving. Later werd het seminarie overgeplaatst naar Brakkenstein bij Nijmegen.

Zo verhuisde Cees mee naar dat tehuis en daar zou hij nog vaak terugkeren in zijn verdere leven. De reis naar het Kleinseminarie ging vanuit Gastel met de stoomtram. Een van de haltes lag achter café koperslagerij van Helvert, Tramstation geheten (nu Kerkstraat 2, auberge Het Hof). Er was daar een wachtkamer. Van die tram werd gezongen:

Opzij, opzij, opzij,
Daar komt de tram voorbij.
Hij rijdt in drie kwartier,
Van Roosendaal tot hier.

In die tijd werd het gezin Thijs wel klein. Een zus van pater Thijs (Adriana) was als zuster naar Etten Leur getrokken en een andere zus ging als inwonend dienstbode naar Roosendaal. In het jaar, dat pater Thijs voor zijn studie naar Baarle Nassau vertrok stierf plotseling zijn 16-jarige broer Sjaak en zijn broer Geert moest in militaire dienst. Zijn moeder vertelde dan ook: "Ik zat in een leeg huis, maar ik heb het vol geschreid."

De verdere levensjaren van pater Thijs

De verdere levensloop van pater Thijs speelt zich voornamelijk af buiten Gastel, maar in de vakantietijd kwam hij er nog vaak terug. En dan was het weer even wennen aan het Gastels dialekt, zodat Harrie van Mechelen hem vroeg: "Thijs spreken ze daar in Baarle allemaal zo hoog Hollands?"

In juli 1911 voltooide Cees zijn studie aan het gymnasium. En op 14 september 1911 ontving hij het noviciaat van de congregatie te Baronville bij Beauraing (België). Op 14 september 1913 legde hij zijn kloostergelofte af. Hierna begon hij met de studie Wijsbegeerte in Brussel. Tijdens zijn verblijf maakte hij de Duitse invasie mee van de eerste wereldoorlog. Datzelfde zou hij zo'n 25 jaar later nog eens in België meemaken.

Tot november 1915 kon hij in Brussel blijven, maar toen kreeg hij een oproep voor militaire dienst in Nederland. Daarvoor ging hij vanuit Brussel te voet naar Gastel. Vandaar reisde hij, eerst met de tram, en daarna met de trein naar Arnhem om zich te melden. Daar de tram vertraging had, er lagen bladeren op de rails, zodat die glad was, kwam hij pas 's avonds te Arnhem aan. Nu moest hij naar Amersfoort, om zich te melden bij de 20e brigade, maar daarvoor was het te laat geworden. Hij kon nog wel naar Nijmegen en kwam daar in Brakkenstein terecht.

Intussen liep er een verzoek tot vrijstelling van militaire dienst en dat werd ingewilligd. Zo kon hij op 2 december 1915 in Brakkenstein zijn eeuwige gelofte afleggen. Pater Thijs studeerde verder in Nijmegen. Op 15 maart 1919, dus bijna 70 jaar geleden werd hij in de kapel van de Bisschoppelijke Kweekschool van Den Bosch priester gewijd. In augustus 1919 werd hij leraar aan het juvenaat van Brakkenstein, daarnaast kreeg hij de functie van huiseconoom van datzelfde huis.

In 1923 werd Thijs plaatsvervangend overste en assistent van de novicenmeester in het noviciaat van de congregatie te Bassenge (Blitsingen-B). Daar bleef hij echter niet lang. Op 25 augustus 1925 werd hij overste en directeur van

het juvenaat in Brakkenstein. Brakkenstein was destijds ook een buurtschap bij Nijmegen. In die buurtschap ging hij een zeer aktieve rol spelen in het verenigingsleven. Deze buurtschap werd in 1927 kerkelijk losgemaakt van de parochie Hatert. Pater Thijs werd toen de eerste rector aldaar. Hij werd belast met de zielzorg van de omwonenden. Dit duurde tot 1933. Daarbij was hij van 1931 tot 1934 consultor van de Nederlandse en Duitse provincies. Tijdens zijn rectoraat werd Brakkenstein verrijkt met voorzieningen voor de jeugd. In 1927 werd een verenigingsgebouw opgericht. De bestaande R.K. Lagere School werd uitgebreid en er moest een katholieke meisjesschool worden gesticht. Daartoe onderhandelde pater Thijs met de zusters Franciscanessen van Oudenbosch. Ook besloot het kloosterbestuur met medewerking van pater Thijs tot de aankoop van 4½ ha bouwgrond, waarop 140 woningen gebouwd konden worden, waardoor de buurtschap Brakkenstein fors uitbreidde.

De Gastelse pater stimuleerde het verenigingsleven daar. Er kwamen een harmonie, een toneelclub, de Jonge Werkman, een voetbalclub en een meisjesvereniging. De meisjesschool werd uitgebreid met een naaischool en een Montessorischool. In 1933 kwam bij het klooster een Eucharistisch Secretariaat met een boekhandel en een drukkerij.

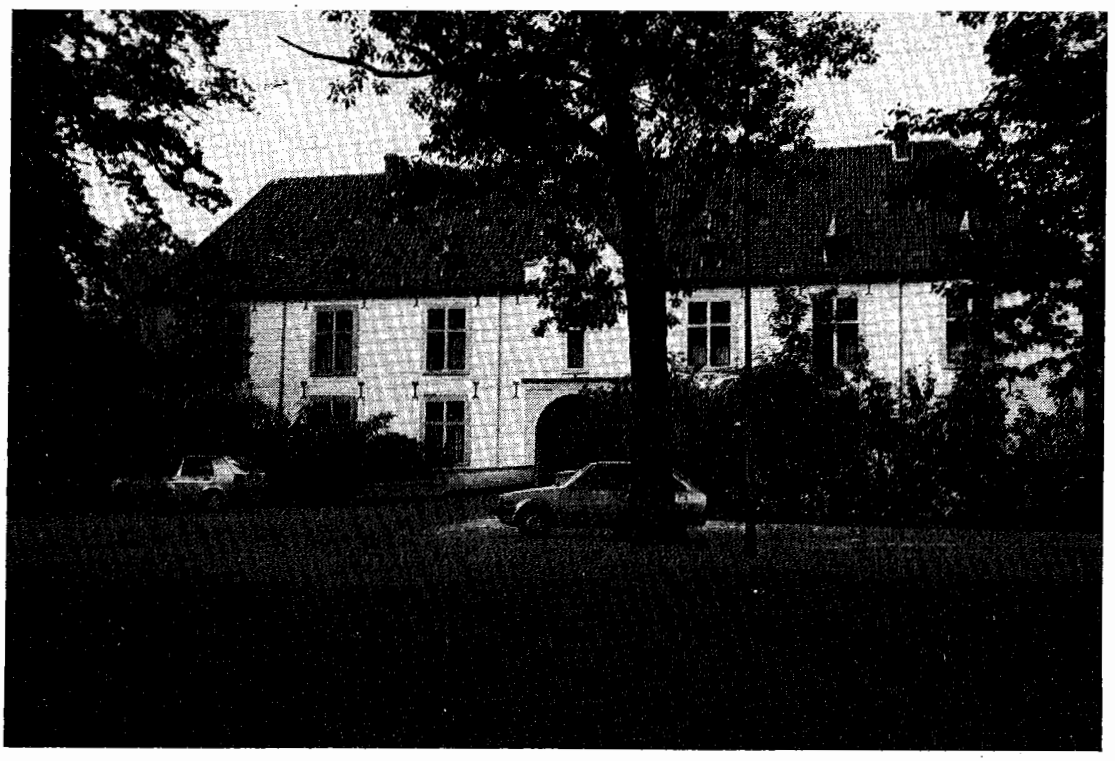

Huize de Bercht, hoofdingang. Het huis, dat door Pater Thijs voor zijn orde werd aangekocht. Hij woonde er de laatste levensjaren.

Intussen groeide het aantal kloosterlingen van de congregatie in Nederland zo sterk, dat uitgezien moest worden naar een tweede vestiging in ons land. Pater Thijs kreeg de opdracht om deze nieuwe stichting voor te bereiden.

Naspeuringen en veel onderhandelingen brachten hem uiteindelijk in Baarlo, waar de paters Franciscanen een Missiecollege hadden. Deze paters hadden op hun beurt het tehuis overgenomen van een Franse zusterorde. Na veel onderhandelingen kreeg pater Thijs bisschoppelijke goedkeuring om het tehuis voor zijn orde over te nemen. Hij sloot een grote lening af voor de aankoop en ging daarna met twee medebroeders naar de Berckt om het geheel weer bewoonbaar te maken, na enkele jaren van leegstand.

In augustus werd het huis betrokken door 40 leerling-priesters met hun docenten, die afkomstig waren van Bitsingen. Telkens werd een beroep gedaan op het organisatietalent van pater Thijs.

In 1935 werd hij benoemd tot overste van het noviciaat te Bitsingen en weer een paar jaar later werd hij overste van een Vlaams juvenaat te Bothey bij Namen. Dit juvenaat werd in juni 1939 overgeplaatst naar Lommel. Van dit juvenaat werd hij overste en directeur-leraar. Daar maakte hij voor de tweede keer een Duitse bezetting mee in België.

In deze oorlogsperiode blijkt voor de eerste keer zijn belangstelling voor archeologie. Hij gaat zelf op onderzoek uit en vindt oud-germaanse urnenvelden. Hij schrijft over die vondsten een boekje en dat is nog maar het eerste met een historisch onderwerp. Later zullen er nog meer volgen. Hiermee komen we op het feit, dat pater Thijs ook veel belangstelling heeft voor de historie en heemkunde. Dat zien we vooral in de periode als hij tenslotte weer in Baarlo terecht komt.

Maar van tevoren is hij nog op veel plaatsen en in veel functies werkzaam geweest. Omstreeks het eind van de bezetting in België gaat hij weer terug naar Bitsingen en wordt plaatsvervangend overste. In die streek wordt hij ook bekend als predikant bij retraites en missies e.d. Vanaf 1950 tot 1951 is hij overste van het -nu- Waalse klooster te Bothey. In 1951 gaat hij weer terug naar huize de Berckt in Baarlo. Hij wordt dan directeur van het seminarie voor late roepingen. Dit duurt tot 1957. In juli van dat jaar wordt hij benoemd tot overste van het klooster in Rotweil (D.). Daar geeft hij veel retraites en assisteert in veel parochies. Dat duurt tot 1961. Dan krijgt hij dezelfde functie in Wupperfurth (D.). Na nog een korte periode in Ommerborn gewerkt

te hebben keert hij in 1967 terug naar Baarlo, om te genieten van een welverdiende rust.

Maar rust gunt hij zich niet. Hij zet zich in voor de gemeenschap. Hij vult zijn verzameling stenen aan met vondsten in Baarlo. Hij is een van de oprichters van de historische werkgroep de Borcht te Baarlo. Deze geeft het historische tijdschrift "Op den Baum" uit en daarvan maakt pater Thijs graag gebruik om historische bijdragen te leveren. Deze zijn vaak in dichtvorm. En hij geeft dikwijls in op deze wijze zijn kijk op het leven weer. Hij kan dan ook zijn vishobby uitvoeren in de nabijgelegen Maas. Hij is lid van de visclub, maar niet alleen daarvan. Hij is ook een trouw voetbalsupporter en lid van de bejaardenbond.

Op de binnenplaats van huize de Bercht, 1 mei 1988. Bezoek uit Gastel. P. Peeters, Pater Thijs, Mevr. C. Vromans-Speek, Mevr. A. Peeters-Baaijens.

Voor al die verdiensten krijgt hij ter gelegenheid van zijn 60e priesterfeest (maart 1979) een koninklijke onderscheiding namelijk Ridder in de Orde van Oranje Nassau.

In al die jaren blijft hij toch regelmatig in Gastel komen. En nog op hoge leeftijd vervangt hij zijn neef M. (Rinus) Speek, die in Ossenberg (D.) pastoor is. Nu doet hij het wat rustiger aan, maar tot in dit voorjaar deed hij nog dagelijks tesamen met zijn confraters de H. Mis. Daarvoor stond hij om half zes op en was er trots op dat hij zich nog zoveel mogelijk aan de regels van het klooster kon houden. En vanuit Baarlo probeert hij nog steeds het Gastelse wel en wee te volgen.

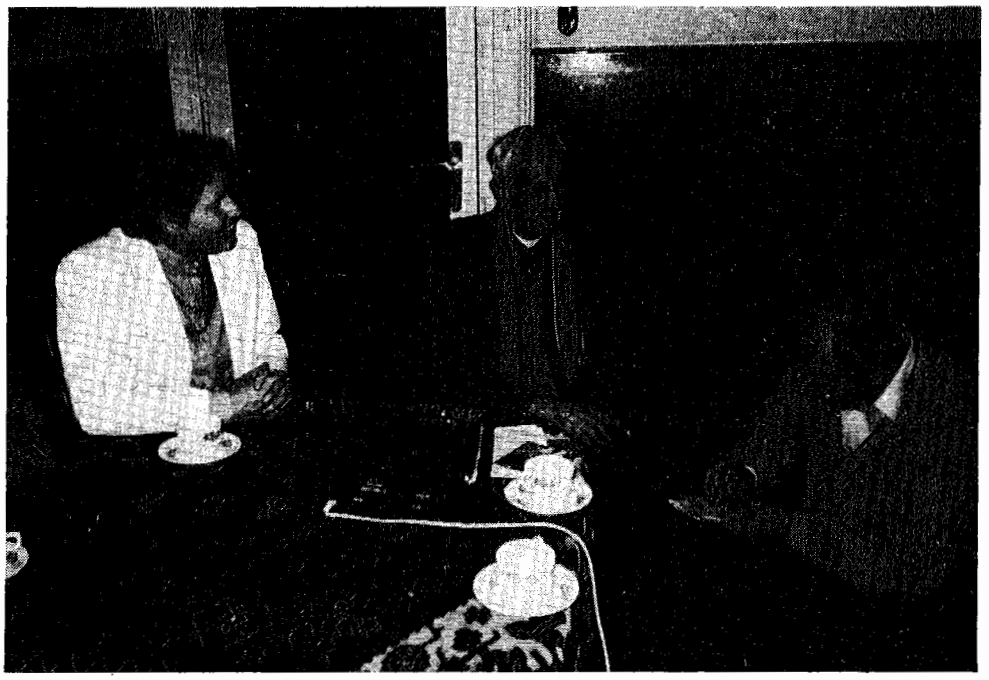

Interviewuw 1 mei 1988.

Enkele anekdotes en gezegden

Tijdens het vraaggesprek, dat ik met pater Thijs voerde, had hij nog wat spreuken en dichtsels uit zijn Gastelse jaren, die misschien wel de moeite waard zijn om te vermelden:

Zo ging er over meester Vermeulen het rijmpje:

Hier komt Mop Vermeulen met zijn vrouw,
Grote ramen kleine ruiten.
Veel geneuk en weinig duiten,
Zondags gaat het naar het logement,
en verteert daar zeven cent.

Bakker van Steen zei bij een grote klant:

Een half dozijn.
Het zal wel zijn.
't zijn er zes,
Ze zijn gesneden met een mes.

Op een keer zei bakker van Steen:

Ik ga impessaant,
mee mijne maand,
naar het laand,
want mijn geiten moeten ook schijten.

In de Dreef was een openbare WC. Daarin stond een vers:

In dit hotel,
maakt men worsten zonder vel.
En wie dit niet geloven wil,
Die kijkt maar even door de bril.

Naar aanleiding van het hoog-Hollands dat Cees sprak als hij na lange tijd weer in Gastel terugkwam vertelde hij:
Een zeker meisje van de Meir diende in Geertruidenberg. Toen ze weer thuiskwam zei ze: Ik was daar bij de Sliklap, en kende pad nog baan. Ik zeg: "Waar moet ik toch henen?"
Toen zei de man aan wie ze dat vroeg: "Vrouw witte nie mir, dagge een maond geleje nog blaore bij mijn ben wieste kraauwe."

Enkele gedichten van pater Thijs

Ter gelegenheid van de 90ste verjaardag van pater Thijs gaf de Historische Werkgroep "de Borcht" een gedichtenbundel uit van pater Thijs genoemd:

TE DEUM LAUDAMUS

Milieuverbetering
Voor vuil water, vuile lucht,
Is iedereen nu wel beducht.
Doch met verontreinigde zeden.
Lijkt menigeen nog wel tevreden.
Terwijl iedereen beslist toch weet,
Dat een mooie vrouw ook mooi dient gekleed.
Lopen meisjes en vrouwen zo in d'r hempie.
Alleen tot vermaak van een halve slempie.
Nette vrouwen gaan op de loop.
Bij de kreet: Vlees en benen te koop.
Zuiver water, reine lucht moet er zijn.
Doch maak eerst de zeden weer rein.
Dan plukken we saam de heerlijke vruchten,
Van een rein klimaat met hemelse luchten.

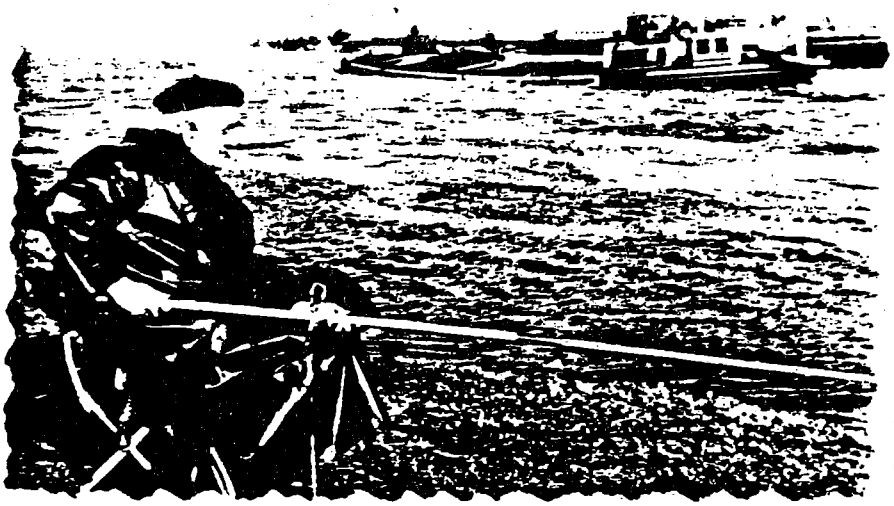

Pater Thijs met zijn hengel aan de Maas.

Hengelen

Ik neem al 70 jaar de hengel ter hand
en laat hem nog niet los.
Ik zit even graag aan de waterkant,
als een ruiter op zijn ros.
Men vraagt toch aan een ruiter niet,
of hij iets gevangen heeft?
Men ziet de vreugde die hij geniet,
Een visser die dat zelfde beleeft.
Gun ieder zijn pretje,
met of zonder petje.
Hoevelen gaan er niet naar zee,
soms wel drie weken lang.
Zij brengen vast geen vissen mee.
Ik wel, wanneer ik er vang.
Gun ieder zijn pretje,
met of zonder netje.
Leve hoog de hengelsport
die vreugde in ons leven stort.
Samen gaan we nimmer moe,
naar de beste visplaats toe.
Gun ieder zijn pretje,
Met of zonder zijn petje of netje.

Dit gedicht was geschreven op zijn liefhebberij het vissen.

Ook Baarlo zocht destijds steun van de gemeenteraad om een oudheidkundige kamer in te richten en pater Thijs bood daarom het college van B. en W. en de raad het volgende gedicht aan:

Aan B. en W. en Raad
Onderwijs en velerlei sport,
komen in onze gemeente niets meer tekort.
We konden het rustig gadeslaan,
en zagen het met dank en bewondering aan.
Nu komt vertrouwvol de historische groep,
bij B. en W. op de stoep.
Het is allang gesignaleerd,
dat elk dorp dat zich respecteert,
in de raad bracht onder de hamer,
succesvol een eigen Oudheidkamer.
Wij hadden graag een goed lokaal,
voor het verzamelde materiaal
uit Baarlo's grijze verleden,
want in het verleden ligt het heden.
Of het nu wat worden zal,
mogen we nu aandacht voor ons geval.

Gegevens uit: St. Laurentiusklok van 14-03-1959 en 22-02-1969
Brabants Nieuwsblad april 1979
Toespraak van Pater t.g.v. onderscheiding
Pater Thijs
Interview op 1 mei 1988 in Baarlo

Hierbij werd tevens medewerking gekregen van Mevrouw C. Vromans-Speek en M. Speek, waarvoor ondergetekende bij deze hun dankt voor hun bereidwillige medewerking.

P. PEETERS.

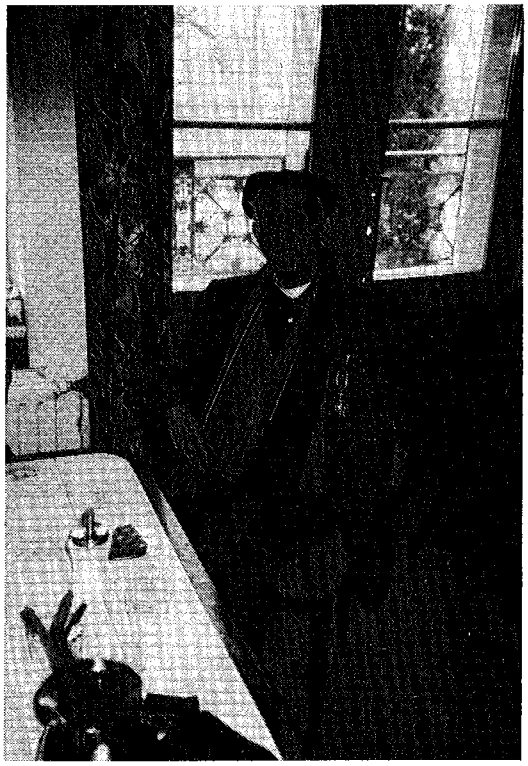

April 1979.

Bij het ter perse gaan van bovenstaand artikel bereikte ons het bericht, dat pater Thijs op 13 november j.l. is overleden. Zijn gezondheid liet de laatste tijd al wel te wensen over. Zo heeft hij nog wel zijn 75-jarig professiefeest in september, een gedeelte van de dag bijgewoond. Daarna ging zijn gezondheid sterk achteruit met het gevolg dat aan dit zeer aktieve leven in dienst van zijn orde en de verdere gemeenschap toch nog voor zijn 70-jarig priesterfeest en voor het publiceren van dit artikel een eind kwam.

Misschien heeft pater Thijs in zijn laatste ogenblikken nog teruggedacht aan het gedicht, dat hij zelf heeft geschreven.

Gebed van een stervende:

O, Jezus, o mijn broeder,
haal mij bij mij en bij moeder.
Verhoor deze laatste wens
van een stervend christenmens.
Beloon barmhartig het vele werk,
dat ik voor de naaste en de kerk
zo trouw heb gedaan.
Vult gij mijn tekorten genadiglijk aan.
Aanvaard mijn aanstaande dood
voor alles waarin ik tekort soms schoot.
Ik offer U deze laatste goede daad
voor ik dit leven vertrouwvol verlaat.

Moge Pater Thijs in dit vertrouwen gesterkt zijn in zijn laatste uur en moge zijn wens zoals hij die in dit gedicht aangaf vervuld zijn.

P. PEETERS.

WONEN OP DE STOOF

Beknopte geschiedenis van 16 woonlocaties (± 1733 - heden)

Inleiding

Er is in de geschiedenis van ons land geen enkele periode, waarin de mens zo nadrukkelijk in het landschap heeft ingegerepen, als in het derde kwart van de twintigste eeuw. De vernielingen tijdens de Tweede Wereldoorlog, de wederopbouw daarna en de stijgende welvaart, waardoor veel oudere gebouwen deels of volledig door nieuwbouw werden vervangen, èn de ruilverkaveling zijn een aantal factoren die de ruimtelijke orde van ons land grondig hebben gewijzigd.

Daar staat tegenover, dat tot het midden van de vorige eeuw ons landschap zeer geleidelijk en daardoor minder revolutionair dan nu van aanzien veranderde. "Het landschapsbeeld van de eerste helft van de negentiende eeuw zoals dat door talloze schilders en tekenaars is vastgelegd, toont - afgezien van de artistieke - geen principiële verschillen met het beeld dat in de zeventiende eeuw geschilderd en getekend werd.", schrijft Auke van der Woud in zijn boek "Het lege land", over de ruimtelijke orde van Nederland tussen 1798 en 1848.

Het bovenstaande is volledig ook van toepassing op het Brabantse land, i.c. het Gastelse. Aanleiding tot mijn publicatie is een toevallige kennismaking geweest met een document uit het Oud Archief van Oud Gastel, dat bewaard wordt in het Streekarchief "Nassau Brabant" in Zevenbergen. Het betreft een zogenaamd schotboek uit 1733: een registratie van het onroerend goed in een gemeente ten behoeve van een belastingheffing, een soort onroerend-goedbelasting. Daarin worden o.a. de verschillende eigenaren vermeld, de grootte en de begrenzing van de percelen, een korte omschrijving van grond of gebouw en de belastingwaarde.

Maar tevens is dit prachtige schotboek (dat m.i. tegen overvloedig raadplegen gevrijwaard zou moeten worden) voorzien van segmenten uit een schotkaart, een voorloper van de kadastrale kaarten uit de 19e en 20e eeuw. Het grondgebied van Oud Gastel is verdeeld in 14 hoeken. In elke hoek zijn de verschillende percelen land en de eventuele woningen getekend. Ook zijn de straten, paden door de landerijen, sloten en dijken goed te onderscheiden.

Toen ik bemerkte, dat op het kaartje van de 13e hoek, waarop een gedeelte van de Stoof weergegeven is, een woning is getekend op de plaats, waar nu

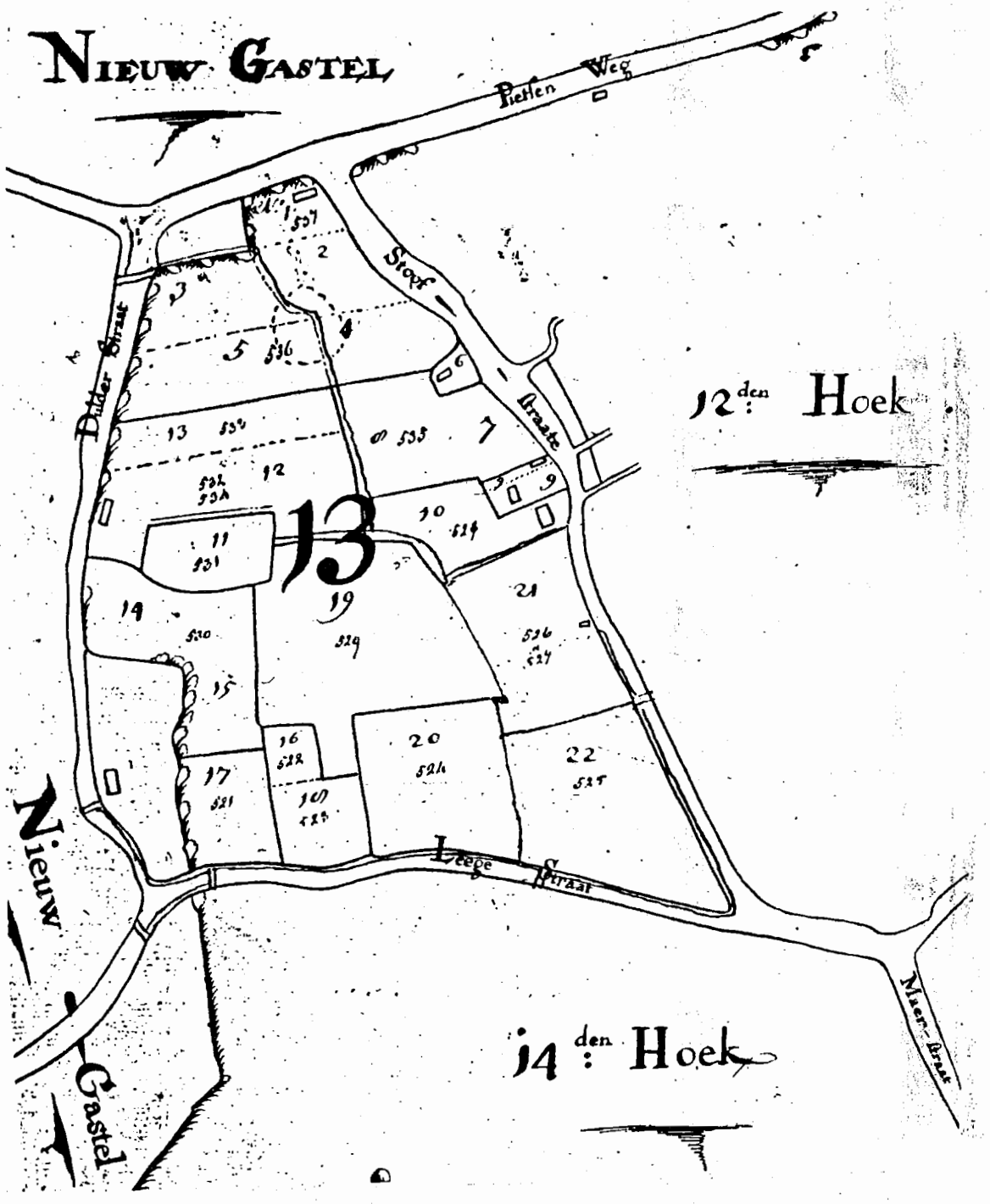

Kaartje van de dertiende hoek uit het schotboek van 1733, aangeduid als de "Noord Stoof". Pand nr. 10 (zie de perceelnummers 7 en 8 op de kaart) is niet op de kaart aangegeven, maar wordt in het schotboek zelf wel vermeld.
(Uit Oud Archief Oud Gastel inv.nr. 134)

mijn ouderlijk huis staat, begon de nieuwsgierigheid pas goed te werken. Je wilt dan weten of dat inderdaad zo is. Al speurende rijpt het plannetje om de oude bewoning van de Stoof eens uit te zoeken.

Hierna worden 16 locaties op de Stoof besproken, die als bewoond staan aangeduid in het schotboek van 1733. Die bewoning is nagegaan tot op de dag van vandaag. Centraal in de overzichten staan de jaartallen en de namen van de eigenaren. Vaak zijn die eigenaren ook de bewoners van de huizen geweest. Maar naar de bewoners zelf heb ik geen specifiek onderzoek ingesteld. Voornamelijk omdat de gemaallijsten (lijsten waarin jaarlijks en wijksgewijs een personele belastingplicht werd bijgehouden door het noteren van de naam van de hoofdbewoner van een pand) ontbreken in het Oudgastelse Oud Archief. In de vorige en deze eeuw mag er gevoeglijk van uitgegaan worden, dat de eigenaar tevens de bewoner is.

De meeste informatie die over de gebouwen en personen verstrekt wordt, is gebaseerd op schriftelijke bronnen. Maar die zijn niet altijd betrouwbaar. De tijdsaanduiding in het kadastrale systeem loopt wat achter bij de werkelijke data. De verkoop b.v. van een woning is in werkelijkheid nogal eens een jaar eerder geschied dan in de kadastrale leggers vermeld wordt. Ook blijkt uit de beknopte gegevens niet, welk onderdeel van de woning verbouwd of vernieuwd wordt. Niettemin heb ik de kadastrale informatie precies overgenomen.

Misschien dat bij de lezer de indruk gewekt zou kunnen worden, dat sommige van de besproken panden al bijna 300 jaar oud zouden zijn. Dan moet ik die indruk hier onmiddellijk wegnemen. Vanaf 1832, bij de invoering van het kadastrale systeem, wordt genoteerd (en dan nog incidenteel) of een woning verbouwd, gesloopt of vernieuwd wordt. Vóór dat tijdstip ontbreekt hierover elke systematische informatie. Alleen incidenteel vernemen we in de oude bronnen, dat er een huis gebouwd of afgebroken is. We kunnen evenwel vaststellen, dat er op de besproken locaties, zeker vanaf 1733, al bewoning is.

Van sommige panden zijn tevens gegevens bekend van vóór 1733. Die heb ik uiteraard ook opgenomen, zodat de historie van die locaties al wat eerder aanvangt. Voor een goed begrip van de hierna volgende 16 bewoningsgeschiedenissen van de Stoof volgt hier beknopt nog wat informatie.

Zoals eerder opgemerkt is een schotboek een belastingregister voor onroerend goed. Ook verpondingsboeken zijn zulke registers. Het Oudgastelse Oud Archief

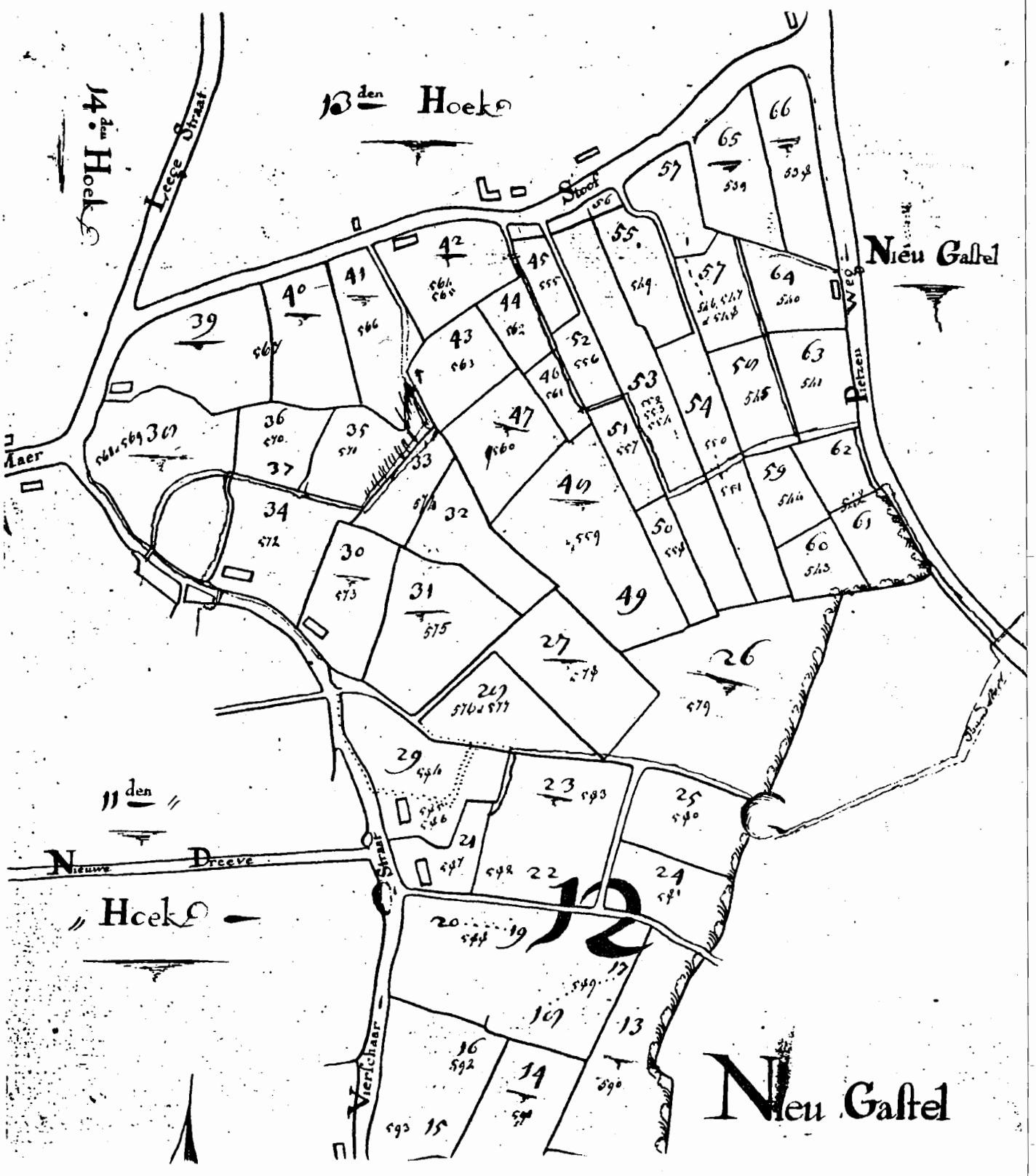

Fragment van een kaartje uit het schotboek van 1733, waarop de twaalfde hoek is afgebeeld, welke hoek aangeduid wordt als de "Zuyd Stoof en Noord Craaling, beginnende aan de Craalingstraat". De verderop besproken panden nummers 2, 4, 5 en 6 staan op dit kaartje niet aangegeven, maar ze worden in het schotboek wel beschreven.

(Uit Oud Archief Oud Gastel inv.nr. 134)

Een opname van de Stoof uit ± 1918. De fotograaf bevond zich ongeveer ter hoogte van het huidige adres, Stoofstraat 35, waar A.(Janus) van de Maagdenberg woont. Van links naar rechts staan de woningen die tegenwoordig de volgende adressen hebben: Stoofstraat 39, 41, 43, 45, 49, 51 en 18. Alleen Stoofstraat 45 (zie pand 14), 49 (zie pand 13) en 18 (zie pand 3) worden verderop besproken. Het wegdek was nog niet verhard en duidelijk zichtbaar alleen gebruikt voor landbouwverkeer.

De opgestelde bewoners van de Stoof zijn van links naar rechts: Kee Kop-Vreugde, To Wierikx, Jans van de Maagdenberg (vooraan), Kee van de Maagdenberg, Janus van de Maagdenberg, Marie van der Heyden, Jaan van der Heyden, Stien van de Maagdenberg, Jans van de Maagdenberg (met breiwerk), Mieke Aarts (achteraan), Riek Wierikx, Willem Aarts (achteraan), Riek van der Heyden, Marie Wierikx, Sjo Aarts (ook met breiwerkje), Trui Aarts, Sjaak Aarts (achteraan, nog net zichtbaar), Jan Aarts, ..?.. Hak, Miena Hak, ..?.. Hak.

(Fotocollectie A. van de Maagdenberg)

heeft er drie, beginnend in 1733 en eindigend in 1809. Ook hiervan heb ik gebruik gemaakt. De wijze waarop zo'n onroerend-goedbelasting berekend werd, is niet duidelijk. Dat verschilde per gewest of streek. In Holland werd er vanaf 1732 de 12e penning berekend van de huurwaarde van het onroerend goed. Dat betekent dat 1/12 van de huurwaarde als belasting betaald moest worden. Dat gebeurde in ponden. Een pond had de waarde van ongeveer één gulden en werd gebruikt als betalings- en rekeneenheid. Een munt ter waarde van 1 pond bestond er in ons land niet: 20 stuivers vormden 1 pond.

Opvallend is verder dat de veranderingen in de waarde van het onroerend goed in de verschillende registers niet of nauwelijks tot een ander belastingbedrag leidden. Dat gebeurde in werkelijkheid wel, maar de wijzigingen werden niet in de registers aangetekend, omdat men daar geen goed systeem voor had. Dus dezelfde onroerend-goedbelasting voor een woning uit 1733 en 1809 betekent nog niet, dat de waarde van die woning al die jaren gelijk gebleven is.

Duidelijker aanwijzingen voor die waardewijzigingen zijn de koopsommen, die we te weten komen uit de vestboeken (een registratie van kontrakten van verkopingen die passeerden voor de schepenbank). Deze zogenaamde vestbrieven bevatten naast de koopsom, data, namen van koper en verkoper, informatie over de ligging van het onroerend goed, de grootte en mogelijke bijzondere bepalingen. In het kadastrale systeem ontbreekt informatie over koopsommen.

Zicht op de huidige Stoofstraat vanuit westelijke richting, genomen ter hoogte van het adres Stoofstraat 2. (Fotocollectie P. Peeters, 1988)

Sinds de invoering van het kadaster in 1832 wordt de opmeting van landerijen gedaan volgens de triangulatie, d.w.z. een terreinmeting via driehoeksmeting. Een wetenschappelijk gefundeerde en daardoor betrouwbaardere meting dan in de eeuwen daarvóór. Het gevolg is, dat de opgaven van perceelsgrootten van vóór en na 1832 nogal wat verschillen vertonen. Niettemin heb ik in een aantal gevallen van vóór 1832 aangegeven, wat de grootte is, gerekend naar onze huidige oppervlaktematen. Daarbij mag er van uitgegaan worden, dat een gemet bestaat uit 300 roeden. De moeilijkheid is de waarde van 1 roede te ontdekken, die in de zeventiende en achttiende eeuw regionaal nogal verschilt. In de streek van Willemstad, Zevenbergen en Prinsenland was de waarde van 1 gemet 41,83 are. Dat betekent, dat 1 roede gelijk was aan 0,13943 are. Die rekeneenheid heb ik ook gehanteerd.

De begrenzing van het gebied "de Stoof" is min of meer bepaald door de driehoek (of trapezium), die gevormd wordt door de Stoofstraat, Lagestraat, Dulderstraat en Pietseweg, met het resterend deel van de Pietseweg als aanhangsel. In het schotboek van 1733 betekent dat het noordelijkste deel van de 12e hoek en de gehele 13e hoek.

Binnen die eerder genoemde driehoek staan op de schotkaart twee percelen die "buitendijks" lagen en daardoor tot Nieuw Gastel werden gerekend. Op één perceel stond ook een woning en die is dan ook behandeld (zie pand 15).

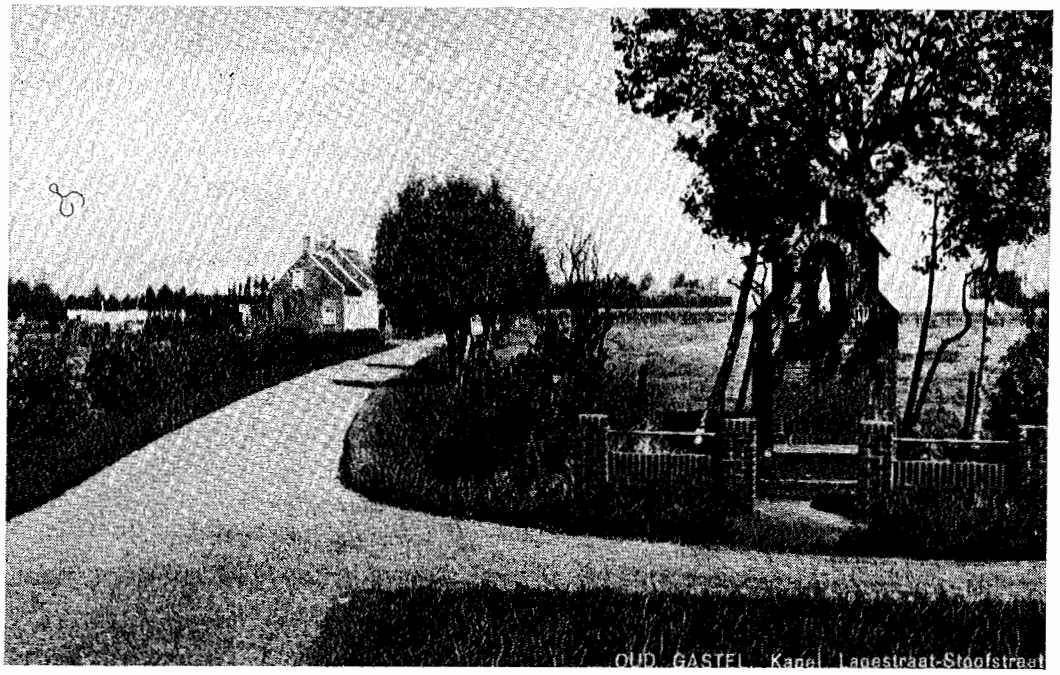

Het oude kapelletje aan het begin van de Stoof, dat in 1935 op initiatief van pastoor Damen werd gebouwd en later door een moderne uitgave werd vervangen. Er zijn geen aanwijzigingen, dat er vóór die tijd op deze plaats al een bedehuisje stond. Links het begin van de Lagestraat.
(Fotocollectie Heemkundekring Het Land van Gastel 1963)

Elke bespreking wordt voorafgegaan door een perceelsaanduiding: H12, 39 b.v. is perceel nr. 39 gelegen in de 12e hoek. Deze nummers zijn ontleend aan de oude kaartjes uit 1733. De bespreking begint tegenover "het kapelleke" het traditionele begin van de Stoof. Via de zuidelijke kant van de Stoofstraat gaan we naar de Pietseweg, vervolgens langs de noordzijde van de Stoofstraat richting Meirstraat, via de Lagestraat (waar toen nog geen huizen stonden) naar de Dulderstraat. Op het schetskaartje zijn de percelen genummerd volgens de volgorde van behandeling.

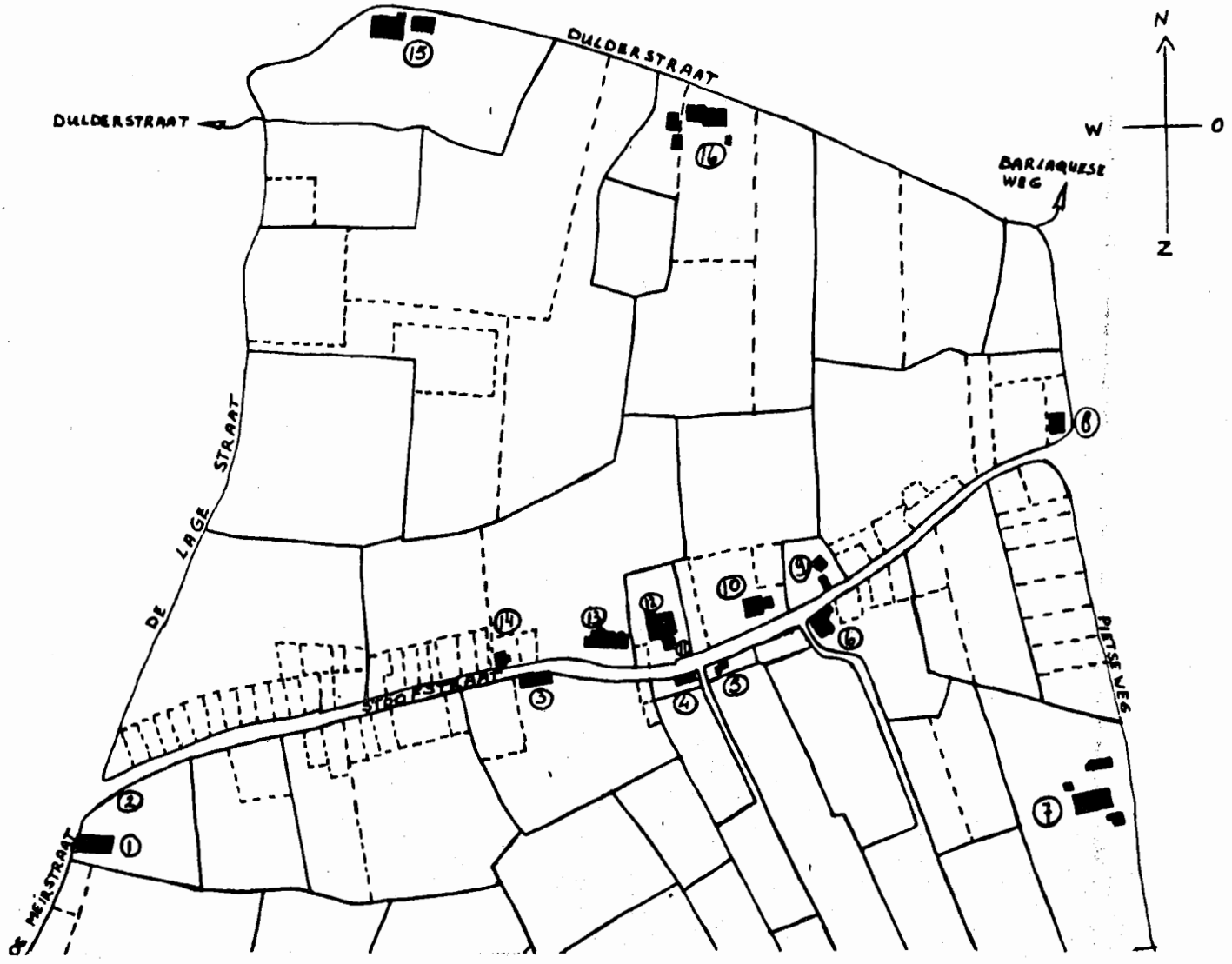

Schets naar een recente kadastrale kaart van het besproken gebied van de Stoof. De aangesloten lijnen zijn de perceelsgrenzen die ook in 1733 al bestonden. De stippellijnen zijn de latere perceelsgrenzen. De cijfers verwijzen naar de panden die besproken gaan worden. Bij de nummers 2 en 11 staat geen pand getekend, omdat deze woningen gesloopt zijn. Het kapelletje wordt met een + aangeduid. Vergelijking van deze schets met de kaartjes van 12e en 13e hoek (zie terug) laat zien, dat er nog heel wat perceelsgrenzen na 250 jaren intact zijn gebleven.

De historische beschrijving van de panden

PAND 1

H12, 39

NU: Meirstraat 56, D. Ernest

De nagelaten wezen van wijlen Jasper van Wandelen en Adriaan S'grauwen, verwekt door beide heren bij wijlen Maria de Veth, verkopen in 1697 een "stedeken" met een oppervlakte van 3 gem. en 30 roeden (± 1,3 ha), staande op de "Meer" aan Dingeman Michielssen Lucas. Hij betaalt er *f* 679 voor.

In 1721 koopt Geert van Crinkelen deze woning met grond voor *f* 624 en 10 stuivers. Bij de nieuwe opmeting van het perceel rond 1730 ten behoeve van de samenstelling van een nieuw schotboek wordt de perceelsgrootte gecorrigeerd tot 3 gem. en 39 roeden. De woning moet voor die tijd een behoorlijke economische waarde vertegenwoordigd hebben, want er moet een bedrag aan verponding ofwel onroerend-goedbelasting betaald worden van 3 pond. Ter vergelijking: het duurste huis in de dorpskom moest een belasting van 6 pond opbrengen. Op hetzelfde perceel stond nog een klein huis, op naam van Pieter van As (zie H12, 39a).

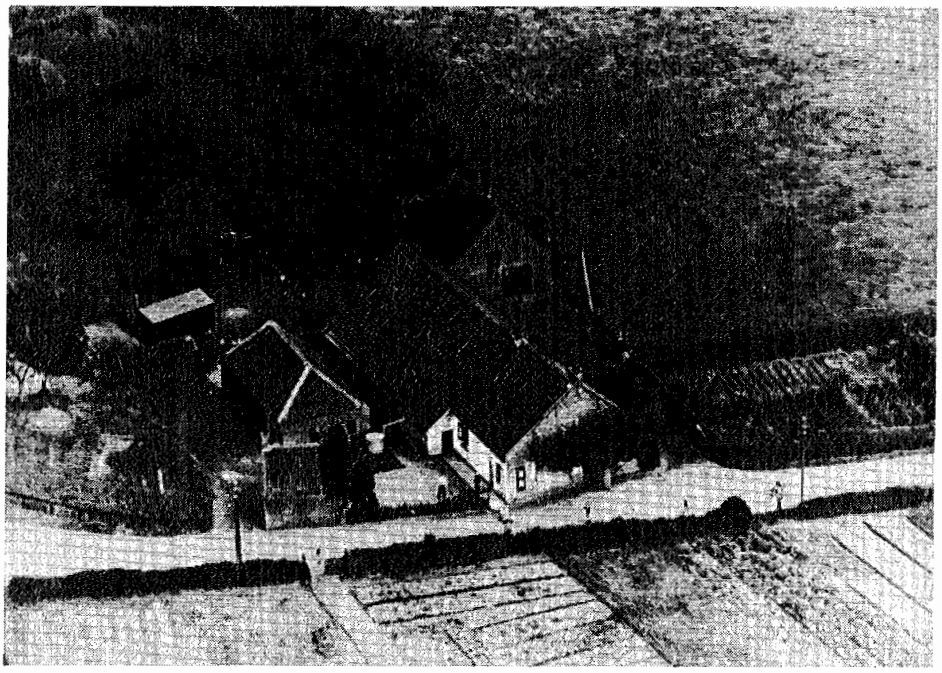

Luchtfoto van het woonhuis en het bedrijf van J. Peeters uit ± 1950. Rechts achteraan de maalderij: tot 1878 rosmolen, daarna tot 1915 een stoommachine, vervolgens tot 1952 voorzien van een zuiggasmotor en tot 1960 elektrisch aangedreven. In 1960 brandde de maalderij af en werd op deze plaats niet herbouwd. Links naast het woonhuis de bakkeet en daarachter het karhuis. Ongeveer uiterst links op de foto stond het volgende pand (nr.2) dat besproken wordt. (Fotocollectie P. Peeters)

Het is zeer waarschijnlijk dat Geert van Crinkelen hier gewoond heeft en er een boerenbedrijf heeft uitgeoefend. De erfgenamen van Geert van Crinkelen en zijn vrouw Dingena Nellen verkopen op een publieke koopdag in 1749 aan de meest biedende deze stede (boerenwoning met erbij behorende grond) met nog twee aangrenzende percelen weiland, gezamenlijk een oppervlakte van 7 gem. en 274 roeden metend (± 3,3 ha), aan Cornelis de Groen. Hij moet voor het geheel *f* 1100 betalen. Het huis kan pas in mei 1751 betrokken worden. Tot zolang heeft de huurder Adriaen Jansse Jaspers het recht om daar te wonen. Zeer zeker zal Cornelis de Groen zelf op zijn bezit geboerd hebben, hoewel hij aan de overkant op de Meir ook nog een, zij het kleinere, woning bezat. (Nu ongeveer op de plaats waar het pand Meirstraat no. 75 staat).

Bij een onderhandse deling in 1762 wordt de zoon Bernardus de Groen, eigenaar van het pand. Diens zoon Hermanus erft de woning van zijn moeder via een onderhandse deling in 1804.

De volgende eigenaar is de molenaar Daniël Cornelis Peeters, die het bedrijf in 1839 overneemt. Het pand is dan inmiddels uitgebreid met een stal en een karhuis. In 1884 erft de neef Jan Baptist Peeters, ook molenaar van beroep, de woning en de overige gebouwen van zijn vader. De weduwe van Jan Baptist, Petronella Potters, wordt bij een boedelscheiding in 1897 eigenaresse. Haar zoon, Henricus Johannes Peeters, de derde generatie molenaars, koopt de woning in 1899. Hij was gehuwd met Maria Anna de Nijs. Hij breidt het bedrijf uit met een maalderij in 1914. Een jaar later wordt de maalderij niet meer in de kadastrale leggers vermeld, maar wel blijken er drie schuren gebouwd te zijn. Het perceel wordt uitgebreid met twee boomgaarden.

In 1930 koopt de vierde generatie van molenaars uit de familie Peeters, Johannes Baptist Wilhelmus, gehuwd met Maria Uitdewilligen, de woning met de drie schuren en een boomgaard. Het karhuis wordt in 1960 afgebroken, een jaar later volgt de bakkeet.

Dingeman Ernest, een landbouwer, koopt in 1962 het bedrijf, waar hij nu nog steeds woont.

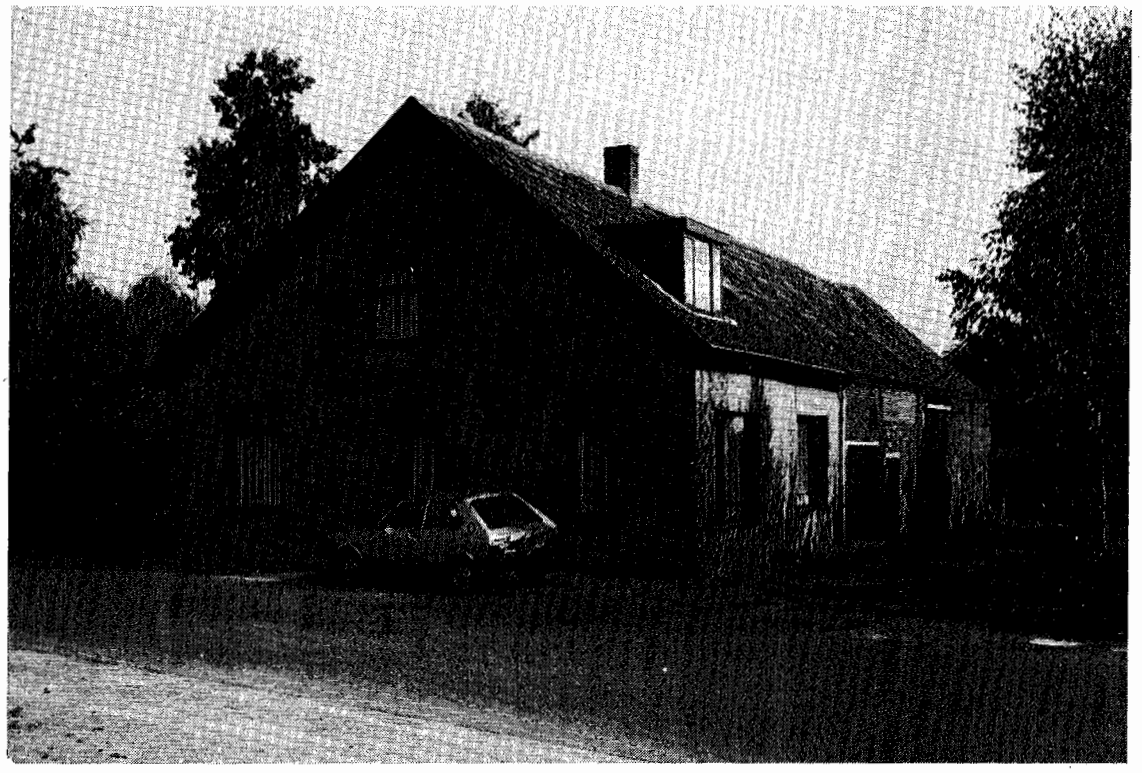

Pand nr. 1, Meirstraat 56, gefotografeerd vanuit het westen.
De oorspronkelijke vorm van het woonhuis is intact gebleven.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

PAND 2
H12, 39a
NU: afgebroken

Op hetzelfde perceel van de vorige woning (H12, 39) heeft al kort na 1733 Pieter van As van Cornelis de Groen een stukje grond van 30 roeden (± 4,2 are) gehuurd voor *f* 3 per jaar en daarop wordt een huisje gebouwd. Als belastingwaarde wordt 1 pond genoteerd: de laagste waarde die er is.

Als in 1747 de tweede vrouw van Pieter van As, Cornelia vant Leengoet, komt te overlijden, wordt zijn volledige bezit getaxeerd. De waarde van het huisje wordt geschat op *f* 150. Pieter van As heeft een grote schuld en hij is achtergebleven met 7 minderjarige kinderen en een meerderjarige "innocente" (geestes-zwakke) dochter. Na zijn overlijden verkopen zijn erfgenamen het huis in 1760 voor *f* 210 aan Nicolaas van As, die het ruim een jaar later voor *f* 300 aan zijn broer Willem van As verkoopt.

Voor hetzelfde bedrag wisselt het pandje van eigenaar in 1765: de eigenaar van de grond, Barent (of Bernardus) de Groen, koopt het dan. De te betalen

onroerend-goedbelasting blijft gehandhaafd op 1 pond. Bij deling in 1804 komt de woning op naam van Hermanus de Groen.

In 1839 worden huis en erf, staande op een perceelsoppervlakte van 2,90 are, gekocht door de arbeider Hendrik Commissaris, gehuwd met Wilhelmina van der Vorst. Rond 1875 wordt er een karhuis bijgebouwd. De zoon Hubertus Commissaris erft samen met zijn broer het pand, waarin een boerenbedrijf uitgeoefend wordt. In 1889 wordt deze Machiel Commissaris via koop alleen de eigenaar. Buurman Henricus Peeters neemt het bedrijf in 1907 over en bouwt er een schuur bij aan. Zijn zoon Johannes koopt het pand in 1930.

Als in 1941 het gehele pand gesloopt wordt, betekent dat tevens het einde van bewoning op deze plaats. De grond wordt toegevoegd bij het erf en de boomgaard van Johannes Peeters. Vanaf 1962 is Dingeman Ernest de eigenaar.

PAND 3
H12, 42
NU: Stoofstraat 18, J. Goris

"Johanna en Elisabeth Huysmans stede." Zo wordt dit pand in het schotboek van 1733 omschreven. Eigenaar is dan Dirk van Etten. Eerder was het bezit van Willem Lauwen van Etten. Aan de noordzijde van de woning ligt de Stoofstraat, die als "de straat met bomen" wordt aangeduid. De belastingwaarde bedraagt 2 pond en 10 stuivers.

Aan de oostkant van het perceel liep een zoekweg, een doorgaand pad door bouw- en weiland. Dit pad liep vanaf de Stoofstraat naar de Pietseweg.

In 1745 koopt Jan van Domburgh de 3 gem. en 18 roeden (± 1,28 ha) land "met de huysinge, schuere" etc., en nog een perceel land elders, van de erfgenamen van Jan Pieterse Uyttenhage en zijn vrouw Elisabeth Dirkxe van Vliet voor ƒ 800. De relatie van dit echtpaar met de vorige eigenaar Dirk van Etten is nog niet opgehelderd. Mogelijk is Elisabeth een dochter van Dirk van Etten.

Ruim honderd jaar zal dit pand het bezit blijven van de familie Van Domburgh. Bij onderhandse deling in 1804 wordt de zoon, Anthony van Domburgh, de eigenaar. Hij staat als landbouwer te boek. In 1849 koopt Cornelis Roozen, een Gastelse werkman, het geheel. Later staat het op naam van diens zonen Cornelis Cornelis en Gerardus Roozen. In 1883 wordt de schuur afgebroken.

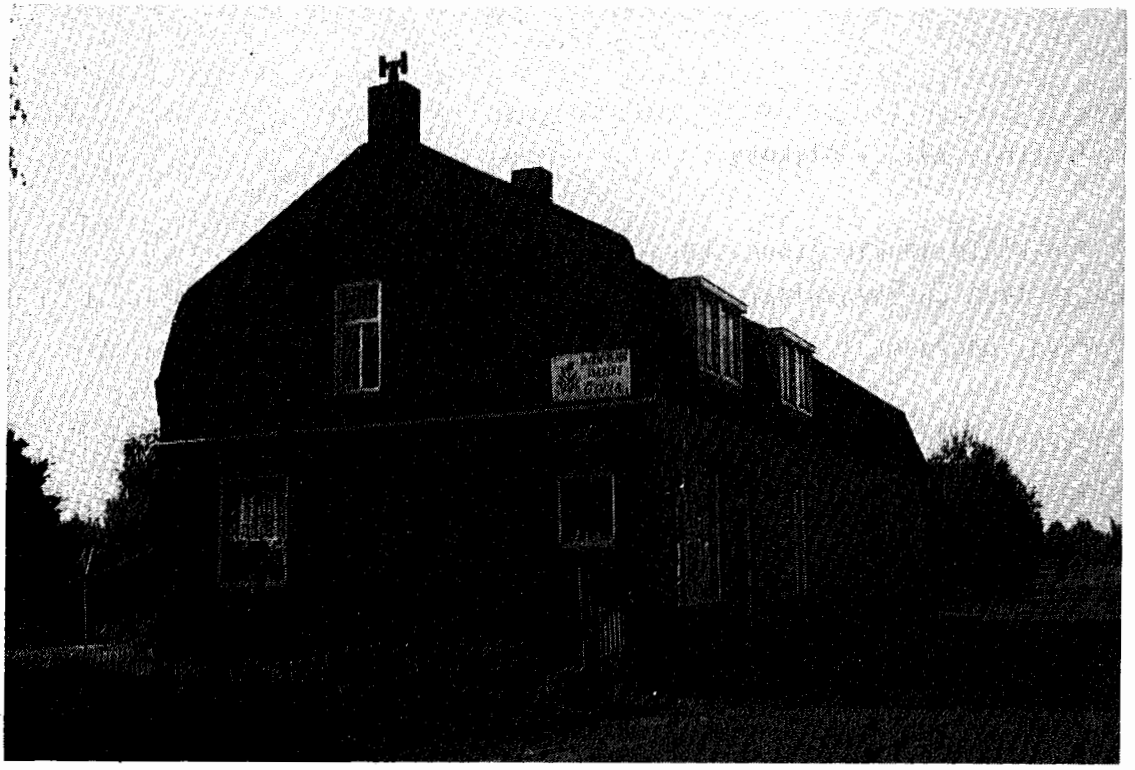

Pand nr. 3, Stoofstraat 20, gezien vanuit oostelijke richting.
Vooraan de woning uit 1928, daarnaast de schuur uit 1936.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

Bij eenboedelscheiding in 1903 neemt Cornelis van Oosterhout, landbouwer en gehuwd met de dochter Cornelia Roozen, het bedrijf van zijn schoonvader over. Er wordt een nieuwe schuur aan het huis gebouwd.

In de daarop volgende jaren vinden er regelmatig verbouwingen plaats aan de woning. Tevergeefs, want tweemaal kraait de rooie haan boven dit pand. In 1928 wordt het huis en de schuur door brand verwoest. Er volgt herbouw, maar in 1930 wordt de schuur weer in de as gelegd. In datzelfde jaar staat Willem Schijvenaars als nieuwe eigenaar genoteerd. Hij bouwt in 1936 een nieuwe schuur. Schijvenaars is gehuwd met de dochter van de vorige eigenaar, Jacoba van Oosterhout.

Bij een boedelscheiding in 1965 gaat de woning over naar de dochter Petronella Schijvenaars, gehuwd met Joseph Goris. Aardig toch wel dat als afzonderlijke bepaling zelfs in de kadastrale legger is vastgelegd, dat vader Willem Schijvenaars levenslang van de voorkamer gebruik mag maken.

Het echtpaar Goris-Schijvenaars woont momenteel nog steeds op deze plaats. Achter de woning is nu een glastuinderij.

PAND 4
H12, 45a
NU: Stoofstraat 20, J. Dijkers

Het is een klein stukje grond, het is maar een eenvoudige woning, die Marijnis Huygens in 1733 op deze plaats bezit. De belasting die voor de woning betaald moet worden, bedraagt 1 pond en 10 stuivers.

Op 15 november 1760 koop Jan Timmermans op een publieke koopdag het huisje, schuurtje en erf, groot 36 roeden voor *f* 185 van de erfgenamen van Marijnis Huygens. Ten oosten van het perceel ligt een "scheisloot", een sloot als grensscheiding tussen twee percelen. Later erft de zoon, Marijn Timmermans, het pandje van zijn vader. Deze Marijn is landbouwer.

In 1854 erft Johannes de Jong Azn, landbouwer uit Oud Gastel, de woning. Later staat het perceel op naam van Antonie de Jong. Deze verkoopt de woning in 1856 aan Gerrit Haverkamp, een arbeider afkomstig uit Willemstad. Ruim 40 jaar woont hij op deze plaats.

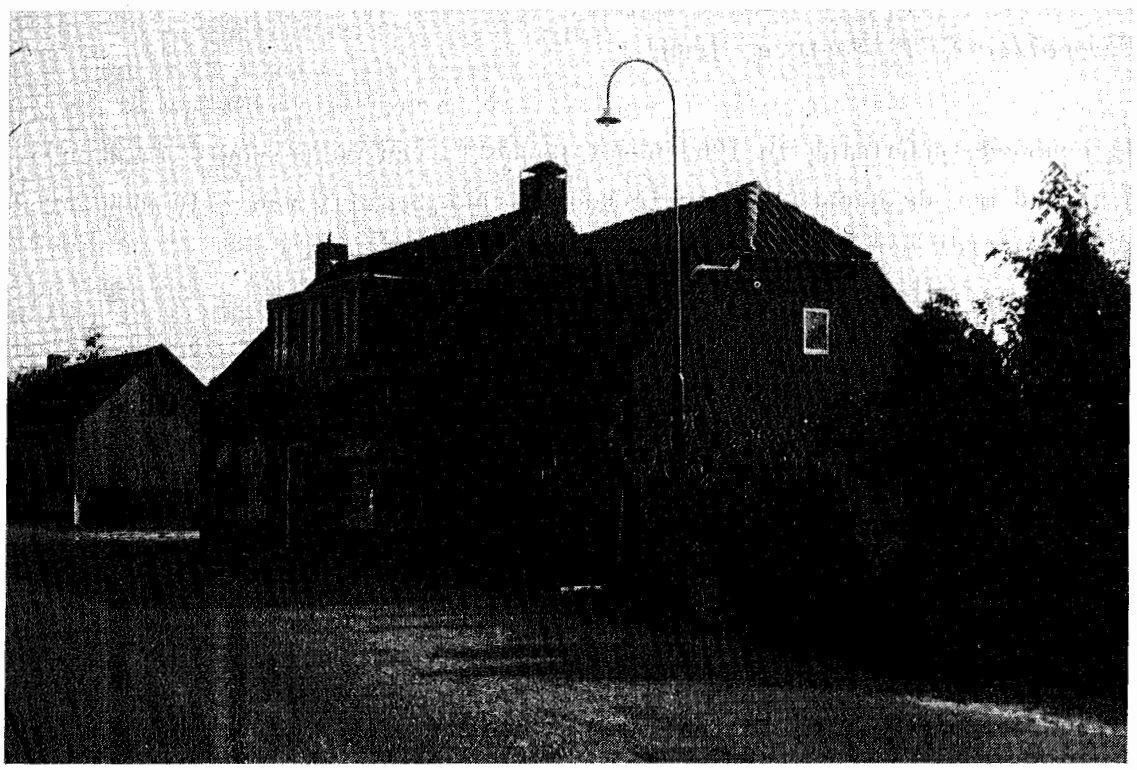

Foto van pand nr. 4, Stoofstraat 20. Het voorste deel, de schuur, is het oudste gedeelte van de woning. Helemaal links pand nr. 5, Stoofstraat 22, voor het laatst verbouwd in 1973.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

De arbeider Cornelis Akkermans wordt in 1897 de eigenaar. Adriaan van Merriënboer, eveneens arbeider, neemt de woning in 1914 over.

Pas in 1938 vinden we vermeld in de kadastrale leggers dat de woning verbouwd is. Als laatste eigenaar vinden we de metaalslijper Jacobus Dijkers, die de woning in 1961 overneemt van zijn schoonvader. Twee jaar later wordt het huis, waar hij nog steeds woont, verbouwd.

PAND 5
H12, 56
NU: Stoofstraat 22, A. Jongenelen

Het perceel waarop dit huisje in 1733 stond, was aan de zijkanten, d.w.z. aan de oost- en westzijde begrensd door een scheisloot. De oppervlakte is 80 roeden (± 11 are). Voor de woning moest een belasting van 1 pond en 10 stuivers betaald worden. Eigenaar was in 1733 Jacobus Everden. In 1739 verkoopt hij het pandje voor ƒ 95 aan Jan Cornelisse Steevens, gehuwd met Elisabeth Hussaerts.

De erfgenamen van dit echtpaar doen op een publieke verkoping in 1750 dit huis en erf over aan de weeskinderen van Jan Cornelis Hussaarts voor ƒ 232. In de verpondingsboeken evenwel blijft de woning op naam van de kinderen van Jan Cornelis Steevens staan. Voer voor stamboomonderzoekers. Duidelijk is wel, dat de woning in ruim tien jaren tijd behoorlijk in waarde is gestegen.

In 1800 wordt Anthony Blankers, een "landbouwman" uit Nieuw Gastel, de eigenaar. De koopsom bedraagt ƒ 300. De waarde van de woning blijft stijgen. In 1802 verkoopt Blankers het pand aan Dingeman Verholen voor ƒ 475.

Tussen 1810 en 1832 laten de bronnen ons in de steek. In 1832 blijken er op dit perceel twee woningen te staan: één op een oppervlakte van 2,08 are en de ander op een grootte van 0,91 are. Beide woningen staan op naam van Dingeman Verholen.

Rond 1851 worden de panden geheel of gedeeltelijk gesloopt. Hoe het ook zij, in 1857 blijkt er één woning te zijn. Die wordt dan verkocht aan de arbeider Cornelis Aarsen. In 1885 wordt Johannes Speek, eveneens arbeider, eigenaar en 6 jaar later diens zoon Marijn. De vader gehuwd met Anna Maria Verholen, blijft het vruchtgebruik houden, wat betekent dat hij er blijft wonen.

De arbeider Cornelis Franken, getrouwd met Geetruida Vissenberg, koopt de woning in 1910. In 1914 en 1928 wordt het huis verbouwd. Er wordt o.a. een keuken aangebouwd.

In 1972 komt bij een boedelscheiding de woning op naam van de dochter Cornelia Franken, gehuwd met Adrianus Jongenelen. Het huis zou voor de laatste keer in 1973 verbouwd zijn. De weduwe Jongenelen-Franken woont nog steeds op dit adres.

PAND 6
H12, 57a
NU: Stoofstraat 26, P. Vriens

De weduwe van Cornelis Lantmeters, Dinghna Cornelisse Pierbroers, verkoopt in 1697 een huisje met grond, gelegen op de "Stove" voor ƒ 331 aan Adriaan Janssen Boll. Huisje (en/of de grond) wordt genoemd "den altecleyn". Dit is helaas de enige vermelding van deze naam.

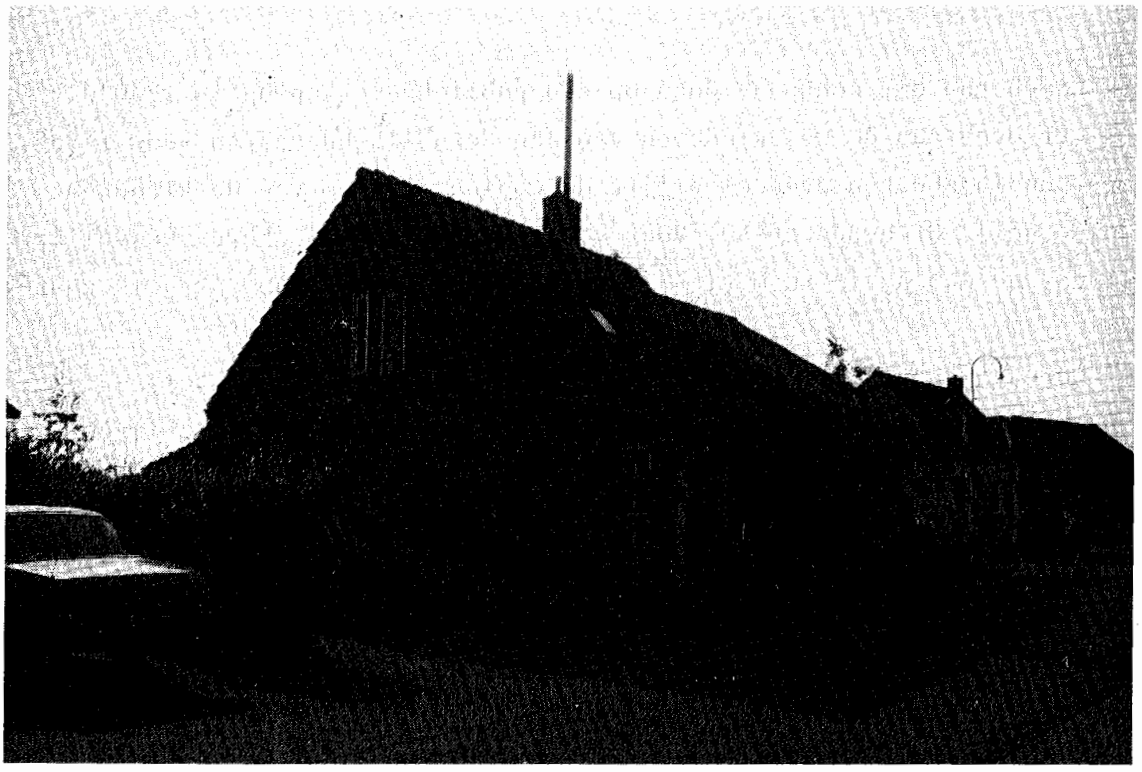

Stoofstraat 26, pand nr. 6, vanuit het oosten gefotografeerd.
Woonhuis en schuur stammen vermoedelijk uit 1910.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

Pieternella Wijgermans, de weduwe van Adriaen Jansse Boll, verkoopt het pand in 1705 aan Jan Pietersse van Breda. De koopsom bedraagt ƒ 440. Abusievelijk wordt in de vestbrief het huisje gesitueerd "op de Meer".

In 1733 staat "het steedje" op naam van de zoon, Jooris Jansse van Breda. Die heeft het in 1716 voor ƒ 483 gekocht van de erfgenamen van Jan Pietersse van Breda. Voor de woning geldt een belastingwaarde van 2 pond. De oppervlakte bedraagt 1 gemes en 152 roeden (± 63 are). Daarna staat het pand op naam van Jan Stoffelen Huygens. Verdere gegevens ontbreken hierover.

Bij een onderhandse deling in 1775 is de nalatenschap van deze Jan Stoffelen Huygens verdeeld. De ene helft komt Jenno van Breda toe. Zij is gehuwd met Aart Verhoeven. Haar erfgenamen verkopen op een publieke koopdag in 1788 hun deel voor ƒ 285 aan Johannes Buckens. Uit de formulering uit de vestbrief zou opgemaakt kunnen worden, dat er twee aparte woningen op dit perceel stonden. Het huis zou namelijk liggen "nevens de huysinge en erve van Adriaan van Dorst met wien de comparants (= Marcellus Kustermans) schoonmoeder wijlen Jenno van Breda dees erve heeft afgedeeld bij onderhands contract van 15 augustus 1778." Deze Adriaan van Dorst heeft de andere helft gekregen via zijn vrouw bij de eerder genoemde deling in 1775. Zijn erfgenamen verkopen in 1803 drie vierde parten in de helft van het huis voor ƒ 450 aan Cornelis Pieterse Dingenouts, vermoedelijk mede-erfgenaam.

In 1832 blijkt de eerste helft op naam te staan van de weduwe van Willebrordus Buckens. Deze Willebrordus is een kleinzoon van de eerder genoemde Johannes Buckens. De andere helft is dan het bezit van Cornelis Maas. Deze wordt op een gegeven moment als eigenaar van beide helften genoteerd. Nauwkeuriger informatie hierover ontbreekt.

Zeker is dat in 1860 de landbouwer Adriaan Rous de hele woning, of mogelijk het gehele boerenbedrijf, koopt. Mede-eigenaar is zijn broer Gijsbertus. Deze laatste wordt alleen eigenaar vanaf 1896. Drie jaar later verkoopt hij het pand aan de landbouwer Marinus Gommers. Vanaf 1910 vinden er allerlei bouwaktiviteiten plaats. In dat jaar wordt de woning vernieuwd.

Willem en Adrianus Gommers nemen in 1919 het bedrijf van hun vader over. De woning wordt nogmaals verbouwd in 1932. In 1941 staat de woning op naam van Wilhelmina Huyskens, de weduwe van Willem Gommers. Haar zoon, Marinus Gommers, bezit het bedrijf vanaf 1952.

Een tuinder uit Nispen, Jacobus Konings, koopt de woning in 1960. Vier jaar later neemt de Roosendaler Cornelis Vriens het pand over. Het huis ondergaat in 1974 nog een verbouwing. Momenteel staat de woning op naam van Suzanna Kruize, de weduwe van Cornelis Vriens.

PAND 7
H12, 64
NU: Pietseweg 4, wed. P. Meeuwissen

Geertruye en Josina Stouters uit Roosendaal verkopen in 1694 een "stedeken landts" gelegen op deze plaats voor ƒ 175 aan Symon Matthijssen Smith, gehuwd met Adriaentie Claessen Vink. Symon's erfgenamen verkopen het huisje met 1 gem. 292 roeden land in 1730 voor ƒ 242 aan Cornelis Adriaansen van Sundert. Het pand grenst aan de oostzijde aan de "ouden dijck nevens den Pietsenweg." De belasting die voor dit huisje afgedragen moet worden, bedraagt 1 pond en 10 stuivers.

Zeker vanaf 1754 is Huybrecht Cortsmith eigenaar. Zijn schoonzoon, Jan Buckens, verkrijgt het pand bij een deling in 1762. Via diens zoon, Adriaan Jansse Buckens, komt de woning in 1823 op naam van de derde generatie Buckens. Adriaan Buckens koopt het bedrijf in 1823 van zijn moeder. Vermoedelijk is het bedrijf dan al geruime tijd een boerderij, want Adriaan wordt vermeld als "bouwman". Zijn weduwe, Adriana Hellemons, is de eigenaresse in 1857. Haar kinderen Antonie en Antonia Buckens nemen de woning over vanaf 1862; in 1864 wordt de eerstgenoemde alleen de eigenaar. Na 1871 is het bedrijf geen bezit meer van de familie Buckens. Dan verkoopt Antonie Buckens het bedrijf aan de Dinteloordse landbouwer Nicolaas Hopmans.

Bij een boedeldeling in 1875 komt de boerderij op naam van Anna Catharina Hellemons, gehuwd met Josephus Maatjens. Het pand is dan inmiddels uitgebreid met een karhuis. Tot 1886 wordt er flink ge- en verbouwd aan het bedrijf. In dat jaar wordt Johannes Meeuwissen, een koopman van de Meir, eigenaar. Ook hij laat nog verbouwingswerkzaamheden uitvoeren. Cornelis Gerardus Meeuwissen koopt het pand in 1900. Ook hij breidt de boerderij uit. In 1915 telt het bedrijf maar liefst 4 schuren.

Na een boedelscheiding wordt Adrianus Johannes Meeuwissen, van beroep landbouwer, als hoofdeigenaar vermeld in 1931. Als mede-eigenaren vinden we genoteerd Antonius Cornelis en Petrus Jacobus Meeuwissen.

Zicht vanuit zuidoostelijke richting op pand nr. 7, Pietseweg 4.
De woning is gebouwd in 1957.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

In 1933 volgt er weer een boedelscheiding. Hoofdeigenaar is nu Antonius Cornelis Meeuwissen, met Petrus Jacobus als eigenaar. Tot 1933 is in dit pand een café gevestigd geweest.

In 1946 wordt een stal gesloopt en vervangen door een nieuwe schuur. De oude woning wordt in 1957 gesloopt en door een nieuwe vervangen. De volgende uitbreiding vindt in 1958 plaats, als er een hok, bewaarplaats en wagenhuis bij het huis gebouwd worden.

De laatst vermelde boedelscheiding is uit 1972. Dan komt de boerderij op naam van Henrica van Trijen, de weduwe van Petrus Meeuwissen. Zij woont daar nog steeds. Haar zoon Cees drijft de boerderij.

PAND 8

H13, 1

NU: Stoofstraat 79, G. Linders

Johan Voogden bezit op deze plaats in 1733 een "steede", bestaande uit een "huys, schuer en hoff". Eerder moet de woning eigendom geweest zijn van de advocaat Francois Doers. Voogden bezit een flink stuk grond met een totale perceelsgrootte van 9 gem. 4 roeden (± 3,8 ha). Het huis is maar een gewone boerderij met een belastingwaarde van 2 pond en 10 st.

De weg ten oosten van het perceel wordt aangeduid als "een straat onder Nieuw Gastel." Ook is in die oostelijke begrenzing sprake van een deel van de geslechte Oudendijk. In het Noorden wordt het bezit begrensd door de Dulderstraat en de Oudendijk.

Of Johan Voogden hier ook gewoond heeft, is niet zeker, want hij bezat tevens een huis aan de Markt (toen het dorpsplein genoemd). Vermoedelijk betreft het hier dan een pachtboerderij, maar verdere gegevens daarover ontbreken.

Rechts staat het hier beschreven pand nr. 8, Stoofstraat 79. Van de oorspronkelijke boerderij moeten in deze verbouwde woning nog restanten aanwezig zijn. De foto is genomen vanuit zuidwestelijke richting.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

In 1744 koopt de zoon Hendrick Voogden de woning. Aangezien deze verkoop niet gevest is, ontbreekt hierover alle verdere informatie. Jan Konings, een Gastelse "bouwman", wordt in 1770 eigenaar van dit pand met alle aanpalende percelen grond, voor de prijs van ƒ 2100.

Tussen 1816 en 1832 gaat de woning over op de naam van Frans Dominicus van der Heijden. Ook hij is landbouwer. Een boedelscheiding in 1855 plaatst het huis op naam van zijn kinderen, t.w. Jan, Cornelis, Maria en Franciscus van der Heijden. De schuur wordt in 1865 gesloopt. Bij een boedeldeling in 1859 wordt het huis eigendom van Cornelia, Maria en Francisca van der Heijden, drie jaren later is Cornelia de enige eigenares.

Franciscus van der Heijden erft de woning in 1887. Hij was gehuwd met Adriana Buckens. Door hem wordt het bedrijf in 1901 uitgebreid met een stal en een schuur. In 1912 koopt Johannes van der Heijden de woning van zijn moeder, die inmiddels twee jaar weduwe is. Wilhelmina van der Heijden wordt mede-eigenaresse. Vanaf 1941 is Johannes alleen eigenaar.

Johannes Linders koopt het bedrijf in 1953. In 1968 wordt er een nieuw huis op hetzelfde perceel bijgebouwd. De zoon Gerard Linders koopt de oude woning in 1979. Hij woont nu nog steeds op dit adres in een zeer oude, maar door verbouwing aan de huidige tijd aangepaste woning.

PAND 9
H13, 6
NU: Stoofstraat 63, J. Backx
Stoofstraat 61, wed. A. Lambregts

Op het stuk grond waar nu twee huizen staan, stond in 1733 volgens de schotkaart uit dat jaar maar één woning. In 1696 is dit huis het eigendom van Bernaert Sprangers. Hij heeft er ƒ 200 voor betaald.

Later vinden we, dat de woning op naam van de weduwe van Stoffel Huygens staat. Zeker vanaf 1733 staat het pand geregistreerd als eigendom van Willem van As. Hij moet er twee pond belasting voor betalen. Het perceel is 116 roeden (± 16,2 are) groot. De weduwe van Willem van As verkoopt de woning aan haar schoonzoon Anthony Vreught.

Door het ontbreken van gegevens is het niet bekend, wanneer er op deze plaats twee huizen staan. Dus is het ook niet duidelijk, welk van de twee woningen de oorspronkelijke is, of dat er misschien twee nieuwe huizen gebouwd zijn. Zeker is dat Nicolaas Vreugde in 1832 op deze plaats twee huizen bezit. Hij is een landbouwer, afkomstig uit Nieuw Gastel.

Het ene huis (nu: Stoofstraat 63), staande op een oppervlakte van 2,76 are, komt in 1852 bij een boedeldeling in handen van Stoffelina Vreugde. Zij verkoopt de woning in 1855 aan de koopman Marijn van Nispen, gehuwd met Adriana van Dijk. In 1901 verkoopt de inmiddels weduwe geworden Adriana van Dijk het huis aan de timmerman Vincentius van Oosterhout. Tot aan 1926 wordt er heel wat verbouwd aan de woning. In dat jaar wordt na een grondige verbouwing de woning ook voor winkel geschikt gemaakt. Dat is het ook tot aan de Tweede Wereldoorlog gebleven. Het perceel zelf wordt met een tuin uitgebreid tot 10,7 are.

Bij de boedelscheiding in 1940 komt het pand op naam van de veekoopman Adrianus van den Bosch. In 1964 wordt het huis op een openbare verkoping geveild en gekocht door de landarbeider Johannes van Meer, gehuwd met Hendrika van den Bosch. De volgende eigenaar is Jacobus Backx, die in 1980 de woning koopt en grondig verbouwt.

Vanuit zuidwestelijke richting zien de twee woningen die hier bij pand nr. 9 besproken worden, er zo uit in 1988. Links het bovenste gedeelte van Stoofstraat 63, grondig verbouwd in 1980, en rechts Stoofstraat 61, dat zijn huidige vorm heeft verkregen in 1968.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

De andere woning die in 1832 op deze plaats blijkt te staan, is gebouwd op een perceelsoppervlakte van 1,98 are. Bij de eerder genoemde boedeldeling uit 1852 wordt ook dit huis eigendom van Stoffelina Vreugde. In 1877 wordt het pand gesplitst in twee woonhuizen: één met een perceelsgrootte van 0,3 are (wordt als "woning A" aangeduid) en een ander met een perceelsgrootte van 1,74 are (wordt als "woning B" in het vervolg aangeduid).

Beide woondelen worden in 1901 gekocht door Willebrordus Antonius Buckens, een winkelier. In 1902 wordt er herbouw gepleegd in beide woondelen en in 1907 wordt er een schuur bijgebouwd. Beide percelen worden dan ook groter: woning A van 0,30 are naar 4,39 are, en woning B van 1,74 are naar 1,85 are. Beide woningen worden in 1922 gekocht door de arbeider Henricus Jongenelen. Op zijn beurt verkoopt hij hetzelfde jaar een deel van zijn erf aan zijn buurman Johannes van Oosterhout. De perceelsgrootte van woning B verandert van 1,85 are in 0,50 are. De schuur bij deze woning is verdwenen. Woning A blijft een perceelsoppervlakte van 4,39 are behouden.

In 1965 worden beide woondelen gekocht door de schoonzoon van Henricus Jongenelen, Antonius Lambregts. Woning A wordt in 1968 nog verbouwd. Tegenwoordig woont de weduwe, Wilhelmina Lambregts-Jongenelen, alleen op deze plaats.

PAND 10
H13, 7/8
NU: Stoofstraat 59, P. van de Weygert

Het huis stond oorspronkelijk op een afzonderlijk perceel: volgens de schotkaart uit 1733 op het perceel aangeduid als de 13e hoek nr. 7. Later worden de nummers 7 en 8 als één perceel beschouwd.

In 1714 koopt Geertruy Joossen Breeuws, de weduwe van Philip van Gunst, deze twee percelen voor *f* 1250 van de erfgenamen van Pieter Trouw. Twee jaar later verkopen de erfgenamen van Philip van Gunst en zijn vrouw de beide stukken grond met het huis voor *f* 900 aan Pieter de Vetter.

Op de kaart uit het schotboek van 1733 staat evenwel deze woning niet getekend, maar in het erbij behorende register wordt de woning toch vermeld, en wel op naam van de eerder genoemde Pieter de Vetter. De grootte van beide percelen bedraagt 3 gem. 163 roeden (± 1,5 ha). Het geheel wordt een "steede" genoemd. Het moet een woning van allure geweest zijn ofwel een flinke boerderij, want

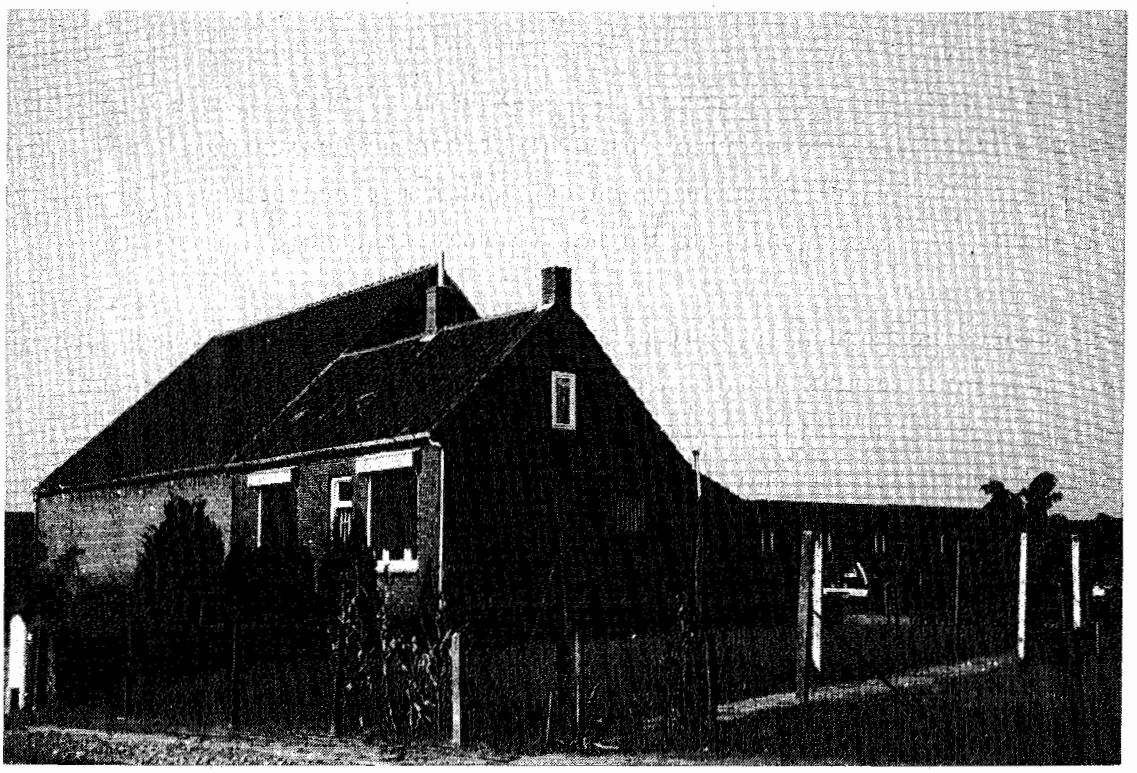

Pand nr. 10, Stoofstraat 59, gezien vanuit het zuid-oosten. De woning is het oudste gedeelte van het pand.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

de belasting die voor het huis betaald moet worden bedraagt 4 pond. Geen enkele andere woning op de Stoof wordt op dat moment voor zo'n hoog bedrag aangeslagen.

Later gaat het pand over op de zoon Michiel de Vetter. Diens dochter, Catharina, gehuwd met Marijn van Ilverenbeek, een Oudenbossche landbouwer, erft de boerderij in 1771. Drie jaar later verkoopt het echtpaar het bedrijf met nog enkele percelen bouwland voor ƒ 1234 aan Marijnis van Steen, een landbouwer uit Nieuw Gastel.

Bij een boedelscheiding in 1805 wordt de zoon Michiel (of Machiel) van Steen, ook een landbouwer, de eigenaar. In 1853 erft de zoon Marijn van Steen het bedrijf. Via diens weduwe Petronella Mol komt de woning in handen van de zoon Petrus van Steen, eerst als landbouwer geboekstaafd, later "zonder beroep". In 1892 wordt de schuur afgebroken. Het perceel wordt aanzienlijk uitgebreid met een weiland en een boomgaard.

Tot 1911 blijft de woning bezit van de familie Van Steen, die dan ruim 140 jaren hier een boerenbedrijf heeft gehad. In dat jaar verkoopt Jacoba Clarijs,

de weduwe van Petrus van Steen, de boerderij aan Franciscus van der Heijden. Deze bouwt er een schuur bij. Na een gedeeltelijke verbouwing in 1928 wordt er in 1932 een nieuwe schuur gebouwd, nadat de oude afgebrand is.

Jacobus Verstraten koopt de boerderij in 1937. In 1948 wordt na een brand de stal vernieuwd. Het geheel wordt in 1966 gekocht door Pieter van de Weygert, die het pand in 1967 uitbreidt. Hij is gehuwd met Maria de Jong. Op het erf wordt in 1981 een andere woning bijgebouwd. In 1988 is de eigendomssituatie nog onveranderd.

PAND 11
H13, 9a
NU: afgebroken: oprit naar het pand Stoofstraat 55, wed. J. van Oosterhout

Als in 1709 de erfgenamen van Lodewijck Bastiaenssen aan jonkheer Johan Adriaen Surmont een "seecker stedeken", groot 205 roeden (± 28,5 are), gelegen op de Stoof verkopen, wordt er in de vestbrief abusievelijk vermeld, dat het perceel in de 12e hoek ligt. Dat moet de 13e hoek zijn. De koopsom bedraagt ƒ 354. Mogelijk kan hieruit afgeleid worden, dat er op dit perceel nog maar één woning stond. In 1723 wordt Adolf de Witte, schout van Essen en Kalmthout, wonende in Hoeven, de eigenaar van het gehele perceel. Hij heeft zelf al de helft geërfd en koopt nu voor ƒ 135 de andere helft erbij. De verkoopwaarde van dit pand in 1723 mag dus geschat worden op ± ƒ 270.

In 1724 wordt een deel van dit perceel verkocht. Adolf de Witte behoudt zelf 63 roeden (± 8,8 are). Onduidelijk is of hij er zelf een huis op bouwt, of dat het eerder genoemde huis al op dit stuk grond stond. In ieder geval staat in het schotboek van 1733 deze woning aangeslagen voor 1 pond, een bedrag dat stond voor een heel eenvoudige woning.

Tot 1750 blijft deze woning in het bezit van de familie de Witte. In dat jaar verkoopt Carolus de Witte, de zoon van Adolf, een huisje en erf aan Cornelis van Aalst voor ƒ 180. Als diens erfgenamen het pand in 1786 verkopen aan Jan van Steen, wordt er maar liefst ƒ 525 voor betaald. Toch blijft de belasting gehandhaafd op 1 pond.

Pieter Luysterburg die later huwt met de weduwe van Jan van Steen, verkoopt de woning in 1802 voor ƒ 750 aan Jacobus Maas, een Gastelse koopman. In de nu volgende 30 jaren moeten er twee woningen op dit perceel zijn gevormd.

Mogelijk is het huis verbouwd tot twee woningen, want bij het begin van de kadastrale registratie staan er twee huizen op deze plaats op naam van de weduwe van Jacobus Maas: één huis en erf op een perceel van 0,72 are en het andere op 3,15 are. In 1857 verkoopt zij de twee panden aan de arbeider Johannes Kuystermans.

Tot 1883 blijven er hier twee huizen. Dan worden ze tot één woning verenigd. Aangezien de grondoppervlakte gelijk blijft, mag aangenomen worden dat het ging om twee woondelen in één gebouw.

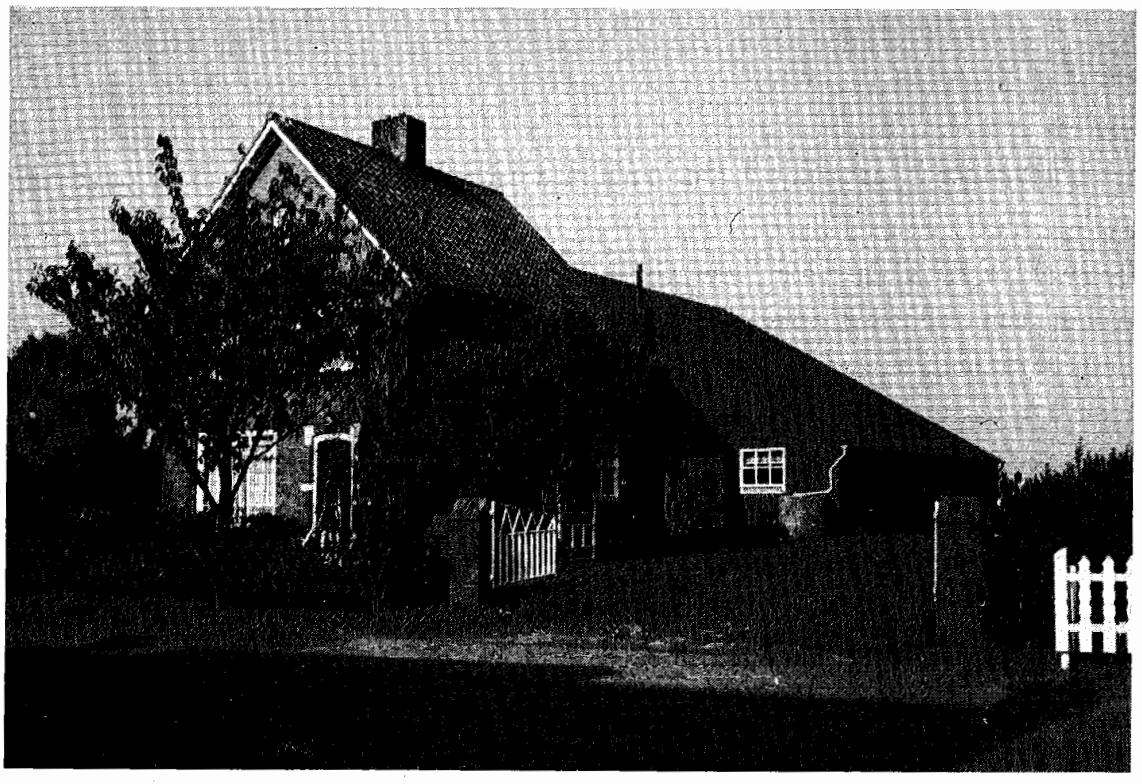

Foto van pand nr. 12, Stoofstraat 55. Rechts de oprit, waar pand nr. 11 stond. De houten woning stond links van het woonhuis.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

De zoon, eveneens Johannes Kuystermans geheten en schilder van beroep, verkoopt de woning in 1905 aan Vincentius van Oosterhout, een koopman. In 1913 koopt de arbeider Johannes van Rijsbergen het pand. Hij laat een aantal verbouwingen aan de woning verrichten. De woning wordt in 1926 verkocht aan Johannes Antoniuszoon Tak, van beroep vrachtrijder. Twee jaar later wordt het pand eigendom

van de voerman Rochus Backx, gehuwd met Cornelia van Iersel. Zijn dochter Petronella Backx, getrouwd met de metselaar Matheus Adrianus Ribbens, erft het huis in 1940.

Al deze eigenaren vanaf 1905 hebben echter niet op deze plaats gewoond, maar ze hebben de woning verhuurd aan achtereenvolgens Jan van Kalmthout, Verdult, Jan Tak, Marinus Koevoets en Hendrik de Rond. De laatstgenoemde was ook de laatste bewoner.

In 1952 koopt de landbouwer Johannes Puttiger de woning. Johannes Jacobus van Oosterhout verwerft de woning in 1959 en hij laat het huis een jaar later slopen. De grond wordt gevoegd bij zijn ernaast gelegen perceel en wordt de oprit naar de boerderij.

PAND 12
H13, 9b
NU: Stoofstraat 55, wed. J. van Oosterhout

Dit perceel was in het begin van de 18e eeuw 140 roeden (± 19,5 are) groot. Simon Maas koopt het met het huisje erop in 1724 voor *f* 200 en 17 stuivers van Adolf de Witte. Vermoedelijk stond deze woning er al langer (zie pand 11). De belastingwaarde van het huis is 2 pond.

De dochter van Simon Maas, Marianna, erft daarna het pand. Zij is gehuwd met Hendrik Voogden, van beroep koopman en een telg uit een welvarende Gastelse familie in de 18e eeuw. Het echtpaar heeft het boerderijtje altijd verpacht en er niet zelf in gewoond.

In 1805 koopt Michiel van Kuyck, afkomstig uit Nieuw Gastel, de woning voor *f* 150. Deze Michiel is een handige jongen, want een jaar later verkoopt hij het pand, waar inmiddels een schuurtje bij gebouwd is, voor *f* 500 aan Matthijs van Steen, een Gastelse koopman. Deze bezat al de boerderij H13, 7/8. Zijn weduwe, Johanna van den Briel, verkoopt de woning rond 1850 aan Maria Schrauwen, de weduwe van Judocus Couwenberg, die al ruim 10 jaar deze boerderij gepacht had. De schuur wordt gesloopt. In 1867 wordt Jan de Weijgert, een arbeider, eigenaar.

Vanaf 1872 tot eigenlijk nu toe is deze boerderij bezit van de familie Puttiger. Dan koopt Philip Puttiger, een Gastelse landbouwer, het bedrijf. Het

Vooraanzicht van de oude boerderij van Puttiger, nu Stoofstraat 55. Op deze foto uit ± 1930 staan van links naar rechts: Maria van Merriënboer, de weduwe van Philippus Puttiger; Marie ("Mie") en Petronella ("Pieta") Puttiger, respectievelijk grootmoeder en tantes van de huidige eigenaresse. (Fotocollectie M. van Oosterhout-Puttiger)

oude huis wordt in 1874 voorzien van een nieuwe schuur. Dertig jaar later komt het bedrijf op naam van de landbouwer Johannes Puttiger als hoofdeigenaar. Mede-eigenaren zijn Paulus Puttiger, gehuwd met Jacoba van Merriënboer, en Philippus Puttiger, die getrouwd was met Maria van Merriënboer. Tussen 1912 en 1914 wordt er voortdurend gebouwd en verbouwd. Er komen een stal en enkele schuren. Ook het woonhuis wordt verbouwd.

De kinderen van de eerder genoemde Johannes Puttiger erven het pand in 1940. Als hoofdeigenaar wordt in de kadastrale leggers Johannes Puttiger vermeld en vier mede-eigenaren: Maria, Paulus, Josephus en Petronella Puttiger.

In 1949 wordt de woning verbouwd. De dochter van Josephus Puttiger, Margaretha, trouwt met Johannes van Oosterhout. Hij koopt het bedrijf in 1959 en laat een jaar later een nieuw woonhuis bouwen. Inmiddels werd op het perceel een noodwoning geplaatst voor de tantes Maria en Petronella Puttiger. Nu, in 1988, woont de weduwe Van Oosterhout nog steeds op haar familiebedrijf.

PAND 13

H13, 10

NU: Stoofstraat 49, J. Dijkers

Cornelis Aartse Betincx en zijn vrouw Adriana Nelle verkopen in 1732 deze "stede" aan Johan Laats. Gezien de belastingwaarde van 4 pond moet het hier om een flinke boerderij gaan. Het perceel is 2 gem. en 121 roeden groot.

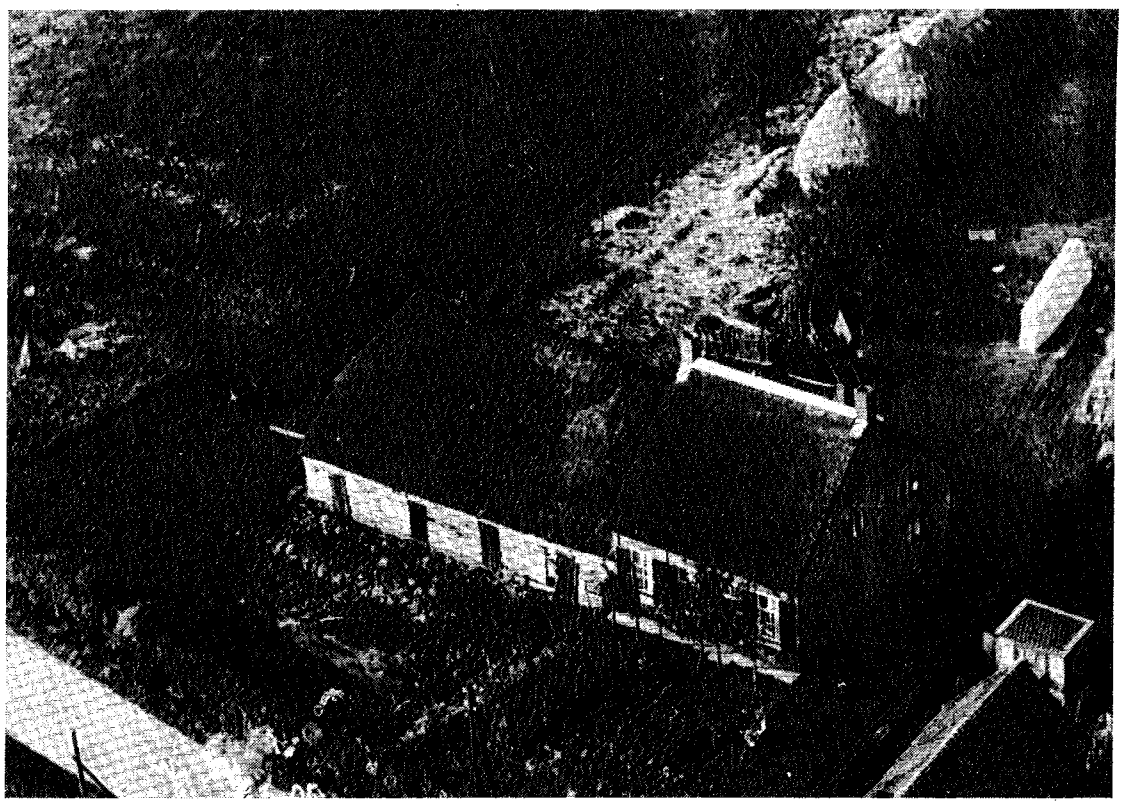

Een luchtfoto van de boerderij van Jan van Merriënboer, nu Stoofstraat 49, uit ± 1950. Links de oude houten schuur, rechts het woonhuis. Rechtsonder het dak van het woonhuis van P. Jonkers, Stoofstraat 51. (Fotocollectie Heemkundekring Het Land van Gastel)

De weduwe van Johan Laats, Magdalena Tappers, geeft de woning later door aan haar zoon Johan Guilelmus Laats. Hij verkoopt de boerderij in 1750 voor *f* 670 aan Adriaan Cornelis van Sundert.

In 1808 treffen we het pand op naam van Adriaan Brouwers en Cornelis van Sundert. Bij het begin van het kadastrale systeem in 1832 is de boerderij in het bezit van de weduwe van Adriaan Brouwers. Via een testamentaire beschikking wordt in 1858 de Gastelse landbouwer Adriaan van Zundert de eigenaar. Hij is getrouwd met Johanna Tak. Als weduwe huwt ze later Adriaan Goorden. Dit echtpaar verkoopt huis, schuur, erf en karhuis met een totale oppervlakte van 13,6 are aan de Dinteloordse landbouwer Cornelis van Merriënboer. De volgende

honderd jaar zal deze familie op deze plaats het boerenbedrijf uitoefenen. Cornelis van Merriënboer is getrouwd met Dingena Puttiger. Hij wordt na zijn dood opgevolgd door zijn zoon Johannes als hoofdeigenaar. De andere kinderen, Waltherus en Paulina, worden mede-eigenaren. De familie Van Merriënboer laat enkele malen het bedrijfspand verbouwen: in 1898 en 1899 worden bepaalde gedeelten vernieuwd, in 1915 en 1916 wordt er uitgebreid.

Vanaf 1922 is Johannes van Merriënboer de enige eigenaar. Het gehele perceel, gebouwen en de erbij behorende grond, is van 13,6 are uitgegroeid tot 172,6 are. In 1941 verkoopt Van Merriënboer het bedrijf aan Petrus van Acker, een notaris uit Udenhout, gehuwd met Maria van Mechelen. Hij zelf blijft op deze plaats wonen en de boerderij runnen.

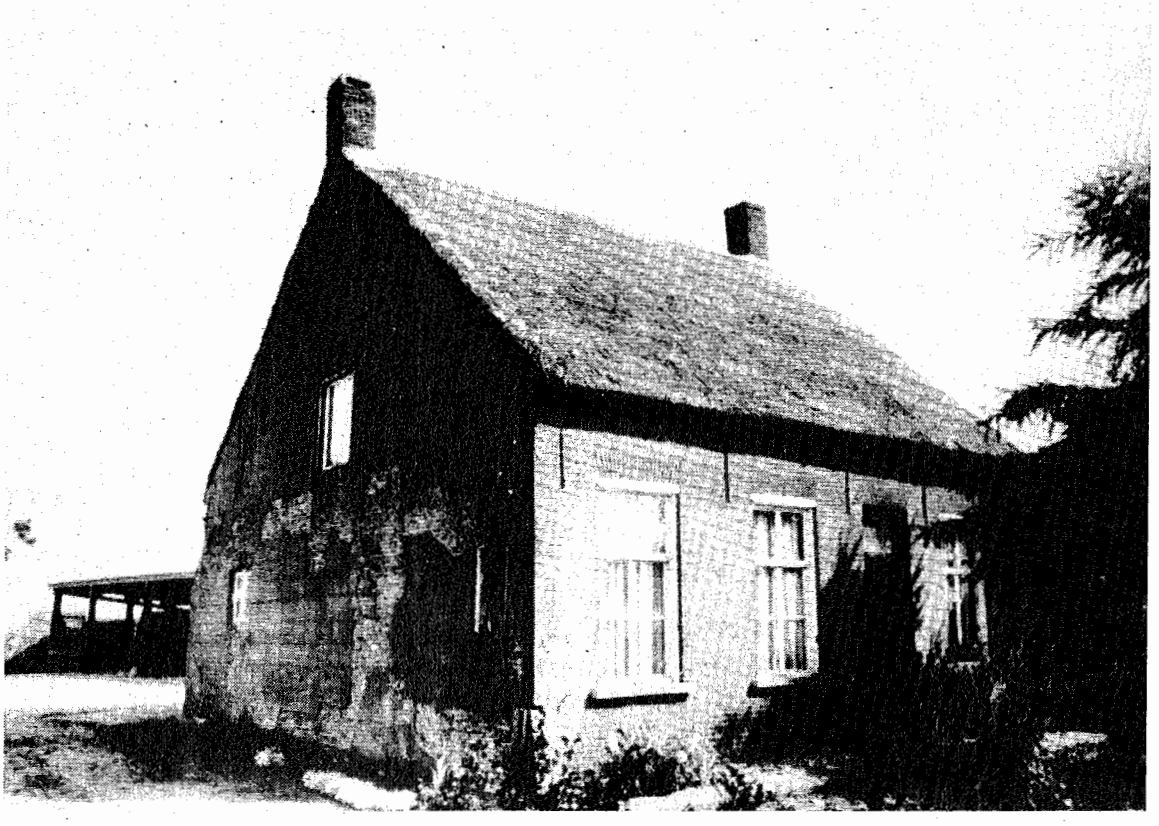

Een vrij recente opname van het woonhuis Stoofstraat 49, tot voor kort de oudste (boeren)woning van de Stoof. Inmiddels gesloopt.
(Fotocollectie Heemkundekring Het Land van Gastel)

In 1952 wordt er een stal bijgebouwd en vier jaar later naast de stal een nieuwe loods. Daarna wordt de oude schuur, die aan de woning was aangebouwd, gesloopt. Een zoon van de eerder genoemde Johannes van Merriënboer, Johannes Adrianus, verkrijgt de boerderij in 1982 in eigendom.

PAND 14

H13, 21

NU: Stoofstraat 45, C. van Caulil

In 1733 stond op deze plaats een klein huisje, want er behoefde slechts 1 pond belasting voor betaald te worden. Het gehele perceel was 3 gem. en 263 roeden groot. De eigenaar was in 1733 Andries van der Westen. Zijn weduwe, Antonia Eestermans, trouwt met Mattheus van Asch uit "sPrinsland". In 1749 verkoopt hij, weduwnaar geworden, het pand aan Michiel de Vetter, schepen van Oud Gastel.

Diens dochter Johanna, gehuwd met Marijn van Steen, erft huis en grond in 1771. Op haar beurt erft de dochter Maria van Steen het geheel in 1805. Zij trouwt met Hendrik Blankers.

In 1808 verkoopt dit echtpaar een deel van het perceel waar dit huis op staat, aan Adriaan Brouwers en Cornelis van Zundert. Het andere deel, ter grootte van 40 roeden, waar het huis op staat, wordt gekocht door Anthony Vriends, een arbeider uit Nieuw Gastel

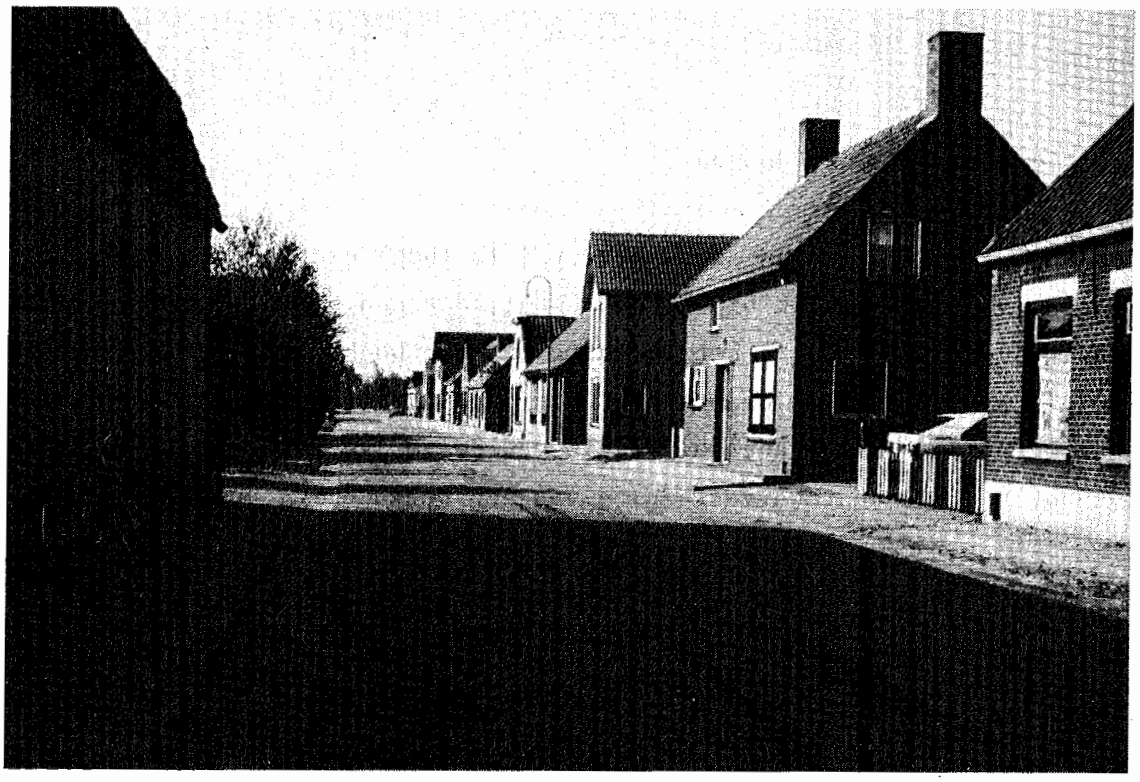

Zicht op de Stoofstraat vanuit oostelijke richting. Tweede van rechts is pand nr. 14, Stoofstraat 45.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

In 1855 wordt de woning gekocht door Adriana Vreugde, een rentenierster, en hetzelfde jaar nog doorverkocht aan de landbouwer Adriaan van Zundert. Diens weduwe, Johanna Tak, gehuwd met Adriaan Goorden, verkoopt huis en erf met een totale grondoppervlakte van 3,4 are in 1871 aan de werkman Cornelis Wierikx, die eerst een pand bezat op de Meir (nu Meirstraat 65). Hij vernieuwt in 1886 een deel van de woning, maar een jaar later wordt een groot deel van de woning gesloopt en herbouwd.

In 1918 koopt de dochter, Antonia Wierikx de woning. Later zal ze huwen met Cornelis Franken. In 1922 wordt er een grotere schuur aangebouwd aan de woning. Johannes Janssen koopt in 1928 de helft van het perceel en laat er een huis op bouwen (nu: Stoofstraat 47).

Vanaf 1955 staat de woning op naam van de schoonzoon van het echtpaar Franken-Wierikx, Cornelis van Caulil, die de oude woning sloopt en er nieuwbouw neer laat zetten. In 1973 wordt het huis verbouwd en voorzien van een garage. Het echtpaar Van Caulil-Franken woont momenteel nog op dit adres.

PAND 15
H10, 3
NU: Dulderstraat 18, P. Roozen

De oudste geschiedenis van deze boerderij is (nog) niet achterhaald. Het pand behoorde in 1733 namelijk bij Nieuw Gastel, dat een eigen bestuursadministratie voerde. Daarom staat er in het Oudgastelse schotboek uit 1733 geen informatie over deze woning. Wel is de woning op het kaartje uit dit schotboek getekend. Tevens wordt de woning vanaf het begin van de vorige eeuw tot de wijk "De Stoof" gerekend. Vandaar de rechtvaardiging van een behandeling op deze plaats.

Dit alles heeft tot gevolg, dat de historie van dit pand pas begint bij de oudste kadastrale informatie. Daaruit blijkt dat de 70-jarige landbouwer Nicolaas Vreugden de boerderij al in 1829 bezit. De woning staat op een perceel ter grootte van 19,1 are.

Bij een boedeldeling in 1852 erft Antonia Vreugde, van beroep winkelier, de woning. Zij is gehuwd met Francis Buckens. In 1861 verkoopt zij het bedrijf aan de Dinteloordse voerman Adriaan Roozen, getrouwd met Anna Maria Crassaert. Bouwactiviteiten aan de woning vinden plaats in 1875 (een bakkeet), in 1893 (een uitbreiding van de schuur) en in 1894 (een nieuwe schuur erbij).

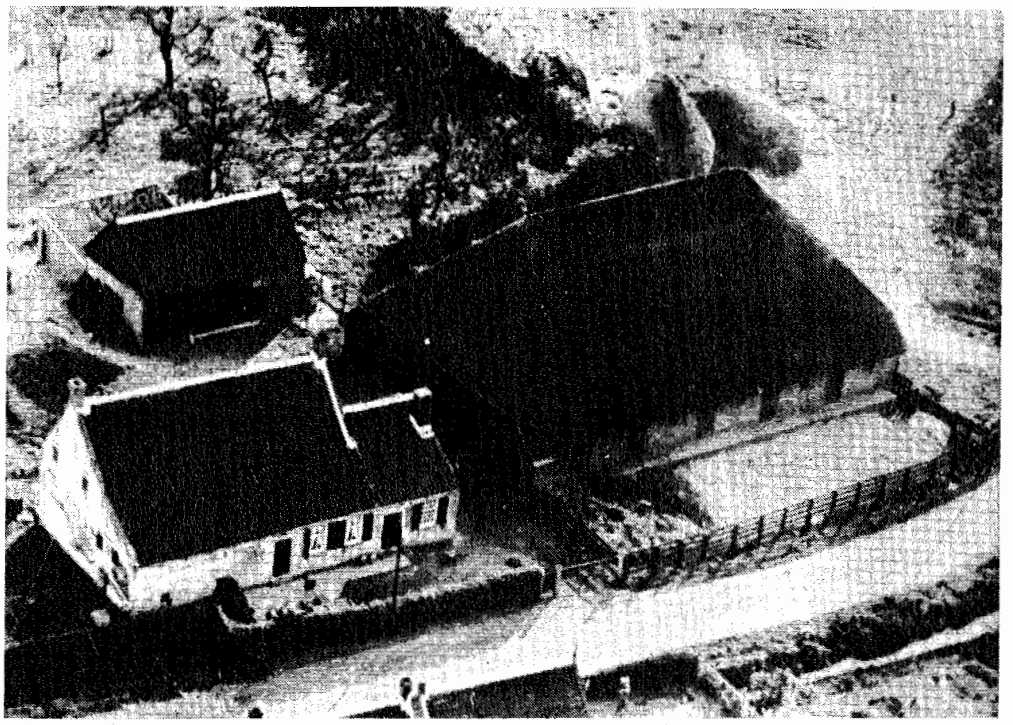

Een luchtopname van de voorzijde van de boerderij van Roozen uit ± 1950, nu Dulderstraat 18. De schuur is in 1963 door brand verwoest. De woning werd in 1966 door een nieuwe vervangen.
(Fotocollectie Heemkundekring Het Land van Gastel)

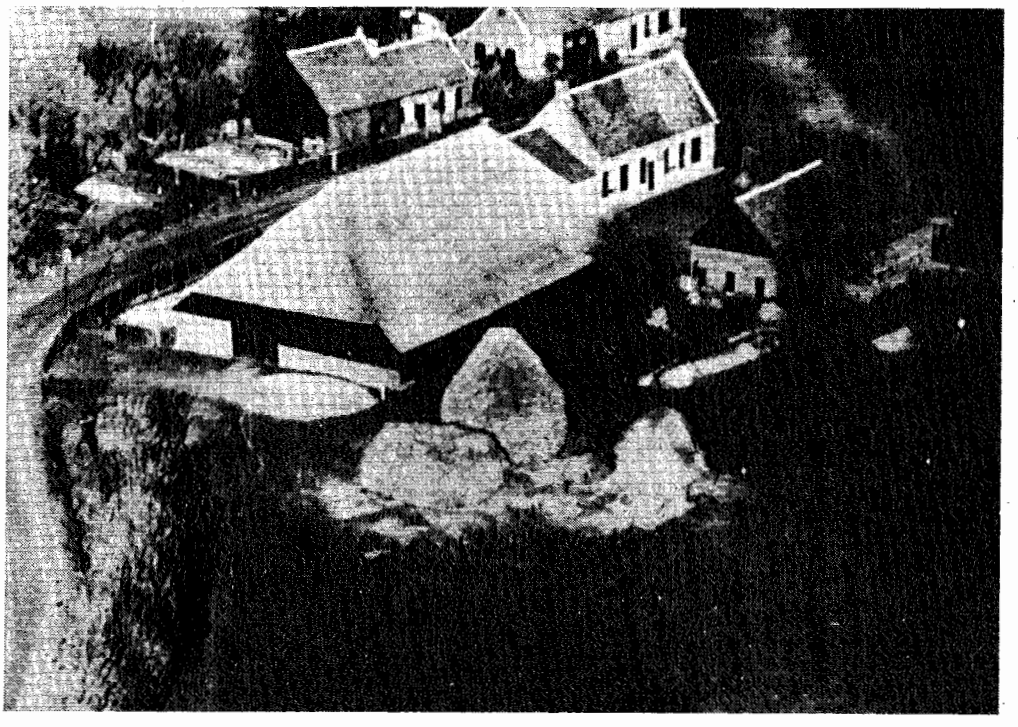

De boerderij van Roozen, nu Dulderstraat 18, gezien vanuit de richting van de Lagestraat. Op deze luchtfoto uit ± 1950 is de achterzijde van het bedrijf te zien.
(Fotocollectie Heemkundekring Het Land van Gastel)

De zoon Jacobus Roozen neemt in 1903 het bedrijf van zijn moeder over. Bij een boedelscheiding in 1937 wordt diens zoon, Adrianus Roozen, de hoofdeigenaar. Hij is gehuwd met Hermina de Nijs. Als mede-eigenaresse staat vermeld Adriana Maria Roozen, de dochter van Jacobus. Vanaf 1943 is Adrianus Roozen de enige eigenaar.

De oude schuur brandt af in 1963 en wordt vervangen door een nieuwe. In 1966 wordt er een nieuwe woning gebouwd. De totale perceelsoppervlakte is dan uitgegroeid tot 148 are. In 1971 koopt de zoon Petrus Roozen de boerderij waar hij nog steeds zijn bedrijf uitoefent.

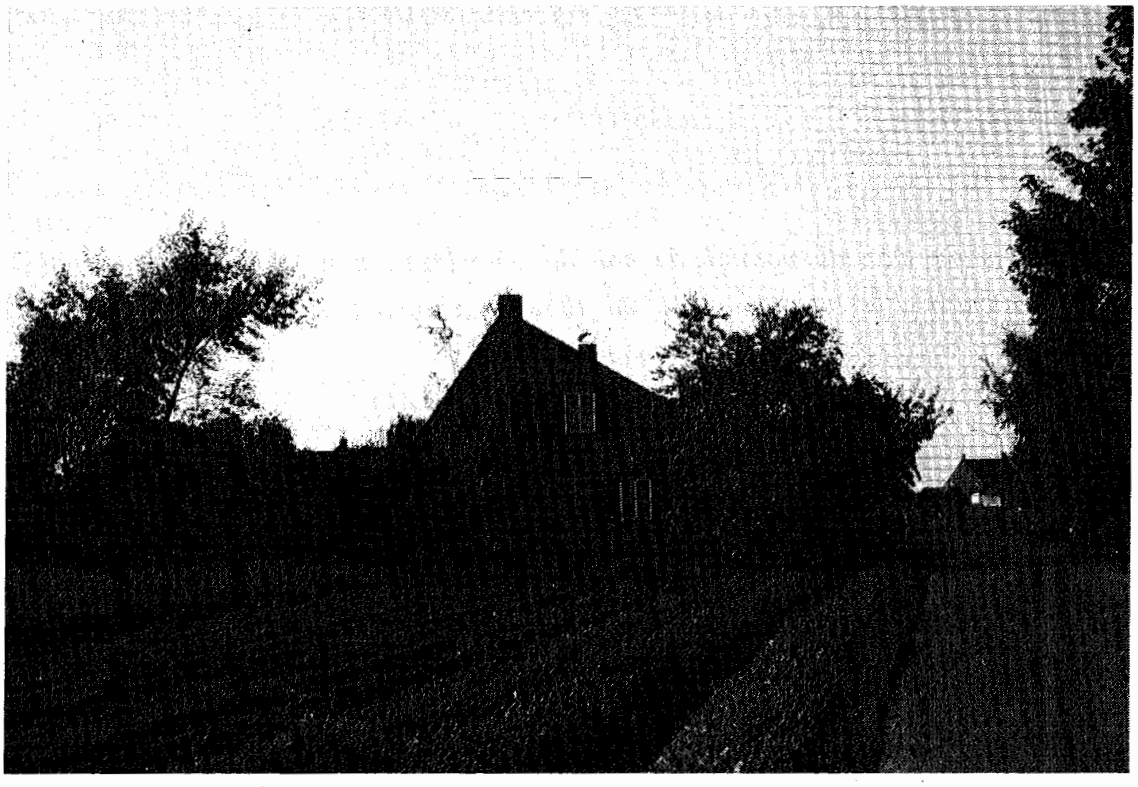

De boerderij van P. Roozen, pand nr. 15, Dulderstraat 18, gefotografeerd vanuit oostelijke richting. De woning is gebouwd in 1966. (Fotocollectie P. Peeters, 1988)

PAND 16

H13, 12

NU: Dulderstraat 20, L. van der Vorst.

Volgens de schotkaart uit 1733 zou deze woning liggen aan de Dulderstraat. Evenwel, de bij het perceel vermelde begrenzing geeft aan, dat het huis ligt aan de "ouden dijck". De woning is dan eigendom van juffrouw Dimpna Reynders. Zeer waarschijnlijk is het tot het midden van de 19e eeuw een pachtboerderij geweest.

De onroerend-goedbelasting voor het huis bedroeg 4 pond, wat aangeeft dat dit een commercieel aantrekkelijke boerenhoeve was. De totale perceelsgrootte bedroeg 7 gem. 226 roeden.

Later erft de dochter, Isabella van Wesel, het bedrijf. Daarna komt het in handen van Colleta Barbera Ooms, gehuwd met mr. Hendrik Josephus Montens uit Geel.

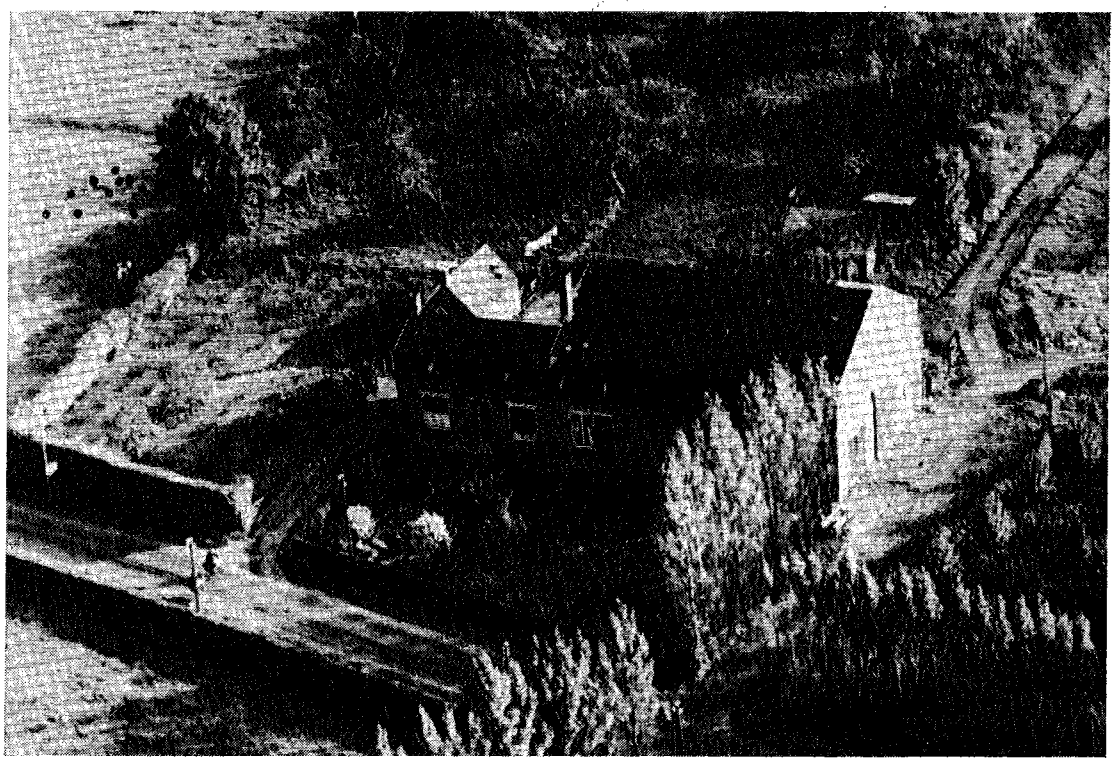

De boerderij van Van der Vorst, nu Dulderstraat 20, vanuit de lucht gezien in 1950. Het gebouw zelf dateert uit 1930.
(Fotocollectie Heemkundekring Het Land van Gastel)

De boerderij blijft het bezit van de familie Montens tot 1853. Dan koopt de Gastelse landbouwer Antonie Blankers de woning en de bijbehorende grond met een oppervlakte van 24,5 are. Zijn zoon Antonie erft alles in 1878. Op zijn beurt laat hij alles na in 1886 aan zijn minderjarige dochter Adriana. Zij breidt het perceel in 1898 uit tot 61,5 are.

Een jaar later koopt Adrianus van der Vorst het geheel. Hij is een landbouwer en winkelier, afkomstig uit Zegge. Tot op de dag van vandaag is het een boerenbedrijf in handen van de familie Van der Vorst. Marinus van der Vorst koopt de boerderij in 1925. In 1930 komt het bedrijf op naam van Adrianus van der Vorst, die het oude huis sloopt en er een nieuw neerzet.

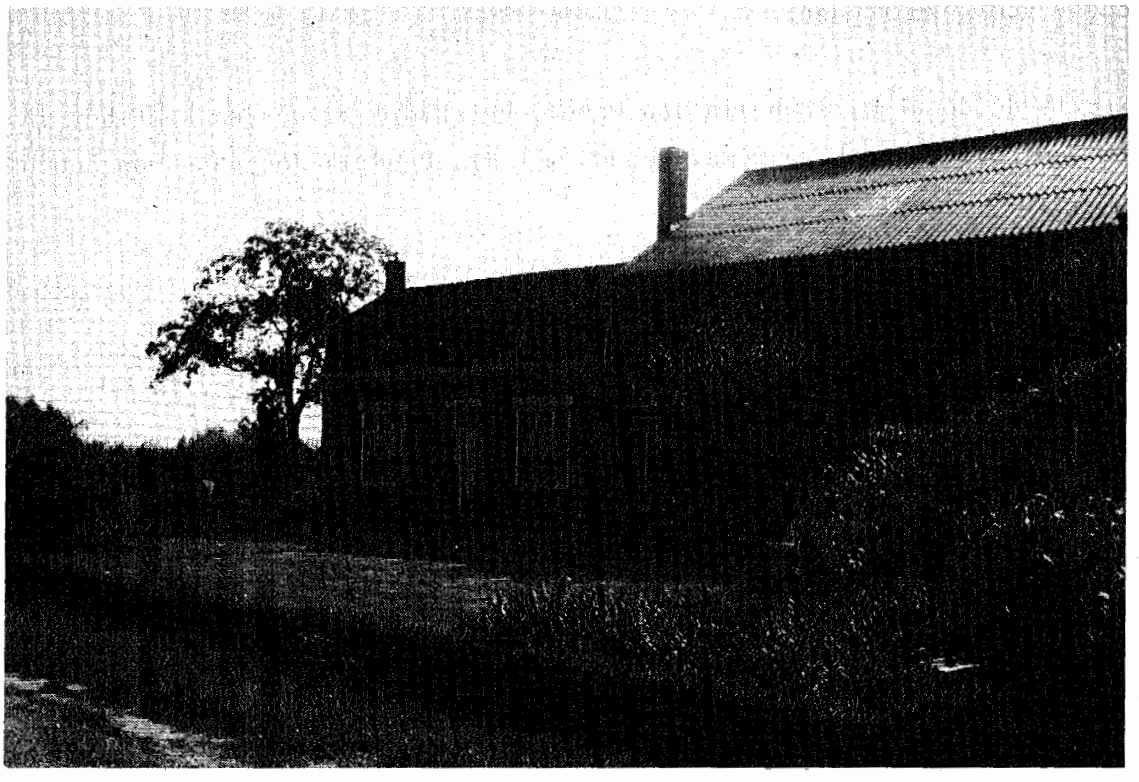

Het huidige aanzicht van pand nr. 16, Dulderstraat 20, gezien vanuit het noord-oosten.
(Fotocollectie P. Peeters, 1988)

Zoon Lambertus van der Vorst, gehuwd met Johanna van Oosterhout, koopt in 1964 het bedrijf. In 1967 wordt er weer nieuwbouw gepleegd. De laatste bouwactiviteiten vinden in 1973 plaats: volgens de kadastrale informatie wordt er een stal bijgebouwd. Op dit moment woont het echtpaar Van der Vorst-van Oosterhout nog steeds op de boerderij.

Besluit

Het is niet juist om na een onderzoekje naar de vroegere bewoning van een plattelandswoonkern als de Stoof, waarvan hiervoor de resultaten zijn weergegeven, zwaarwegende konklusies te trekken. Daarvoor is het onderzoek te oppervlakkig van opzet en uitvoering geweest. Immers, de bedoeling was slechts een persoonlijke nieuwsgierigheid naar de geschiedenis van mijn eigen jeugdomgeving. Die speurtocht heb ik met plezier ondernomen en daarvan heb ik verslag gedaan.

Niettemin kunnen enkele zaken vastgesteld worden. Van enkele woningen, nl. Stoofstraat nrs. 20, 49 en 79, is komen vast te staan, dat onderdelen ervan nog overblijfselen van een vroegere woning zijn, die bij verbouwing in het vernieuwde pand zijn ingepast. Ook kan er op gewezen worden, dat in de nabije omgeving van al de besproken panden de kans op "vondsten" van historische waarde (bv. oude gebruiksvoorwerpen, scherven e.d.) groot is. Mogelijk kan daar bij toekomstig graafwerk rekening mee gehouden worden. Stamboomonderzoekers tenslotte zullen mogelijk hun voorouders als bewoners of huiseigenaren van de Stoof kunnen identificeren.

"De Stoof" is een begrip voor elk (oud-)Gastelaar. Voor degene die er geboren en getogen is, betekent zij meer: een stuk beleving. Zo'n beleving kan door historisch onderzoek niet overgedragen worden. Dat kan alleen een dichter.

Mijn vader nam mij mee... (Wim Gijsen)

Mijn vader nam mij mee, hij zei
je zult het niet herkennen
er staan nu flats
en overal zijn kinderen.
Hij wees me met zijn hand
en ja
het was het weiland
waar ik vroeger speelde
dezelfde benige lucht met vogels
maar tussen het gras
waren nu huizen gegroeid,
de bodem was onleesbaar.
Vader, zei ik, zou ik nog
vindbaar zijn onder deze huizen?
Maar hij antwoordde niet.
Over zijn wijzende hand
moest ik terug naar vandaag.

Bronnen

Oud Archief Oud Gastel: schotboek en verpondingsboeken; inv.nrs. 134, 135, 136 en 137.

Rechterlijk Archief Oud Gastel: vestboeken: inv.nrs. 304 t/m 308.

Nieuw Archief Oud Gastel: kadastrale leggers 1e t/m 4e serie.

Informanten: A. van de Maagdenberg, P. Peeters.

C.M.M. VAN CAULIL.

SPREEKWOORDEN, UITDRUKKINGEN EN GEZEGDEN

ZOALS DIE IN HET GASTELS DIALECT WORDEN GEBEZIGD

In het jaarboek 1987 van de Heemkundekring van het Land van Gastel is een aanvulling gegeven op het in 1986 gepubliceerde overzicht van spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden zoals die in het Gastels dialect vroeger werden en/of thans nog worden gebezigd. Uit de wederom bij de redactie ingekomen reacties blijkt dat er bij de leden van onze Kring doch ook bij buitenstaanders veel belangstelling bestaat voor deze gebruiksvorm van onze volkstaal. Daarom volgt hieronder, hopelijk tot genoegen van de lezers, nog een aanvulling op het bekende overzicht. Inzenders en mededelers van gegevens voor deze rubriek bedankt voor Uw medewerking.

- Niks zijde wèèrd, un moel as un pèèrd (niets ben je waard, een moel als een paard) = je presteert niets, je hebt alleen maar een grote mond.

- daor krijde draod mee (daar krijg je draad mee) = daar verslijt je van.

- mee un zwaore kaar rije (met een zware kar rijden) = zwaarmoedig zijn; ook pessimistisch.

- die zie duzed lêêuwe in de locht (die ziet duizend leeuwen in de lucht) = die heeft allerlei bezwaren.

- ik zijn da zo moei as gespoge spek (ik ben dat zo moe als gespuwd spek) = ik ben iets vreselijk beu.

- Ij is altij ziek of onderwege (hij is altijd ziek of onderweg) = hij mankeert wat of denkt meestal wat te mankeren.

- Ij eet op zun ôôge gad (hij heeft op zijn ogen gehad) = hij heeft slaag gekregen.

- die ee zun aarten uit (die heeft zijn erwten uit) = die heeft afgedaan.

- zemme de velle gad (ze hebben de vellen gehad) = ze hebben de wedstrijd verloren.

- ze kunne beter over oe praote as over oe luie (ze kunnen beter over je praten dan over je luien) = ze kunnen beter over je roddelen dan je begraven.

- iemaand nun blaouwen bril oppasse (iemand een blauwe bril oppassen) = iemand een paar blauwe ogen slaan.

- Ij lôôpt as un schaarf (hij loopt als een scherf) = hij kan heel snel en goed lopen.

- die werkt mee nun ikke en nun gij (die werkt met een ik en een jij) = die levert door onverschilligheid maar half werk.

- da kunde van kort nat koke (dat kun je van kort nat koken) = dat kun je met weinig water koken.

- de weelde stikt um van zunne stoel (de weelde steekt hem van zijn stoel) = door de weelde is hij zich zelf niet meer.

- die zun ôôge nie opendoet mot zunne zak mar open doen (die zijn ogen niet open doet moet zijn zak maar open doen) = die niet oplet bij transacties zal schade moeten lijden.

H.C.J. ZANDBERGEN.

DERDE AANVULLING OP DE INVENTARISATIELIJST VAN DE GASTELSE VOLKSTAAL

Na de publicatie van de tweede aanvullingslijst van Gastelse dialectwoorden in het jaarboek van 1987 bereikten mij van diverse zijden nog een aantal nieuwe gegevens. Hoewel de aanwinsten niet zo talrijk waren meende ik er toch goed aan te doen, zeker voor de speciaal geinteresseerden, een derde aanvullingslijst samen te stellen en onder de aandacht van de lezers te brengen.

Aanwinsten voor de Gastelse volkstaalinventarisatie blijven ook in de toekomst op de redactie van dit jaarboek steeds welkom. Gaarne dank ik hier allen die een bijdrage hebben geleverd aan de tot standkoming van deze publicatie.

A

alfelfke = kop koffie voormiddags
alvelieng = min of meer
annibroek = vlaamse gaai

B

begaoie = normale proporties overschrijden
biediefke = koolmeesje
blaoie = ontvangen (geld)
bobbiekop = kort dameskapsel

D

daarmenie = de harmonie (fanfare)
daoi, un ..... = grote forse vrouw

E

eigenemmer = eigenwijs persoon
eletriek = electriciteit

F

filio, nun ouwe... = statig saai heerschap

K

karke = karretje
kèkele = ruzieën
kelderwien = dommekracht
keske = kaarsje; ook kaasje
ketier = kwartier

kiem = kieskeurig
klee-em = overhemd

N

nachpon = nachthemd

O

opsodemieterke = klein ventje
oremeziek = koper blaasmuziek

P

pèrepôôtje = antiek dameshoedje
piske = staartje (haardracht)
poelies = jonge kippen
polkesaor = polkahaar (dameskapsel)
pree = zakgeld
pront, ...op tijd = precies op tijd
pulling = peluw

R

rambam = zelfgemaakt slagwerk
roske = roosje

S

schèèrschool = barbiersalon
slaoi = sla; salade
staoi, mee .... = met bijzondere aandacht

W

waspèèrd = driepoot voor wastobbe (hout)

H.C.J. ZANDBERGEN.

HET GILDE VAN SINT SEBASTIAAN VAN GASTEL

van Schutterij tot Wipclub

Inleiding

Veel schuttersgilden en schutterijen zijn trots op hun hoge ouderdom. En dat kan ook, want het ontstaan van deze gilden gaat terug tot de 13de eeuw. De gilden hebben dus de eeuwen overleefd en behoren dan ook tot de oudste verenigingen van menig stad of dorp.

Wat zijn schuttersgilden nu eigenlijk? Onder een schuttersgilde verstaan we een groep mannen, die tot taak had, om onder goedkeuring van de plaatselijke "heer" een stad of dorp te beschermen. De gilden hadden dan ook rechten en plichten. Soms ook zelfs voorrechten, maar zij waren strikte gehoorzaamheid verschuldigd aan het wettig gezag van de graaf, hertog, baron of onderheer.

De schuttersgilden zijn nauw verbonden met het ontstaan van de steden in de middeleeuwen. In het vroegere hertogdom Brabant was Leuven lange tijd de eerste stad. Daar waren dan ook verschillende gilden met handboog of kruisboog gevestigd. Het eerste document, waarin schutters genoemd worden, is een overeenkomst tussen de stad Leuven en hertog Jan I van Brabant, gedateerd 29 juni 1267.

De aanwerving van de gildebroeders of leden vonden plaats in verschillende ambachten. Zij moesten van onbesproken gedrag zijn en Rooms Katholiek.

De Sint Joris- en Sint Sebastiaansgilden

Sint Joris en Sint Sebastiaan zijn de twee heiligen, die overbrekelijk verbonden zijn met de schuttersgilden. De Sint Jorisgilden waren er het eerst. Sint Joris was al eeuwen lang de patroon van de ridders; zijn verdelging van de legendarische draak is ieder wellicht bekend. Hij was de overwinnaar van het Kwade en het spel van Sint Joris en de draak werd meermalen opgevoerd op jaarmarkten en gildefeesten. Sint Joris hoorde speciaal bij de voetboog- of kruisbooggilden en Sint Sebastiaan bij de handbooggilden. De laatste was een heilig verklaarde soldaat, die in de 4de eeuw, onder de vervolging van keizer Diocletianus werd doodgemarteld.

Er waren in de dorpen veel minder Sint Sebastiaan- dan Sint Jorisgilden; in latere tijd vooral. Dit is gemakkelijk te verklaren; de handbogen waren veel handzamer en minder duur, dan de ingewikkelde voetbogen. Jaarlijks werden er in Brabant grote schietfeesten gehouden, tussen de gilden onderling, de zo geheten landjuwelen.

De organisatie van de schuttersgilden

De organisatie en het optreden van de schuttersgilden was in een "kaart" of reglement vastgelegd. De belangrijkste man van het gilde was de Hoofdman. Hij droeg de algehele verantwoordelijkheid voor het goed functioneren van het gilde. Hij diende onder de gildebroeders de tucht te handhaven en had hiervoor zelfs strafmaatregelen tot zijn beschikking, zoals het opleggen van boete (de pene of poene). Deze kon worden betaald in geld, goederen of in het ter bedevaart gaan.

De hoofdman werd terzijde gestaan door een aantal helpers; zij werden "dekens" genoemd. De deken-kerkmeester b.v. was belast met de zorg voor de kapel of het altaar van de patroonheilige. De deken-schrijver was zoiets als nu de secretaris. De gildebroeder moest, na toelating tot het gilde, de eed afleggen. Daarna moest hij de gildebroeders tracteren op een vat bier! Bij bruiloften of begrafenissen van een mede-gildebroeder moesten de anderen daarbij tegenwoordig zijn. Op de patroonsdag van het gilde ging men tesamen naar de kerk en daarna was het meerdere dagen feest (teren).

Een belangrijke en prettige gebeurtenis was het zo geheten "Koningsschieten". Wie het lukte om de vogel of gaai van de hoge mast te schieten (wippen!) mocht zich koning van het gilde noemen. Hij mocht dan een jaar lang die eer dragen. Deed men dit drie keer achter elkaar, dan werd men keizer voor het leven genoemd.

Elk gilde had overigens zijn eigen klederdracht, met prachtige kleurrijke hoeden en mantels. Daarnaast bestond het zogenaamde "koningszilver", ook wel de juwelen of de breuk of braak van het gilde genoemd. Het zilver bestond uit drie delen:
- het zilveren medaillon of borstschild of patroonplaat van het gilde.
- de zilveren koningsvogel.
- de zilveren koningsschilden ook wel koningsbreuken genoemd.

De gilden anno 1988

Totaal tellen wij in Noord-Brabant anno 1988 ongeveer 190 gilden. Zij zijn verenigd in de Noord-Brabantse federatie van schuttersgilden. Deze federatie is verdeeld in zes kringen. Oud Gastel zou, wanneer het gilde nog bestond (of weer werd opgericht!) behoren tot de kring Baronie en Markiezaat. Hiertoe behoren momenteel 13 gilden, o.a. Oudenbosch (Sint Sebastiaan), Leur (Sint Hubertus), Rijsbergen (Sint Joris en Sint Bavo), Zundert (Sint Willebrordus), Bergen op Zoom (Sint Sebastiaan). Van de kringgildefeesten lezen we meermalen wat in de regionale pers.

Het vendelzwaaien in de schuttersgilden

Het vendel (het vaandel of de vlag) is het symbool van het schuttersgilde. Bij optochten en feesten presenteert het gilde zich in kleurrijke uitrusting. Dan loopt men achter de eigen vaandeldrager, geflankeerd met herauten, schildknapen en trommelaars.

De vaandeldrager of vendelier zwaait kundig met zijn vaandel. Vandaar de uitdrukking "uitrukken met vliegend vaandel en slaande trom". Achter het vendelzwaaien zit een diepere betekenis. Het is de symbolisering van de strijd tussen het goed en het kwaad. Men noemt het hele ritueel dan ook wel eens het "vendelgebed".

Bovengenoemde Brabantse Federatie van schuttersgilden heeft een vendelreglement vastgesteld waaronder regelmatig wedstrijden worden gehouden. Men kent vier klassen waarin de vendeliers uitkomen. Daarnaast werd vroeger maar ook nu nog steeds het vendel gepresenteerd bij wereldlijke en kerkelijke feesten, het inhalen van hoge personaliteiten en bij bruiloften en begrafenissen.

De Kaart van het gilde van Sint Sebastiaan van Gastel (1609)

In de maand december van 1986 kreeg ik door toevallige omstandigheden een aanwijzing dat er bij een particulier te 's-Hertogenbosch een reglement aanwezig was van het voormalige oude schuttersgilde van Sint Sebastiaan uit Gastel, gedateerd anno 1609. Mijn nieuwsgierigheid was meteen gewekt en ik nam dan ook met de bezitter direct contact op. Na enkele pogingen gelukte het een fotocopie van het reglement te verkrijgen. Het origineel berust nog steeds bij de eigenaar in Den Bosch, doch het Bestuur van de Heemkundekring zal zeker trachten dit in bezit te krijgen voor het museum.

Zoals reeds eerder is vermeld, kreeg het gilde dit reglement (ook wel kaart, ordonnantie of keur genoemd) van de landsheer van de streek. Oud Gastel behoorde destijds tot het Markiezaat van Bergen op Zoom en wel tot het oostkwartier daarvan. Dit gebied was tijdens de 80-jarige oorlog met Spanje (1568 - 1648), ondanks vreemde invloeden, toch katholiek gebleven. In 1609 kwam er een rustpauze in de oorlogvoering door de afkondiging van het Twaalfjarig Bestand.

Jonkvrouwe Maria Mencia van Wittem was in dat jaar Markiezin van Bergen op Zoom. Zij was geboren op 29 augustus 1581 en huwde in 1599 met Herman, graaf van den Bercgh, etc. Deze markies overleed reeds in 1611. Maria Mencia huwde een jaar later met graaf Willem van Melun. Zij overleed spoedig hierna in 1613.

De huidige kaart (reglement) van het gilde is een copie uit 1764 gemaakt van een copie uit 1694 naar de originele kaart van 1609, vervaardigd door een zekere L. Lorrens. Het reglement bevat ruim 27 artikelen met voorschriften en regels. Ik heb de originele tekst geheel gehandhaafd. De woorden tussen haakjes zijn door mij ter verduidelijking toegevoegd. Het origineel is versierd met tekeningetjes en sierletters. Op de omslag van het boekwerk staat:

Kaart van het gilde van Sint Sebastiaan van Gastel. 1609.
Ordonnantie
Herman Grave tot Bercgh, marchgrave van Bergen op den Zoom, grave van Walhain, Leander ende vrijheere van Bijlandt, Vischpuren, Boutersem, etc. Borghgrave van Zeebon, Heere van Borselen, Hoemoet, Braeckeneijghen, Geel, Holsberge, oudt Herlaer, St. Michielsgestel, Borchvliet, Escoudoenure, etc. Ridder van der ordre van den Gulden Vliesse, Gouverneur ende capiteijn generaal van den Hertogdomme van Gelderlandt ende graafschappe van Zutphen van weege der Eerst Hertogs (aartshertog), doen condt eenen iegelijcke (maken bekend), dat wij ontfangen hebben de oitmoedighe (onderdanige) supplicatie (verzoek) van Coninck (koning), dekens ende gemeijne (gewone) gesellen van de schutterije van den Heijligen Martelaer St. Sebastiaan onser Heerlicheijts ende dorps van Gastel, inhoudende hoe dat zij ter eeren Godts, den voorszeijden Heijligen Martelaer ende schutterije mitsgaders (alsmede) tot cieringhe (eer) ende welvaeren der voorszeijde onser Heerliqheijt op het wel bevallen (ter beoordeling) van ons hadden overgedraegen ende geraempt (voorgelegd) sekere ordonnantie (reglement), Keuren (verordening) ende poincten (regels), dienende ten goeden reqimente (functioneren), ordenne (orde) ende pollicie (tucht) der voorszeijde schutterije ende gemeijne (gewone) gildebroeders der selver, seer oitmoedelijck (onderdanig) biddende (vragende) dat ons gelieven wilde henlieden deselve van onser Hoogheijt ende heerlickheijt wegen te willen keuren (goedkeuren), gunnen ende verleenen, omme van nu voortaene onder hunlieden onderhouden te wordene;
Soo eest dat wij ons daer op wel geinformeert hebben en begerende die voorszeijde supplianten (verzoekers) tot decoratie (sier) ende welvaaren als vooren te vorderen (bevorderen) hebben bij goede deliberatie (beraadslaging) van raeden dien aangaande geordonneert (besloten) ende de supplianten de voorszeijde ordonnantie ende keuren verleent ende geaccordeert (vastgesteld) in der manieren (wijze) hiernaer volgende.

Art. 1

In den eersten dat van nu voortaen onsen schouteth ende opperofficier van Gastel, bij tijden wesende zal zijn van onsentwegen hooftman der voorszeijde schutterije, om in alle notabele (belangrijke) vergaderingen van coninck, dekens en gemeijne

gebroeders der selver bij hunlieden te compareren (aanwezig te zijn) ende met hun van onsentwegen t'adviseren op alle zaeken der gilden aangaande.

Art. 2

Item dat coninck ende de vier dekens nu sijnde oft bij tijde in den voorszeijde gild wesende, gehouden zullen zijn elck die schutterije eedt te doen (eed afleggen) in handen van desen voorszeijde officier als hooftman, omme die schutterije wel en getrouwelijk te regeren (besturen), deze jegenwoordige ordannantie (reglement) te onderhouden ende doen onderhouden naer hunnen beste vermogen echter volgen den eedt daar aff sijnde, des sullen alle die andere gildebroeders off schutters gesellen nu sijnde ende naermaels (daarna) in de Gilde comen, haeren coninck ende dekens insgelijcx gehouden sijn eedt te doen van dese ordonnantie wel ende getrouwelijk te onderhouden naar hunne beste vermogen al op de peene ende breucken (boetes) hier naer int besonder gestelt.

Art. 3

Item dat die coninck, dekens ende gemeijne schutters gehouden zullen wesen alle jaeren op St. Bastiaens dagh goedts tijts (tijdig) voor de misse tsamen op hun caemere (verenigingslokaal) te vergaederen (bijeenkomen) om van daer met hunnen coninck te saemen te kercken te gaan, alle eerlijck (behoorlijk) met hunne tabbaerts (mantels) ende palluren (versierselen) als eenen iegelijcken vermagh, ende daar te doen singen eene solemnele (plechtige) misse, eerlijck (behoorlijk) ende manierlijk (zoals gebruikelijk) te gaan offeren, elk op eene peene oft breucke (boete) van ses stuijvers eens, ten waere off (met uitzondering van) hij siek off buijten dorps waere. Ende die misse gedaen zijnde zal den coninck mette dekens en de geweijne schutters van daer eerlijck (behoorlijk) ter plaetsen gaan daer sij lieden hunne caemere (verenigingslokaal) ofte vergaderinge (bijeenkomsten) houden zullen op de peene als vooren. Ende daer coomende sal men als dan dese ordonnantie (reglement) opleezen opdat hem eenieglijck wachte (zal oppassen voor) van breucken (boete); dat gedaen zijnde sullen zij lieden eerlijck (netjes) ende manierlijk (zoals gebruikelijk) hunnen maeltijt houden.

Ende soo wat costen alsdan verteerd worden ende op andere tijden gedaan zullen worden bij gemeijnen abuijse (advijse ?) des sullen die gemeijne schutters gelijker hand (gezamenlijk) betaelen, behalven die geene die buijten s'dorps ofte ziek zijn, die welke maer betaelen en zullen halven cost (de helft) te weeten vande costen die gedaen zullen sijn in hunne absentie (gemaakte kosten tijdens hun afwezigheid).

Art. 4

Item dat coninck, dekens ende gemeijne schutters binnens dorps wesen, zullen gehouden zijn (verplicht zijn) op alle generale (algemene) processiedaegen te weten op den Heijligen Sacramentdagh, Gastelsen Ommeganck ende Gastelse kermisdaagen ter zaamenderhandt (gezamenlijk) ter kercken comen en met hunnen coninck te offeren alsoo eerelijk (behoorlijk) als elck vermag (naar ieders vermogen) op peene (boete) van agt stuijvers telker reijsen (elke keer) bij ieder te verbeuren (betalen). Ende naar de misse met hunnen coninck te gaan in de processie elcx in ordre met eenen gespannen boge op zijne schouderen ende eenen pijl in de handt, elck op eene peene van ses stuijvers, contra doende. Ende die processie gedaan zijnde zullen zij lieden weder omme eerelijk (behoorlijk) ter plaetse gaen daer zij hunnen vergaderinge (bijeenkomsten) houden zullen, elcx op eene pene van vier stuijvers.

Art. 5

Item sullen gehouden wesen (verplicht zijn) te hebben eenen knaepe (schildknaap) van discretie (bescheiden) nut (geschikt) ende bequaem (kundig) daer toe sijnde, die welke den coninck, dekens ende gemeijne gesellen eedt doen sal (de eed afleggen) in handen van den hootsman om den selven (allen) te dienen (dienstbaar te zijn) het vaentken (vaandel) te draegen, wetten (opdrachten) ende alle andere bevelen van den coninck hun bevelen sijnde te doen naer inhouden (overeenkomstig) deser ordonnantie ende keuren; Ende ook der schutterije goed gaede te slaen (oplettend zijn), bier te tappen ende alles behulpigh (behulpzaam) te zijn, ende daar voor sal hij van alle costen vrije zijn (vrijgesteld van alle kosten).

Art. 6

Item. Als bij Hootsman, coninck, dekens ende gemeijne (gewone) schutter geconsenteert (toestemming) zal wesen bij manisse des schoutets ende vonisse (besluit) van scheepenen bevonnist (opgedragen) den vogel te schieten omme eenen vrijen coninck, soo zullen alle die gemeijne (gewone) schutters binnens dorps sijnde gehouden weesen te voorens eer sij schieten sullen tot eender gezetter (bepaald) uure, eerelijk (behoorlijk) met het vaendel tot haeren hootsman ende coninck te gaan (afhalen), ter plaetsen daer men den vogel richten (schieten) zal, den zelven vogel helpen richten (de mast oprichten) ende schutterlijck (als schutters) gericht zijnde, zullen zij tsaemen weederomme ter plaetsen gaan, daer sij hun hoff ende vergaedering houden (bijeenkomsten) op pene (boete) van drie stuijvers elck.

offte Ziek Zyn, die welke maer Betae-
len en Zullen Halven Cost, te weeten
Naer de Costen die gedaen Zullen Syn in
Hunne absentie,

4

Item dat coninck deken

Ende gemeyne Schutters Binnens
Dorps Wesen, Zullen gehouden Zyn,
op alle generale Processe daegen,
Te weten op den Heyligen Sacraments
dagh, gaesbeeksen Ommeganck ende
Gaesbeekse Kermis Daegen, ter Saa-
mender handt ter Kercken comen,
Ende met hunnen Coninck te offeren,
alsoo Eerelyk als elck Vermagh, op
de pene van Agt Stuyvers telker
reysen by Jeder te Verbeuren, ende
naer der Misse met hunnen Coninck
te gaan in de Processie elck in Ordre
met eenen gespannen Boge op
Zyne Schouderen, ende eenen Pyl
in de handt, elck op eene pene van

Art. 7

Item. Ten tijde als men opwaerts schieten sal naar den vogel, zoo zal den coninck en de alle de schutters binnen dorps zijnde gehouden (verplicht zijn) wesen met hunne gespannen boegen (bogen) ende gereedschap schutterlijck (als schutters) naar den vogel te gaan ende aldaar de publicatie van onser twegen gedaan zijnde, naar ouder gewoonte (als vanouds) dat hem een iegelijck wachte van hinder (verboden te hinderen), zoo zal den schoutet d'eerste scheute (schot) van onsen tweegen opwaerts (naar boven gericht) schieten naar den vogel, daar naer den coninck denwelcken geschoten hebbende zal elcken schutter gehouden wesen schutterlijck opwaerts naer den vogel te schieten (eerst schiet de schout, daarna de koning en dan volgen de andere schutters), tenminste ses (zes) scheuten (schoten) ende zoo voorts hunne neerstigheijt (hun best) doen om eenen vrijen coninck te hebben. Ende zoo wie gevalt (het treft) coninck te wesen die zal vrij zijn van alle costen ten tijt van sijnder coninckschap geduerende (voor de tijd dat hij koning is). Ende als den vogel aff is (er af geschoten is) zullen allen die schutters eerelijk (zoals het behoort) met hunnen nieuwen coninck gaan ter plaatsen daer sij hun hoff houden sullen (bijeenkomen) ende den ouden coninck van sijnen eedt verdraegen (ontslaan).

Art. 8

Item, des anderendags zal den coninck gehouden wesen bij der staender sonne (zonsopgang) de dekens ende gemeijne (gewone) schutters eedt te doen (eed af te leggen) in handen des hooftsmans ende te stellen goede solvente (in staat om te betalen) borge voor de schutter span (schutterszilver - kraag-schilden) om het selve altijd te leveren ongeschendt (ongeschonden) in handen van de dekens; Ende dat gedaen zijnde zullen zij hun hoff (bijeenkomst) houden rustelijk (rustig) en de vredelijk (vreedzaam) naar hun vermogen.

Art. 9

Item. Dat hem niemant van de schutters en zal veroorderen (veroorloven) den tijd van hunne feesthoudinge ofte ook op eenige andere tijden als sij vergadering houden eenige rebelligheijt (weerspanningheid) insolentie (brutaliteit) injurie (belediging) vilonnie (schandelijk gedrag) te doen bij daege ofte bij nachte in eenige schutterhuijsen ofte goeden (gebouwen) waer bij hij den anderen schutters schaede mogte doen (schade toebrengen) op de peene (boete) van dartigh (dertig) stuijvers elck, ende telcker reijse (iedere keer) daar inne bevonden wordende (daarop betrapt zijnde) ter stont op te leggen ende te betaelen (direct betalen) ende boven dien de schaede die hij gedaen heeft meede

te betaelen (eveneens de aangerichte schade te betalen) off hun te corrigeren (terecht wijzen, straffen) met breucken (boeten) naer geleegentheijt van saeken (naar omstandigheden).

Art. 10

Item, des dindags ofte woensdags in de feestdaegen daer naar sullen die oude dekens gehouden wesen (verplicht zijn) in presentie (tegenwoordigheid) van den Hootsman, Coninck ende gemijene schutters te doen hunne rekeninge van allen den ontfanck ende uijtgeven die sij gehadt hebben zoo van costen, breucken ende anders (de dekens moeten rekening en verantwoording doen van alle inkomsten en uitgaven). Ende naer t'sluijten (afsluiten) derselver reekeninge zal men altijt kiesen vier nieuwe dekens nut (geschikt) ende bequaem (deskundig) daartoe sijnde ende zullen die selve ter stont (direct) hunnen eedt doen (eed afleggen) omme dese schutterije te dienen ende voor te staen naer volgende den eedt daar van sijnde.

Art. 11

Item. Dat de Coninginne van de schutterije bij haer selven (persoonlijk) in geender manieren (op geen enkele wijze) eenigen cost, nogh hoff houden hebben en zal, maer zal haar hoff ende staet houden met den coninck in s'conincx hoff (lokaal van de koning) ende aldaar mette schutters huijsvrouwen haeren maeltijt tesaamen houden ende alsoo haer hoff (ontvangst) ende feest eerelijk (behoorlijk) ende manierelijk (fatsoenlijk) te houden op de pene van twintigh schellingen grooten vlaems gelts contra doende.

Art. 12

Item. Niemand van de schutters wie het zij en sal hem vervoorderen (geoorloofd zijn) eenige vreemde manspersoonen in dit voornoemde hoff ofte in eenige vergadering (bijeenkomst) te brengen (toe te laten) sonder consent (toestemming) van den coninck, ten waere (tenzij) sij van eenige andere schutterij waeren (zijn) ende dat op de peene (boete) van tien stuijvers elcx ende dier inne bevonden (die daarbij betrapt wordt) wordt gebruijkt te hebben t'elcker reijse (iedere keer) te verbeuren (te betalen).

Art. 13

Item. Soo wanneer die schutters onderling ende bij gemeijn consent (algemene

goedkeuring) een prijs opsteken (vaststellen) zoo zal den coninck ende gemeijne schutters die het belieft dien vogel gerecht (gerechtigd zijn) zijnde ende inne geleijt hebbende (die bijgedragen hebben) naer den vogel schieten een iegelijk met sijnen selfs boge (met zijn eigen boog) ende bouten (pijlen), ten waere off (indien) zijnen boge ontsegt (onklaar) waere soo mag hij eenen beleenen (lenen) ende anders niet.
Ende bij aldien (indien) iemand den vogel aff schoot met andere schutters bouten (pijlen) hem niet toebehoorende, die zal verbeuren (betalen) de breuke (boete) van twintig stuijvers en sijnen prijs tot behoeff (ten bate) der schutterije.

Art. 14

Item. Of geviele (gebeurde) datter eenige gesellen off schutters waeren die rebelligheijt thoonden (opstandigheid) off wederspannigheijd deden (weerspannig zijn) in eenige vergaderinge (bijeenkomst) met woorden off anders in prejuditie (ten nadele) der schutterij het sij van hunne costen off breucken (aangaande kosten of boeten) dat selve sal besloten (beslist) worden bij den Hootsman, coninck, dekens ende gemeijne schutters ende watter aff geschiet (wordt besloten) dat sal men van weerden houden (aannemen) sonder eenigh verhael (discussie) ende denselven rebelleerder ende wederspannigen bij aldien dat de Hootsman, coninck, dekens ende gemeijne schutters niet nut en dochten (nuttig achten) off oirboir (gepast) te sijne totter (voor de) schutterije, sullen denselven ter stont mogen roijeren (als lid schrappen) ende bannen (verwijderen) uijt deser schutterije, des sal den geroijeerden (als lid geschrapte) ter stont (direct) betaelen alle sijne costen t'sij breucken, penen (boeten) ende andere schulden mits ook het uijtscheijden (uittreden) waer voor hij betaelen zal thien stuijvers ende dat in handen van de dekens ende besorgers. Ende ingevalle van dien soo sullen die dekens t'selve met onsen dienaar off vorster (gerechtsbode) moge uijtpanden (verhalen) aan sijne gereedste (roerende) goederen sonder eenig recht daaromme te doene (zonder rechtsgeding). Ende denselven uijtgebannen (verwijderd) van sijnen eedt verdraegen (ontslagen), behouden ons ende onsen officier (schout) in allen ons recht ende breucken daer breucken toe staende (behouden het recht voor op de boetes).

Art. 15

Item. Of waer imand van de gemeijne schutters bij sijns selfs wille (uit zich zelf) uijt de schutterij begeerden (zou willen) te scheijden (uittreden), die selve zal gehouden (verplicht) zijn ter stont (direct) te betaelen alle sijne

costen, breucken ende schulden daar hij inne gehouden is (die hij moet voldoen). Ende voor zijn uijtscheijden betaelen thien stuijvers off believe (zo het hem uitkomt) hem soo mach hij het uijtscheijden met den boge (boog) betaelen. Ende bij aldien hij ter stont niet en dede (daaraan voldeed) off en betaelde zoo zal hij gehouden weesen (verplicht zijn) te gelden (te betalen) sijn aenpaert (aandeel) in de costen die dat jaer gedaen zullen worden. Ende niemant en sal uijtter schutterije mogen scheijden (uittreden) dan op Sinte Sebastiaens dagh (feest van St. Sebastiaan) naer de misse en de dat in presentie (tegenwoordigheid) van den Hootsman, dekens, coninck ende gemeijne schutters. Des (hierbij) zal men hem ter stont van den eedt verdraegen (ontslaan).

Art. 16

Item. Of geviele (gebeurde) datter eenige van de schutters storven, soo zullen die erffgenamen van den gestorven schutter gehouden weesen (verplicht zijn) te betaelen den dekens ende schutterije voor sijne doodt schult (overlijdens schulden) een pont wasch (bijenwas) off de weerde daarvoor (in geld) off bij aldien (indien) den gestorven eenen boge agterlaete, believet (mogen) den erffgenaamen den selven (deze) te geven voor het pondt wasch (in plaats van het pond bijenwas) zoo zullen sij daar meede zijn vrije (er vanaf zijn) mits betaalende de costen daer den gestorven in gehouden (toe verplicht) is geweest. Ende den coninck met de gemeijne schutters binnen s'dorps sijnde (aanwezig zijnde) zullen gehouden zijn (verplicht zijn) met den dooden te graven (naar de begrafenis te gaan) ende ten uijtvaert te gaan, ende te gaen offeren alzoo eerlijck (netjes) als t'behoort ende eenen iegelijck vermach (naar vermogen) op de peene van ses stuijvers, ten waere hij zieck off buijten s'dorps waere, voor welcke doodt schult die gemeijne schutters zullen gehouden wesen den dooden gedachtigh te sijn (te gedenken) jaarlijcks op Ste Sebastiaendagh met het gemeijn (gewoon) gebedt.

Art. 17

Item. Men sal niemant in dese schutterije mogen aanveerden (opnemen) dan met consent (toestemming) van den coninck, dekens en gemeijne gesellen ende anderen niet (niemand anders) op de penen van thien stuijvers elcx (ieder) dier jegens (die hiertegen) misdoet. Ende den nieuwen ingecommen (nieuwkomer) sal ter stont (direct) betaelen voor zijn incoomen (intrede) in handen van de dekens thien stuijvers ende zal voorts eedt doen als voorszeijd staet (zoals voorgeschreven). Ende die selve (hij) sal gehouden wesen (verplicht zijn) te betaelen in de costen als andere schutters behalve op de eerste coninckx feeste te weten (met

... Overdraegen, —

16

Item Oft Gebiede Dat der eenige van de Schutters Storven, Soo Zullen die Erffgenaamen van den gestorven Schutter gehouden Weesen Te betaelen den Dekens, ende Schutterye voor Syne Doodt Schult, een Pont Wasch, off de weerde daar voor, off by aldien den Gestorven, Eenen Boge agterlaette, Believet den Erffgenaamen den Selven te geven voor het pondt Wasch, Zoo Zullen sy daar meede vrye Zyn, mits betaelende de Costen, daer den Gestorven Inne gehouden is geweest, ende den Coninck, met de gemeyne Schutters, binnen 's Dorps synde, Zullen gehouden Weesen met den

name) als men d'eerste reijse (keer) om eenen vrijen coninck schieten sal, zoo sal hij gehouden sijn te betaelen maer halven coste (de helft) die coninckx feest geduurende ende niet langer.

Art. 18

Item. Of geviele (gebeurde) datter eenige bruijgoms (bruidegoms; gaan huwen) in deese voorszeijde schutterije zoo zal den coninck met de gemeijne (gewone) schutters gehouden weesen (verplicht zijn) bij aldien (voor zover) dat den bruijdegom belieft (het op prijs stelt) den selven eerelijk (feestelijk) bij te staan (vergezellen) ende met het vaendel den coninck ende gemeijne schutters ter kercke te gaen ende met hunnen bruijdegom te gaen offeren alzoo eerelijck (behoorlijk) als eenen iegelijcke (iedereen) vermach (kan) op de boete ende pene van ses stuijvers elcx (ieder) ten waere (tenzij) iemant ziek off buijtens dorps waere; des zal den voorgenoemden bruijdegom gehouden wesen (verplicht zijn) de schutters te geven eene tonne biers (vat bier) waer voor den coninck, dekens ende gemijene schutters binnen s'dorps zijnde, gehouden zullen zijn (verplicht zijn) hunne eerbaerheijd te doen (dankbaarheid tonen) in t'geven van hunne giften op de bruijloft, een iegelijck (iedereen) naer sijn vermogen op de peene als voor.

Art. 19

Item. Of gebeurde dat den coninck van het schutters span (zilveren versierselen; schilden; vogel) iets verlore ofte brack, dat selve sal hij wederomme maecken ofte doen maecken sonder des schutters cost (zonder kosten voor de schutters); Ende bij zoo verre (indien) hij het niet en maeckte ofte dede (liet) maecken binnen een vierendeel jaers (binnen drie maanden) naer dat gebroken ofte verlooren waere, zoo sal hij verbeuren twintigh stuijvers eens ende t'selve niettemin (toch) doen maecken (laten maken) op zijnen coste (voor zijn rekening). Ende voorts soo sal hij elcken nieuwen coninck (elke nieuwe koning) gehouden wesen te doen maecken aan het voorszeijde schutters span (schutterszilver) eenen zilveren schilt off waapene daer hij eere aff hebben wilt (als eereteken) op peene van (boete) dertigh stuijvers eens.

Art. 20

Item. Niemand van de schutters en zal mogen de schutterije op eenigen cost setten off eenigen cost aan doen (op kostenjagen) ten sij bij consente (met toestemming) van den coninck en de vier dekens op peene (boete) van twaalff

stuijvers elcx (ieder) dier inne bevonden wort (zich daaraan schuldig maakt) ende niet te min denselven cost uijt sijnen buijdel (zijn eigen zak) te betaelen sonder cost off last van de voorszeijde schutterije.

Art. 21

Item. Of gebeurde datter eenigen twist geviele (ruzie ontstond) tusschen deese voorszeijde gildebroeders onder malkanderen ende datter eenige vechterije (vechtpartij) onder hun opstonde (ontstond) dat selve opgegeven (gemeld) worden den coninck ende vier dekens om t'selve te neder te leggen (te beslechten). Ende watter aff (hierover) uijtgesproken (beslist) wordt dat zal van weerden gehouden worden (zal gelden) nu ende ten eeuwigen daege. Ende soo wie van de gildebroeders ter contrarien doet (zich hier niet aan houd) off doen, die sal verbeuren (betalen) ses Carolus guldens eens (in een keer); het derden deel tot proffijte (ten profijte) van ons (de markies van Bergen op Zoom), het ander derden deel tot behoeff (ten behoeve) van het Ste Sebastiaens aultaer (altaar) tot Gastel ende het derde derdendeel tot proffijte (ten profijte) van de schutterije voorszeijd. Behouden daar en boven ons in alles ons heerlicheijt en recht soo wel om breucken civiele als criminele.

Art. 22

Item. Alle de voorszeijde breucken ende costen zullen die dekens en besorgers mogen innen sonder eedt off eenig recht (tussenkomst) bij onsen officieren (schout), dienaers off vorsters (gerechtsboden). Ende soo wie onse officiers off dienaers met de dekens eenige stoorenisse dede (meningsverschil veroorzaakt) die sullen verbeuren (betalen) elcx (ieder) drie Carolus guldens tot behoeff als vooren.

Art. 23

Item. Alle deselve breucken (boetes) sal men bij eene vergaaren (verzamelen) in eene busse (bus) daar off hebbende diversche sleutelen (voorzien van verschillende sloten en sleutels) den eenen berustende onder den coninck ende den anderen bij de dekens, welcke busse men niet op doen en zal (mag openen) dan in praesentie (tegenwoordigheid) van den Hootsman, coninck, dekens ende eensdeels (gedeelte) der schutterije op de peene (boete) van veertigh stuijvers eens.

Art. 24

Item. De dekens zullen gehouden wesen (verplicht zijn) binnen haeren tijt (tijdig) op te brengen (verantwoorden) alle costen, breucken ende penen die bij hunne vervallen zijn (zij ontvangen hebben) op de verbeurte van twintigh stuijvers elcx (ieder). Ende dese ordonnantie (verordening; reglement) alle jaer (ieder jaar) op te doen lezen (voor te lezen; bekend te maken) op den Gastelschen Ommeganck ende op Sinte Sebastiaens dagh opdat hem eenen iegelijck (ieder) van de schutters mach wachten (zal oppassen) van breucken (voor boetes) ende dat op de verbeurte bij de dekens elcx (ieder) te verbeuren (betalen) thien stuijvers. Boven desen (bovendien) zal men deselve ordonnantie (verordening; reglement) doen schrijven (publiceren) ende hangen in een bordt (een lijst met glas voorzien) ter plaetsen daer die voorszeijde gildebroeders hunne caamer zullen houden (waar de gildebroeders gevestigd zijn) op dat een iegelijck (iedereen) die mach (zal) lezen.

Art. 25

Reserverende t'onsenwaerts (ons blijft voorbehouden) ende t'onsen naar comelingen (nakomelingen), marckgraven off marckgravinnen van Bergen in alles onse hoogheijt ende heerlijckheijt tot dien, het interpreteren (uitleggen), veranderen, meerderen (vermeerderen), minderen (verminderen) ende wederroepen (herroepen) van desen (het reglement) t'allen tijden (altijd) als ons (wij) off den selven onse successeuren (opvolgers) gelieven oirboir (het gepast) off goet duncken sal (het wenselijk vinden) naar gelegentheijt van tijd (naar gelang omstandigheden).

Art. 26

Ende want wij allen de voorszeijde poincten (regels) keuren (voorschriften) en articulen (artikelen) met den inhouden van desen ter eeren der voorszeijde schutterije ende gilde onverbrekelijk (niet verbreekbaar) bij de gildebroeders ende schutters derselver elck in zijn regard begeeren (in acht worden genomen) ende wilden onderhouden (naleven) hebben.

Art. 27

Soo ordonneren (gelasten) ende bevelen wij allen onsen officieren (schouten) justicieren (wetgevers) rechteren (rechters), dienaeren ende gemeijne ondersaeten (gewone onderdanen) ende besondere (in het bijzonder) allen ende eenen iegelijck (ieder) der zelver schutterije als den Hootsman, coninck, dekens

ende gewone schutters tegenwoordelijck (thans) daer inne wesende (daar lid van zijn) ende die naemaels (hierna) daer inne nog zullen mogen coomen (nog lid zullen worden) hun lieden (zich) naer dese ordonnantie (dit reglement) voortaen te reguleren (te richten) ende die loffelijck (met respect) te onderhouden (na te leven) ende te doen onderhouden. Procederende (optredende) tegens de delinqeerders (schuldigen) ende overtreders naer de inhout van de articulen (artikelen) ende breucken (met boetebepalingen) voorszeijd sonder dissimulatie (uitzondering).

Des t'oirconden (ter bevestiging) hebben wij desen onderteekent ende met onsen wapenen (wapen; zegel) doen cachetteren (zegelen).

Gegeven binnen onse stadt van Bergen op den Zoom den tweeden decembris anno XVJ^{c} (2 december van het jaar 1600) negen (1609).

Ende was onderteekent, herman, grave tot Bergh oud Marggrave (Markgraaf) van Berge.

Laeger stont gedruct het cachet (zegel) van haere voorszeijde hoogheijt in rooden auwel (ouwel) met een pampiere (papieren) ruijte (ruit) overdeckt.

Naer gedaene coopieeringe (overschrijving) hebbe ik met deze voorgaande copie (met de voorgaande kopie) van 1694 naer mij beste verstand en weetenschap geaccordeert (in overeenstemming) bevonden bij mij ondergeteek(en)de, op huijden den 2e junij 1764

2.6.1764 L. Lorrens

Daaronder staat:

Op heden den 20 Januarij 18 hondert tien is door den zoon van den overledene secretaris alhier van Oud en Nieuw Gastel Simon Tessers aan den gilde van den edelen handboog van St. Sebastiaan ten geschenke ? gegeven aan 't zelve een tonne goed gerst bier ter waarde van zeven hollandsche guldens ende sulx wegens ende ter zake dat de zilveren schildhanger die aan het span van gemelde gilde nimmer of nooit daar van mag worden gelegt, verruijlt ofte verkogt, houdende gene de schuld op 't .....? Simon Tessers, substituut secretaris van Gastel, kooning met het devies:

het is Tessers die met boog en schegt
Sebastiaans vogel heeft gelegt
hij vloog zelfs hooger dan den stang
nadat men had geschoten lang.
anno 1764.

Gastel, Dato als boven
Antonij de Jong, hoofdman
dit is het + handmerk van Wouter van Merriënboer als Kooning.

F. VAN MERRIËNBOER.

Groepsfoto van de
Handboogschutterij: "Eendracht maakt Macht" opgericht 1834.
gevestigd bij "Place de Meir" met als "hospes" Fien Aarsen.

Bovenste rij, staande v.l.n.r.:
Toine Timmermans, Floor Akkermans, Jot Akkermans, Piet Akkermans,
Piet van Iersel.
Middelste rij, staande v.l.n.r.:
Bertus Manjé, Laurant Vrolijk, Bernard Heshof, Math Ribbens,
Toon Aarsen, Piet Melsen, Jan van Iersel, Mr. H.P.A.M. Mastboom,
Klaas den Ronden, Geert Vergouwen, Piet Bus, Marinus Dingenouts,
Louis Smoor, Steven van As, Jan Slootmans.
Onderste rij, zittend v.l.n.r.:
Fien Aarsen, Kees van Ginneken, Kees Verpaalen, A.G.J. Mastboom,
Marijn Bernaerts, Marinus van Nispen, Bertus Nijman.

1888 HONDERD JAAR GELEDEN

Traditiegetrouw gaan we weer honderd jaar terug in de tijd om te kijken wat er destijds in onze gemeente plaatsvond. De gegevens hiervoor haalden we uit het gemeenteverslag van 1888. Daarin zien we dat de bevolking steeg van 3977 tot 4010 inwoners. In de samenstelling van de gemeenteraad deed zich t.o.v. 1887 geen wijziging voor. De gemeenteraad nam weer diverse besluiten.

Een van de klapwakers kreeg niet de extra gratificatie, omdat hij zijn plicht slecht had vervuld. Deze persoon werd ook vervangen door een nieuwe klapwaker, die op 3 maart benoemd werd.

Op 14 maart werden de kohieren van de hondenbelasting vastgesteld. Er werd verschil gemaakt tussen een hond van weelde en een hond van nijverheids. De hond van weelde was een hond die voor het plezier gehouden werd en de hond van nijverheid werd gebruikt voor het bedrijf, b.v. als trekhond, waakhond of om molens (karntonnen e.d.) aan te drijven. Het hebben van honden van nijverheid werd financieel zwaarder belast dan honden van weelde.

Op 5 mei werd mevr. Wittenaar, echtgenote van het hoofd van de school voor mindervermogenden aan de Steenstraat benoemd tot onderwijzeres voor Nuttige Handwerken.

Op 25 augustus werden de ontvangsten en uitgaven voor het afgelopen dienstjaar 1887 vastgesteld: Inkomsten: *f* 18712,31 Uitgaven: *f* 18633,70. Op 20 december werd het dienstverband met Veearts H. Gersten verlengd. Hij kreeg een jaarwedde van *f* 100,-.

Andere gegevens, die we uit het verslag haalden waren: De toestand van de gemeentewegen was redelijk. De provinciale grindwegen verkeerden in een slechte toestand. De Sint Antoinedijk werd met grind verbeterd. De gemeente droeg hier *f* 1500,- aan bij en van de directie van suikerfabriek Sint Antoine kwam een bijdrage van *f* 1000,-.

Er deden zich weer enkele gevallen van typhus voor. In dit jaar werden 68 personen ingeënt met koepokserum.

Er waren twee lagere scholen en een school voor MULO. In onze gemeente waren drie beetwortelsuikerfabrieken gevestigd. Ook waren er nog enkele andere bedrijven. Van enkele bedrijven vinden we terug hoeveel personen er werkten:

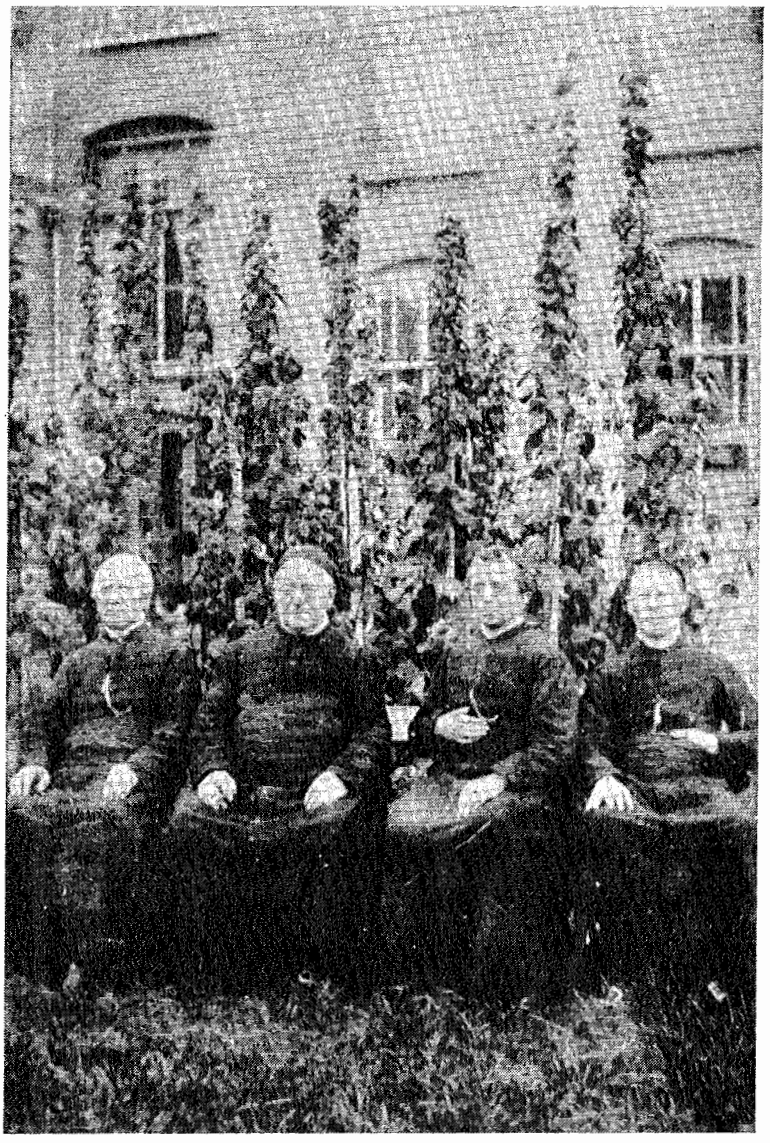

Naam bedrijf	totaal aant. werkman.	vrouwel.	jongen	meisje
Beetw. fabriek J. Vlekke	170	3	10	10
Beetw. fabriek Franken	98	5	4	
Beetw. fabriek Daverveld	85	2	8	
Graanmaalderij J. Peeters	2			
Steenfabriek de Marksteen	35	6	4	2
Stoomwasserij Hennekam	22	13		6

In onze gemeente waren er o.a.:

1 Bierbrouwerij
1 Grutterij
2 Graanmolens
4 Leerlooierijen
5 Hoef/scherpsmederijen
2 Ververijen
1 Tabakskerverij
2 Meekrapfabrieken
11 Timmerwinkels.

Het brood werd destijds gekeurd door de gemeente. De kwaliteit van het brood werd goed bevonden. Er waren ook stringente afspraken voor de broodprijs. Deze heette Prijszetting. Daartoe werd precies op de gram af gemeten hoeveel grondstoffen er in een brood gingen en daarna werd de prijs bepaald. In 1888 was het het eerste jaar, dat deze prijszetting was afgeschaft. Daarom was het ook niet meer nodig dat er een proefbakking plaatsvond.

P. PEETERS.

DE BRIEVEN VAN HENRI VAN DEN ENDEN, een Gastelse Loteling uit 1813.

Was de Tweede Wereldoorlog van 1939-1945 een dramatische periode in de geschiedenis van West-Europa, het was niet nieuw. De tijd van de Franse overheersing, vooral gevolgd door de Napoleontische krijgsverrichtingen, was eveneens desastreus. Het lijden van het gewone volk van vele nationaliteiten was minstens zo aangrijpend. En was de ellende van de Tweede Wereldoorlog een gevolg van een onmenselijk politiek systeem, dat werd versterkt door een militaristische oorlogsmachine, de periode 1795-1815 was door ondragelijke militaire verplichtingen eveneens dramatisch en vroeg vele honderdduizenden slachtoffers. In vergelijking met het bevolkingsaantal toen en nu was het aantal slachtoffers bijna even hoog.

Hoe ontstond die mensenslachting rond 1800 en door wie werd ze veroorzaakt? We gaan terug naar de Franse revolutie en de roemruchte bestorming van de Bastille-gevangenis op 14 juli 1789 was er een symbolisch hoogtepunt van. De afschaffing van het koningschap was een logisch gevolg van het wanbeheer der Lodewijken. De revolutie bracht dus het einde van het vorstelijk absolutisme. Door de Franse legers o.m. werd de idee van "vrijheid, gelijkheid en broederschap" verder Europa ingedragen. Dit tot grote schrik van de regerende absolute heersers, die daardoor hun macht ondermijnd zagen. Zij verleenden dan ook graag hulp aan de Franse emigranten, die door de revolutionairen waren verdreven of gevlucht. Zo ontstonden al spoedig veldslagen tussen de troepen van de vorsten van Pruisen en Oostenrijk e.a. en de reguliere Franse legers. Eerst zelfs op Frans grondgebied. Maar de idealistisch ingestelde Fransen wisten de buitenlanders toch van hun grondgebied te verdrijven.

En later onder leiding van een ambitieus generaal: Napoleon Bonaparte. Hij werd spoedig Eerste Consul, trok alle macht aan zich en kroonde tenslotte zichzelf tot keizer. Het is een bekend verhaal. Zijn grote successen op militair gebied bevorderde sterk zijn populariteit en het Franse nationalisme. Hij reorganiseerde het hele Franse bestuur. In zijn "Code Napoleon" legde hij vast dat voor de wet iedereen gelijk was, ongeacht zijn maatschappelijke stand of rijkdom. Toch zaten er nogal wat absolutistische tendenzen in zijn wetten en de oorlog bleef voortduren. Hij voerde de "conscriptie" in en dat was een lotingsysteem om dienst te doen in het leger. Dat gold dan voor alle gebieden die hij veroverde en toevoegde aan zijn keizerrijk. Hij versloeg Italianen, Oostenrijkers, Pruisen e.a. en decreteerde daarna het vredesverdrag. In geheel Europa regelde hij de grenzen.

In Nederland waren al in 1793 de eerste Franse troepen binnengevallen en ze kwamen in 1794 definitief terug. De onderdrukking van de "Generaliteitslanden" verdween met de medewerking van de "Patriotten". Ook in Gastel leefde de patriottische vrijheidsgedacht, zoals ook in vele Hollandse steden.

Het enthousiasme waarmee hier in het zuiden (en ook in sommige Hollandse steden) de Fransen werden ingehaald, verdween al spoedig toen de eisen van de Fransen te voorschijn kwamen. Werd de conscriptie een zware last, de vorderingen die geëist werden van de Gemeenten en vooral ook van de boeren waren dermate groot dat ze een enorme last legden op de Gemeentehuishouding. Paarden, wagens, voer, hooi en stroo, levensmiddelen werden in grote getale opgeëist. Er zijn in 't Gastelse archief hele bundels declaraties te vinden die bij de Gemeente werden ingediend. Ze lopen in de honderdduizenden guldens.

De "vrijheidsboom" die in 1795 werd opgericht was dan wel een symbool van "vrijheid, gelijkheid en broederschap" maar dat was meer uiterlijk vertoon. De lasten wogen zwaarder. Volgens overlevering was het met die vrijheidsboom niet zo gemakkelijk gegaan. De eerste boom die was geplant, werd op een nacht ingekort en erbij werd geschreven: "vrijheidspoot" (knotwilg). Een volgende nacht werd hij bij de grond afgehakt en genoemd: "vrijheidsstruik". De politieke tegenstanders waren dus ook aktief. De latere boom is blijven staan tot 1975.

Ons land werd toen in 1795 de Bataafse Republiek. In 1806 vormde Bonaparte de Republiek om tot een koninkrijk waarvan zijn broer Lodewijk Napoleon koning werd. Keizer Napoleon Bonaparte had in zijn strijd tegen Engeland deze Bataafse Republiek nodig. In 1810 maakte hij van ons land een provincie van Frankrijk. De Code-Napoleon werd ingevoerd en de beruchte conscriptie werd toegepast, d.w.z. loting voor verplichte militaire dienst in het Franse leger. Alle geschikte mannen van 20 jaar moesten loten en voor de dwingeland strijden.

Zo bestaat er in ons Gastels archief een lijst van ruim 130 jonge mannen, geboren in de jaren 1789 tot en met 1793 die opgeroepen werden om dan na loting en keuring dienst te doen in het Franse leger. Als ze niet uitlootten of afgekeurd werden moesten zij zich melden. Sommige doken onder in de bossen van de Barlaak. Ze werden dan van voedsel voorzien door familieleden. Zolang ze dat konden volhouden. Onderduiken was in 1940 dus niet nieuw! De anderen moesten zich melden. Zo ook Hendrik van den Enden.

Prof. Dr. J. Presser heeft een markant boek geschreven over Napoleon. Hij heeft zich niet laten inpalmen door de glorie die Napoleon in vele (school)boeken - vooral Franse - wordt toegedicht. Hij heeft een hard maar eerlijk oordeel over de talentvolle militair, maar zeer overschatte bestuurder, die in zijn dagen hier de dwingeland werd genoemd. Dat klonk toen als nu tiran of dictator.

Om zijn machtspositie in Europa te handhaven moest Napoleon steeds militair ingrijpen. Hij deed dat met zijn vrijwilligers, zijn "grognards", die had hij vele, maar niet genoeg. De conscriptie was dan zijn dwangmethode om soldaten te ronselen. Dat gold voor alle landen die hij had ingelijfd. Dus vanaf 1795 in België en vanaf 1810 in de Nederlanden. Onze Regio Westbrabant, inclusief Breda, werd met de Provincie Antwerpen het "Departement des deux Nethes" bij de Franse inlijving in 1810.

Zijn laatste nog niet verslagen tegenstander op het continent was de Russische Tsaar Alexander I. In 1812 was volgens Napoleon de tijd rijp om deze vijand definitief te verslaan en dan een voor Frankrijk voordelige vrede te sluiten. Het werd de veldtocht van 1812 die in feite geboren werd in Tilsit, waar a.h.w. een verkapte wapenstilstand werd gesloten: een Frans-Russisch vriendschapsverdrag in 1807.

De tocht voor 1812 werd door Napoleon zeer omzichtig voorbereid. Later is gebleken, zegt Presser, dat de organisatie en de voorbereiding voor deze reusachtige oorlogsoperatie toch boven de macht ging van het "genie" Napoleon. Hij begon al in de winter van 1811-1812 en het verzet tegen de verplichte dienstneming, de conscriptie, nam in Europa ongekende afmetingen aan. Hele colonnes Gendarmen speurden het land af om onwillige lotelingen naar hun kampementen te sleuren.

Maar hij zet door en op 28 mei 1812 begint "La grande Armee" te trekken. Maar al spoedig blijkt de fouragering grote moeilijkheden op te leveren. En dan gaan de troepen zelf voedsel zoeken, dus plunderen. Bij de grensovergang naar Rusland, bij het overtrekken van Njemen (Memel) zouden al 135.000 man verloren zijn gegaan door ziekte en desertie.

En de Russen leverden maar geen slag, wat Napoleon juist wilde. Zij trokken steeds maar terug in de eindeloze vlakten van West-Rusland.

De uitgedunde Franse legers konden tenslotte Moskou zo binnentrekken, zonder definitieve veldslag en dies geen overeenkomst met Alexander I. Nadat door

de Russen de stad, die vooral uit houten huizen bestond, in brand was gestoken, is Napoleon nog ruim een maand in Moskou gebleven. Te lang zeggen sommige geschiedschrijvers, omdat de beruchte terugtocht nu grotendeels tijdens de strenge winterperiode verliep. Met alle gevolgen vandien.

Van de 640.000 soldaten die in juni 1812 naar Rusland trokken, zijn er nog geen 50.000 teruggekeerd in hun vaderland. Ze zijn gesneuveld, verdronken, verhongerd, aan ziekte gestorven, gedeserteerd enz. enz. De getallen lopen bij de diverse schrijvers nogal uiteen. Maar de meesten becijferen dat nog geen tien procent is teruggekomen.

En na die catastrofe trachtte Napoleon nog iets te redden van zijn "glorie". In 1813 trok hij weer met een leger Duitsland binnen, leverde slagen bij Lützen en Bautzen en Leipzig. En het is dit leger waarin we onze van den Enden moeten zoeken. Vanuit zijn brieven weten we dat hij tenslotte in Mainz (Mayence) is terecht gekomen. En de grote ellende moet hij beleefd hebben in deze stad en omgeving. Daar heerste toen de z.g. "Tyfus van Mainz". Er zijn daar toen duizenden en duizenden aan gestorven. Zowel onder de soldaten als onder de bevolking. Franse ambtenaren deden al het mogelijke om deze ziekte te bestrijden. Ze werden zelf ook slachtoffer. Galeislaven werden ingezet om de lijken te begraven. De zieken werden overal in stad en omgeving ondergebracht! De doktoren waren radeloos. Vanuit Mainz verspreidde de ziekte zich naar de Elzas en verder.

De verdere geschiedenis van Napoleon is bekend. Na zijn afstand en verbanning naar Elba en na zijn "honderd dagen" vond hij zijn Waterloo.

Journaal van de Burgemeester
Om te dienen ter inschrijving van de lotelingen.

Nota. Het journaal moet omvatten alle lotelingen van de Gemeente, zelfs als ze afwezig zouden zijn of ergens anders verblijven, of in hechtenis zijn, al of niet in aanmerking komend voor vrijstelling of welke uitzondering dan ook.

De sectie 1, hoofdstuk 2, Titel 1, van de algemene instructies geeft aan welke personen moeten worden ingeschreven in het Journaal.

"Journal du maire"

DÉPARTEMENT
de ès Deux Nethes

ARRONDISSEMENT
de Breda

CANTON
de Oudenbosch

MODÈLE N.° 2.
Art. 22 de l'Instruction générale.

Gastel

COMMUNE d'Oud-Nieuw Gastel,

CLASSE DE L'ANNÉE 1792. 1812

JOURNAL DU MAIRE

POUR SERVIR À L'INSCRIPTION DES CONSCRITS.

Nota. Le Journal doit comprendre tous les Conscrits de la Commune, lors même qu'ils seraient absens ou résidans ailleurs, ou détenus, susceptibles ou non d'une exemption ou exception quelconque.

La section 1.re du chapitre II du titre I.er de l'Instruction générale, indique quels individus doivent être portés sur le Journal.

OPMERKINGEN

Van de Burgemeester no. 15 van de onderprefect no. 111, van de loting no. 44. vertrokken als loteling volgens bevel van de heer onderprefect gedateerd 26 maart 1813 om zich te begeven de 1e.april 1813 om 8 uur des morgens naar de beurs van Antwerpen om daar het vertrek te regelen en gevoegd te worden tot het corps dat hem toegewezen zal worden.

"Uit het Journal du maire"

De laatste brief van H. van den Enden was uit Mainz. Dat zegt ons iets en het is niet dwaas om te veronderstellen dat hij bij Mainz sneuvelde of stierf aan de tyfus. Eenzaam en verlaten. Hij zag daar al kameraden vallen. Hij schreef wel over de honger, maar niet over de ellende en ziekte die hij toch ook in Mainz moet hebben gezien. Hij wilde kennelijk zijn geliefde ouders en broers niet ongerust maken. We weten niet of er nog meer brieven zijn gevolgd. Vermoedelijk niet. Dan hadden die zeker bij de andere acht gelegen. Zijn naam staat ook niet vermeld in het "Landstormregister" van 1814-1822. Daar vinden we wel in Andries de Meulder. Als de administratie van het Franse leger nog functioneerde in 1813 of 1815, dan zou van die zijde een bericht naar de ouders moeten zijn gegaan. Maar wat kon men verwachten van een "Grande-Armee" dat in die jaren ineenstortte. We denken dat de achtergebleven families jaren op een bericht wachtten, dat nooit kwam!

Een loteling uit Loenhout in België, Willem Kenis, hield in de jaren dat hij in het Franse leger moest dienen een dagboek bij. Zijn ervaringen daarin vermeld kloppen met de mededelingen van Van den Enden en ook met het vernietigend oordeel van Prof. Presser in zijn boek "Napoleon". Die zijn soldaten heel dikwijls liet kreperen, al kweekte hij dan ook "heldendom".

De Franse legers waren dus samengesteld uit de lotelingen van heel West-Europa. Ook uit Nederland en ook uit onze Gemeente. De namen van de opgeroepen mannen zijn genoteerd in een speciaal Register van onze Gemeente n.l. "Journal du Maire" pour servire à l'inscription des conscrits. Classe 1792-1812. Die Maire (Burgemeester) was Thomas Franciscus de Bie. Erin staat vermeld de namen van ruim 130 Gastelse mannen van de jaargangen 1809-1813.

Niet alle vermelde mannen zijn ingelijfd in het Franse leger. Sommige waren enige zoon, anderen hadden broederdienst, enkele werden vrijgesteld of afgekeurd. Heel enkele hadden een "remplacement", een plaatsvervanger. D.w.z. dat

Uit het " JOURNAL DU MAIRE "

N.° d'ordre.	1.° NOM DE FAMILLE DU CONSCRIT; 2.° Ses prénoms ou noms de baptême; 3.° Son surnom ou sobriquet.	DATE DE LA NAISSANCE du conscrit. *Lieu de naissance.* 1.° Commune; 2.° Canton; 3.° Département. *Date de naissance.* 4.° jour; 5.° Mois; 6.° An.	TAILLE du CONSCRIT. Mètre	Milli-mètres.	RÉSIDENCE personnelle DU CONSCRIT. 1.° Commune; 2.° Canton; 3.° Département; ou 4.° Indication s'il habite avec ses père et mère.	NOMS ET PRÉNOMS des père et mère DU CONSCRIT. 1.° Prénoms du père; 2.° Nom et prénoms de la mère.
1.	2.	3.	4.		5.	6.
21	1.° Van den Enden 2.° Henri 3.° —	1.° Gastel 2.° Oudenbos 3.° deux nethes 4.° vingt neuf 5.° octobre 6.° 1792	1	710	1.° Gastel 2.° Oudenbosch 3.° deux nethes 4.° avec les parens	1.° Antoine 2.° Cornelie Van Nispen

PROFESSION	INDICATION	OBSERVATIONS.
1.° Du conscrit; 2.° Du père, s'il est vivant; 3.° De la mère, si le père est décédé.	POUR les conscrits des classes antérieures, renvoyés à la classe actuelle, 1.° De la classe du conscrit; 2.° Du motif pour lequel il a été renvoyé à la classe actuelle; Pour les conscrits de la classe actuellement appelée, 1.° Si le conscrit s'est présenté pour se faire inscrire, ou si quelqu'un s'est présenté pour lui; 2.° Si le conscrit ne s'est pas présenté et s'il a été inscrit d'office; 3.° Si le conscrit est détenu.	*Nota.* Il est à désirer que les Maires apportent au tirage leur journal. Ils pourront inscrire, dans la présente colonne, le numéro échu à chaque conscrit, et les renseignemens particuliers qu'ils jugeront convenable d'y porter.
1.° journalier 2.° idem 3.° —	S'est Presenté	du maire N.° 15 du sous prefet N.° 111 du tirage N.° 44 parti comme conscrit selon l'ordre de sieur le sous Prefet en date 26 Mars 1813 pour se rendre le 2 avril 1813 a 8 heures du matin a la bourse d'anvers pour y passer la revue de depart et être derigé sur le corps qui lui sera designé

een andere jongeman hun taak, hun dienst dus overnam voor een afgesproken som geld. Dat mocht als het leger maar voldoende manschappen kreeg. Dat kopen van een remplacement was natuurlijk alleen mogelijk voor mensen die dat geld hadden. Het bedrag dat in die oorlogsjaren werd gevraagd was in verband met de enorme risico's voor de meesten veel te hoog.

Dat remplaceren is in het Nederlandse leger nog tot bijna 1900 mogelijk geweest. Toen werd het bij wet afgeschaft.

De goedgekeurden werden ingedeeld bij de verschillende wapens: landmacht, marine, cavalerie etc. De namen der opgeroepen lotelingen - "conscrits" - staan vermeld in verschillende registers in ons Gemeente-archief, getiteld:

"Journal du maire". Pour servir à l'inscription des conscrits.

Dus: Journaal van de Burgemeester om te dienen ter inschrijving van de lotelingen. Ze zijn geheel in het Frans gesteld, want dat was de voorgeschreven taal in de administratie der overheid. Hier volgt een algemene lijst.

1789 - 1790

1. Buckens, Willebrord. Geboren 07-07-1789. Zoon van Jacques B. en Anne-Marie Blankers. Bakker. Marine
2. De Bruyn, Corneille. Geboren 23-10-1789. Broederdienst
3. De Jong, Jean. Geboren 31-07-1789. Ambachtsman. Marine
4. De Koter, Pierre. Dagloner. Oudste zoon van een weduwe. Vrijgesteld.
5. De Vet. Voor de marine
6. Dingenouts, Pierre. Ambachtsman. In werkelijke dienst als matroos.
7. Hagenaars, Corneille. Ambachtsman. Voor de Marine
8. Van Bungen, Pierre, Guillaume, Philip. Geboren 03-05-1789
9. Jacobs, Antoine. Landbouwer. In werkelijke dienst bij de marine
10. Luyten, Joseph. Kleermaker. Zoon van Thomas. Marine
11. Maas, Corneille. Ambachtsman. Bij de Marine
12. Maasmans, Jean. Ambachtsman. Vrijgesteld
13. Nyssen, Antoine. Hoefsmid. Is aangeworven als cavalerist voor Zijne Majesteit.
14. Peeters, Henri, Leonard. Wederverkoper, Koopman. Heeft remplacement. Geboren 26-10-1789
15. Rockx, Corneille. Handwerksman. Voor de Marine
16. Traets, Pierre. Ambachtsman. Enige zoon van weduwe. Vrijgesteld
17. Van Beek, Corneille. Ambachtsman. In werkelijke dienst. Voor de Marine
18. Van den Ende, Corneille. Landbouwer. Geboren 31-05-1789. Zoon van Adrien-en van Nispen, Elisabeth. In werkelijke dienst als zeeman

19. Van Nispen, Corneille. Ambachtsman. In werkelijke dienst als zeeman
20. Van Oers, Pierre. Schoenmaker. Is aangeworven als cavalerist. Voor Zijne Majesteit.
21. doorgehaald.
22. Van Steen, Jean. Landbouwer. Voor het landleger.
23. Hack, Pierre. Landbouwer. Geboren 18-04-1789. In werkelijke dienst. Voor de Marine
24. doorgehaald.
25. Van Steen, Henri. Student in de medicijnen te Leiden. Geboren 19-12-1789. Heeft remplacement
26. Van Wortel, Marin. Dagloner. Opgeroepen de 1e maart naar Antwerpen.
27. Luyten, Jean. Schoenmaker. Gehuwd geweest met Anne-Marie Janssens, op 09-12-1810, voor 06-02-1811. Is vrijgesteld
28. Horians, Gerard. Bottelier bij de zeemacht. Vrijgesteld
29. Van Gunst, Philip. Landbouwer. Heeft broer in dienst overleden, genaamd Adrien.
30. Van Minderbruggen, Marin. Heeft een blessure aan zijn linkerbeen sinds een jaar. Is gezonden naar het hospitaal van Antwerpen
31. Janssen, Jean-Baptist. Advocaat. Te Roosendaal
32. Bruyninckx,Jean-Baptist. Timmerman. Heeft een breuk vanaf zijn zesde jaar. Daardoor afgekeurd.
33. Campenhout, Pierre. Overleden
34. De Groen, Corneille. Landbouwer. Te Hoeven
35. Rous, Adrien. Dagloner. Opgeroepen om 25 februari 1812 naar Antwerpen te gaan. Is teruggekomen. Voor de tweede maal opgeroepen.
36. Elst, Paul. Dagloner. Opgeroepen 1 maart 1813. Voor Antwerpen.
37. Van Gastel, Corneille. Landbouwer. Te Dinteloord
38. Voermans, Adrien. Kleermaker. Geboren 09-06-1790. Opgeroepen om naar Antwerpen te marcheren. 25-02-1812
39. Van Kaam, Jacques. Dagloner. 25-02-1812 naar Antwerpen
40. De Mulder, Andries. Vader: Jean-Baptist de M. en moeder Adamie, Adrienne Koperslager. Is opgeroepen om op 25 februari 1812 naar Antwerpen te gaan
41. Buckens, Jean. Dagloner. Opgeroepen 4 maart 1813 naar Antwerpen. Teruggekeerd, te vroeg opgeroepen
42. Slooters, Marin. Landbouwer. Is 20-02-1812 afgekeurd. Te klein
43. Van de Weygert, Adrien. Te Klundert
44. Hagenaars, Pierre. Kuiper. 25-02-1812 naar Antwerpen
45. Embregts, Pierre. Dagloner 04-03-1813 naar Antwerpen
46. Akkermans, Henri. Vrijwillig aangeworven in het 125e Regiment, 1e Bataljon, Compagnie Grenadiers, volgens brief van 4 maart 1810

47. Van Osta, Marin. Dagloner. 25-02-1813 naar Antwerpen
48. Dam, Corneille. Huisknecht. 04-03-1813 voor Antwerpen teruggekeerd als teveel opgeroepen.
49. De Jong, Pierre. Dagloner. 25-02-1812 naar Antwerpen
50. Van Sitteren, Corneille. Dagloner. 25-02-1812 naar Antwerpen
51. doorgehaald.
52. Eemans, Adrien. Zoon van Hermans en Gielen, Jeanne. Landbouwer. Is opgeroepen voor Antwerpen 25-02-1812
53. Van Hassel, Adrien. 25-02-1812 naar Antwerpen
54. Captyn, Corneille. Dagloner. Afgekeurd.
55. Embregte, Corneille. Huisknecht. Enigste zoon van een weduwe
56. Cuylen, Marin. Dagloner. 25-02-1812 naar Antwerpen
57. Potters, Pierre. Geboren 02-10-1790 in Steenbergen. Landbouwer. Opgeroepen om op 25-02-1812 naar Antwerpen te marcheren. Overleden in het militaire hospitaal te Sedan.
58. Damen, Jean-Baptist. Dagloner
59. Jacobs, Jean-Corneille. Landbouwer. Broederdienst.
60. Luyten, Joseph. Schoenmaker. 10-11-1812 naar Antwerpen
61. Hack, Corneille. Dagloner. Vrij: wees
62. Dingenouts, Adrien. Dagloner. Vrij
63. Bosmans, Eguide. Dagloner. In de gevangenis te Breda
64. Quik, Jean. Woonachtig te Dinteloord
65. Van Merode, Corneille. Woonachtig te Roosendaal
66. Van Ginderen, Adrien. Dagloner. Enigste zoon van weduwe. Vrijgesteld
67. Soomers, Jean. Dagloner. Enigste zoon. Is vrijgesteld
68. De Bruyn, Charles. Huisknecht. 03-11-1812 naar Antwerpen
69. De Groen, Marin. Woonachtig te Hoeven
70. Van Oers, Lambert. Dagloner. Opgeroepen om te vertrekken
71. Van 't Leengoed, Marin. Woonachtig te Dinteloord
72. Van Bavel, Alphons-Domine. Kleermaker. 10-11-1812 naar Antwerpen
73. Van Kalmthout, Pierre. Landbouwer. Zijn broer Pierre is aan boord van Zijne Majesteits "l'Illustre"
74. Hoek, Jacques. Landbouwer. Zijn broer Pierre is in dienst bij de bemanning van de keizerlijke vloot
75. Mulders, Jean-Francois. Vader: Jean-Baptist en Moeder: Adamie, Adrienne Bakker. Hij staat in de geboorteregisters bekend als Mulders J.F., hoewel zijn vader tekent met: de Meulder. 10-11-1812 naar Antwerpen
76. Van Kampenhout, Jacques. Te Dinteloord
77. Van Beek, Marin. Dagloner. Enigste zoon van Weduwe
78. Van der Heyden, Jacques. Woonachtig te Dinteloord

79. Gommeren, Hubert. Dagloner. Heeft een witte vlek op het linkeroog als gevolg van de pokken in het jaar 1796. Geschikt om te dienen
80. Bunge, Samuel, Frederic, Guillaume. Woonachtig te Leiden
81. Baten, Corneille. Landbouwer. Broederdienst
82. Van Straaten, Jean. Dagloner. Als loteling vertrokken op 26-03-1813
83. Van Meir, Gerard. Dagloner. Als loteling vertrokken op 26-03-1813
84. De Jong, Corneil. Dagloner. In dienst bij de lichting 1812
85. Van Kaam, Willebrord. Dagloner. Broederdienst
86. Van Wortel, Adrien. Dagloner
87. Peemen, Jean. Dagloner. Vrijgesteld
88. Markus, Chrétien. Landbouwer. Afgekeurd
89. Van Geel, Adrien. Dagloner. Zoon van weduwe
90. Van Voss, Ubo, Jetse, Heerma. Particulier. Broederdienst
91. Hagenaars, Francois. Dagloner. Afgekeurd
92. Van der Heyden, Jean. Enigste zoon
93. Hack, Pierre. Dagloner. In mei 1813 naar Antwerpen
94. Paanen, Jean. Dagloner
95. Biscop, Pierre. Dagloner
96. Nijssen, Corneil. Dagloner
97. Hack, Jacques. Landbouwer. Heeft remplacant
98. Bielok, Adrien. Dagloner. Enigste zoon
99. Bruyninckx, Jacques. Timmerman. Moet 26-02-1813 vertrekken
100. Huygens, Corneil. Rechtens Dinteloord
101. Van den Enden, Henri. Dagloner. Moet zich begeven op 01-04-1813 om 8 uur des morgens naar de Beurs te Antwerpen
102. De Bakker, Laurent. Woonachtig te Oudenbosch
103. Slootmans, Pierre. Woonachtig te Dinteloord
104. De Koter, Jean. Dagloner. Broederdienst
105. Dulst, Dingeman. Dagloner. Vertrokken 26-03-1813
106. Eggebeen, Gerard. Rechtens Tholen
107. Van 't Leengoed. Dagloner. Woonachtig te Steenbergen
108. Jansen, Theodore. Dagloner. Opgeroepen voor 25-09-1813
109. Van den Houten, Corneil. Woonachtig te Princeland
110. Van Kalmthout, Jean. Dagloner. Opgeroepen voor 25-09-1813
111. Schelingh, Corneil. Dagloner. Opgeroepen 25-09-1813
112. Muys, Jean. Wever
113. Hector, Adrien. Woonachtig te Cruysland
114. Stevens, Jean. Dagloner. Moet op 12-10-1813 naar Antwerpen marcheren
115. De Bie, Jean, Chrétien, Antoine. Opgeroepen voor 25-09-1813. Heeft remplacant. Schrijver

116. Aerts, Joseph. Dagloner. Zoon van een weduwe
117. Van Steen, Corneil. Zonder beroep. Is kreupel aan de rechtervoet en afgekeurd
118. Stevens, Corneil. Woonachtig te Princeland
119. Keustermans, Corneil. Woonachtig te Princeland
120. Van Beek, Dingeman. Dagloner. Oudste zoon van een weduwe
121. Vermeulen, Adrien. Bottelier
122. Van Eekelen, Marcel. Landbouwer. Twee broers in aktieve dienst. Vader 77 jaar
123. Van Hooydonk, Lambert. Dagloner
124. Van Ringelen, Adam. Woonachtig te Princeland
125. Bellemans, Antoine. Kleermaker. Bultenaar. Afgekeurd
126. Van Steen, Pierre. Woonachtig te Oude-Tonge
127. Traets, Adrien. Dagloner. Afgekeurd
128. Van de Deught, Gerard. Woonachtig te Princeland
129. Van Sprundel, Adrien. Landbouwer. 25-09-1813
130. Van Wortel, Eguide. Dagloner. Broederdienst
131. Mertelmans, Adrien. Woonachtig te Princeland
132. Puteys, Jean. Landbouwer

Alvorens aan de brieven van H. van den Enden te beginnen nog enkele opmerkingen over nr. 40. Hier is vermeld Andries de Mulder (de Meulder), zoon van Jean-Baptist de Meulder en Adrienne Adami. Hij was geboren op 7 augustus 1790 in Gastel en was koperslager van zijn beroep. Hij moest op 25 februari 1812 naar Antwerpen onder dienst. Hij had nog een jongere broer die bakker was. Bij hem wordt aangetekend dat zijn vader tekende met de naam "de Meulder". Op 10 november 1812 trok hij naar Antwerpen. Zijn naam: Jean-Francois. Nog wordt genoemd: Guillaume de Mulder, geboren 26 september 1788, bakker van beroep, die ook onder dienst als bakker werkte. Drie zoons dus uit één familie.

In het Landstorm-register van onze Gemeente van 1814-1822 vinden we ook weer de naam van Andries de Meulder, koperslager. Daarin wordt vermeld dat hij zes kinderen had. In die Landstorm moest men dienen vanaf 19 tot 50 jaar. Ze konden daarbij hun gewone beroep uitoefenen.

Andries is dus vanuit Rusland teruggekomen. Een van de weinigen. Hij werd later in Gastel genoemd "het kuras" omdat hij bij de kurassiers had gediend. Kurassier is een cavalerist met helm en borstharnas. Zijn lengte was 1 m 70.

Afb. 11. — *Jager van het 3e Regiment Jagers te Paard in het jaar 1808, naar een gravure uitgegeven bij Martinet (Paris).*

(Kon. Museum van het Leger, Brussel.)

1° De Mulder	1° Gastel			1° Anvers	1° Jean Baptist	1° Chau
2° Andries	2° Oudenbosch	un	700	2°	2° Adamie Adrienne	2°
3° —	3° Deuphethes			3°		3 —
				4°		

t	1° Chaudronnier	1° —	Nombre d'ordre du Maire 7
enne	2°	2° —	le St. Sous-prefet — — — 58
	3 —	—	du tirage — — — — 42
		1° —	a été appellé pour marcher pour le 25 fevrier 1842 à Anvers
		2° presenté par	

Hij heeft ook in diensttijd zijn vak grondig bijgeleerd, gezien de kunstzinnige stukken die hij heeft nagelaten. Het enige wat onze kerk nog van hem bezit is de prachtige, grote geel- en roodkoperen kandelaar, die gebruikt wordt om de Paaskaars op te zetten. Zo is er nog een geweest en nog 12 kleinere modellen. Mogelijk is het koperen wasbekken in de sacristie ook van zijn hand.

Een voor ons bekend gebleven persoon is dus: Henri (Hendrik) van den Enden, landbouwer te Gastel. Hij was de zoon van Antoine (Antoon) van den Enden en Cornelia van Nispen. Hij woonde aan de zuidrand van het dorp in het molenaarshuis. Tijdens zijn diensttijd schreef hij brieven naar huis en een achttal zijn bewaard gebleven. Hij kon dus schrijven wat vele van zijn tijdgenoten c.q. wapenbroeders nog niet konden. Vanaf zijn vertrek 26 maart 1813 tot november 1813 verzond hij ze vanuit zijn kampementen.

De eerste brief is gedateerd 10 april 1813 en geschreven vanuit Lille in Noord-Frankrijk. Hij is vertrokken vanuit Antwerpen waar hij zich moest melden. Hij vertelt dat hij per dag 11 stuivers oftewel een franc soldij trekt. "Ik laat U weten dat ik zo goed als korporaal zijn. We hebben goed brood. Ik heb veel schoonheid gezien in kerken en andere dingen." Voor een eenvoudige boerenjongen is deze tocht uiteraard het opengaan van een andere wereld.

Ongetwijfeld ziet hij kans zich aan te passen aan de omstandigheden en zijn kameraden. Hij maakt zijn vrienden bekend: Anthonie Nijssen, Pieter van Hack, Cornelis van den Enden. "Ik en Dingeman Dulst zijn goede vrienden." Hij zegt: "Ik ben nog wel tevreden" en hij laat de groeten overbrengen aan de vader van Dingeman Dulst. Hij constateert dat het in Lille toch al warmer is dan in Gastel. Zijn tocht ging vanaf Antwerpen over St. Niklaas, Gent, Kortrijk naar Rijssel, een nòg bekende route. Elke vijfde dag is er een rustdag.

Hij eindigt deze eerste brief al met een Franse zin dat heeft hij al geleerd. Want het helpt hem veel als hij frans spreekt. "Je vous la dirai bien, mon frère une autre fois et je reste mon frère, uwe ootmoedige dienaar H. v.d. Enden."

Het adres van de brief luidde: a Monsieur Monsieur Antoine van den Enden, Departement des deux Nethes à Gastel.

De tweede brief is gedateerd 27 april, uit Caën. Henri kijkt blijkbaar goed rond naar het landschap en maakt opmerkingen over de veldvruchten en spreekt over de hoge bergen en de kalkrotsen. Er staan veel beukebomen in de bossen.

Er is hem ter ore gekomen dat de Engelsen in Nederland zijn geland en wil er meer van weten. Er zijn nog 15 tot 17 dagen te marcheren vòòr hij in zijn "depôt" is (Lorient). Hij is al benoemd tot corporaal van de marsroute en het eten (brood en vlees) zijn goed. Wel heeft-ie tekort aan geld. Het viel hem op dat de boerenmeisjes achter de ploeg liepen. Misschien waren de boerenjongens onder dienst. Dit is zijn tweede brief en weer moeten er groeten overgebracht worden naar de familie van zijn vriend Dingeman Dulst. Vermoedelijk kon Dingeman niet schrijven. Dan: "Mijne Broeders, ik laat U weeten dat de meisjes hier allegaar reijden op paarden en ezels gelijk bij ons de jongesn doen en dat komt mij veel te vaaren (dat komt mij vreemd voor). Maar broeders zoo de meisjes hier zijn heb ik het noit gezien. Ik zou wel meer willen schrijven maar ik heb geen tijd. Ik scheide met de pen maar niet met mijn hert et je Reste le même. Ik zal uw daarnaar schrijven. Uwen ootmoedigen zoon Henri v.d. Enden."

Ook uit dit slot en uit de aanhef van de brief ("Mijne lieve Vader ende Moeder en de Broeders") onderkent men de eerbied en liefde die hij koestert voor zijn familie thuis. Zijn nederlands en zeker zijn frans zijn taalkundig lang niet korrekt, maar hij kon toch schrijven.

De derde brief begint met eenzelfde aanhef en is in wel 6 à 7 verschillende kleuren inkt geschreven. Dus vermoedelijk op vele tijdstippen, als hij tijd had en als er inkt was. Gedateerd 6 mei 1813 aan het eind van de brief. Maar aan de adreszijde staat nog eens "Den derde den 23sten Meij 1813". De brieven zijn alle zonder envelop verzonden. Een bladzij is bestemd voor het adres.

Henri deelt hierin mede: "Ik heb wel vijftig defrande inkt" (Bedoelt wordt klaarblijkelijk het franse woord "differente" en schrijft het zoals hij het heeft horen zeggen). Er moet nog zes dagen gelopen worden voor ze in het depôt zijn. Vermoedelijk komen ze op een schip terecht. Hij vervolgt: "ik laat Uw weeten hoeveel uuren en misschien nog wijder dat wij gegaan hebben. Wel tweehonder uuren, mijne lieve vader en de moeder en de broeders. Ik heb altijd op de rijs nog veel plasier gehad maar tog kan ik het huis nog niet vergeten. Het is hier zo een aardig land de mensen en beesten zijn bij malkander daar in een kaamer. Dan kunt gij wel danken hoe dat het is. Luijzen zijn er genog en herremoe is er ook genog want zij dragen bokkehuide voor borstrokken en haar tot aan de broeksband. De huijzen zijn meest van vierkeien gemaakt". Dan klaagt hij dat hij op al zijn brieven nog geen antwoord heeft gekregen. Er zijn in zijn omgeving blijkbaar veel militairen want hij heeft wel "duijzende conseqrie gezien". Hij bedoelt hier "conscrits", lotelingen. Op het eind vraagt

Henri of zijn vader al goed kan. Hij vergeet het woord "gaan". "Ik wenschte wel dat gij zo goed kost gaan als ik." Blijkbaar was vader ziek of zo iets. "Geschreeven den 6 Meij tegen den avond laat in de stat Rennes."

De vierde brief is dan vanuit Lorient, het depôt, gedateerd 16 mei 1813. Henri is de 17e april in Lorient, een havenstad aan de zuidkust van Bretagne, aangekomen en denkt te worden ingekwartierd in een klein schip. "Maar wij hebben nog altijd goede moed." Dit om zichzelf en zijn familie gerust te stellen. Ze hebben nog steeds zware dienst: "Wij ecseseren s'morgens van half vijf tot tien uuren en na de Midag van twee tot zessen". Kennelijk is Henri vol verlangen om van thuis iets te vernemen. Hij heeft nog steeds geen enkel bericht van hen gehad. Hij vraagt om inlichtingen over De Bieijen en over den hof. En verder: "en of dat gij L(ieden) nu wel een mijd hebt ofte niet of dat gij het allen (alleen) doet. Mijnen lieve vader laat mij tog weten of dat gij al goed kunt gaan want het heeft mij al zo lang gevallen dat gij mij geen tijding hebt kunnen doen, want de brieven komen niet." Hij vreest dat zijn jongere broer Cornelis ook op zal moeten komen. "Maar mijnen broeder Adriaan kan ik zijn servicaan (certificaat) geven. Zo gij dat wilt hebt gij mij maar te schrijven."

Soms beleven de soldaten daar wonderlijke dingen. Van de stad Lominne hebben ze gehoord dat er een mens in zijn graf heeft gesproken. De grafzerk was opgelicht, dat moet een mirakel geweest zijn!

Weer gaan er groeten naar de ouders van Dingeman Dulst, "deze is nog fris en gezond". Er zijn nog meer bekenden in zijn depôt o.a. vijf uit Steenbergen, een zekere Cornelis van Nispen en enkelen uit Roosendaal.

Hij eindigt weer "met de pen maar niet met mijn hert. J'ai fini. Natif de Gastel et fait par Henri van den Enden.

Dit is mijn adres Aan Monsieur Henri van den Enden. Au depôt du 38em Equipage de flotille à Lorient. Departemant du Morbihan."
Dan eronder met groene inkt: "Mijn Lieve ouders schrijft mij zo gauw weer als gij kunt 1813."

De vijfde brief is geschreven in Lorient en gedateerd 15 juni 1813. Maar aan de adreszijde staat vermeld "Den Zesde op den 27ten Junij 1813". Mogelijk is er intussen toch een brief van hem zoekgeraakt. In deze brief zijn de drie kantjes zeer dicht beschreven, zelfs de marges vooraan zijn volgepend. Hij

heeft eindelijk een brief van huis gekregen op 11 juni. Met een wissel erin. Hij begrijpt eruit dat ze thuis gezond en wel zijn. Bovendien krijgt hij antwoord op zijn vraag over de meid. N.1. Johanna de Laat is als "meid" in dienst genomen. Daaruit kan men concluderen dat ze thuis toch niet zo arm waren. Vader, moeder en twee zoons in het bedrijf en nu nog een dienstmeid erbij. Zijn broer Cornelis hoeft voorlopig niet in dienst. En voor de broer Adriaan zendt hij een "Servekaat" dit certificaat is vermoedelijk een soort vrijstellings-formulier. "om tog te doen al wat men kan om maar thuis te blijven. Want hij moet maar denken dat het niet blasierig is voor mij en voor alle gaader. Mijn lieve ouders ik heb uit uwen brief verstaan dat er al verschijde naar mijn zijn opgegaan." We begrijpen hieruit dat er na hem al verschillende jongens zijn opgeroepen. In Lorient is volgens Henri ook nog geloot voor de "Garde assenaale". Mogelijk bedoelt hij Garde Nationale, een apart korps. "Maar daar waaren er niet veel meer." Het is nog niet zeker dat het inschepen door gaat, maar het excerceren wel: zeven uur per dag! "En als wij geleert zijn dan zullen wij mischien naar Rusland gaan moeten." Hij schrijft dit als het ware tussen neus en lippen door want hij gaat direct over naar een minder geladen onderwerp: "Mijne lieve Ouders ende Broeders en Johanna de Laat ik laat U weeten dat het hier een goed land is voor de gezond van een mensch. Wij zijn hier maar homtrent de vijftig hurkens van Spaanje en van Hengeland. Den wijn is hier Goedekoop en de krikken ook." (kersen)

De brief van zijn ouders heeft hij met "een blij gemoed" ontvangen. Hij had kennelijk heimwee. Dan adviseert hij dat ze tegen de postmeester moeten zeggen, geen lakstempel op de brief te doen (wat vermoedelijk voorschrift was) "want de brieven worden anders al te gaader om koopen gedaan, omdat zij denken dat er geld in is." En juist de brieven met een lakstempel verleidden waarschijnlijk de dieven. Dan plaatst hij een hele Franse zin in zijn epistel:
"Mon frere allez chez Monsieur van Gunst et dit que je suis en bonne sante."
Hij is dus gezond en wel. Ja hij leert heel wat bij en dat bericht was voor de vader van zijn wapenmakker Philip van Gunst.

Zijn diepe godsdienstigheid toont hij in de volgende zin: "mijn lieve vader ende moeder ende broeders gij moet maar op God betrouwen Die kan alles voorzien ziet dat gij tog voor mijn te kerke gaat, want hier heb ik maar slegten tijd."

Dan moeten ze thuis de groeten overbrengen aan neef Jaan Huijskens met zijn huisvrouw. Ook Adam van Gunst krijgt een groet en Antonij Nijssen "omdat hij zooveel heeft gebrult toen ik vertroken zijn."

Andere groeten gaan naar Jean van Kalmthout, Adriaan Smoor en Mijnheer de Bie met huisvrouw en de meisjes. En Johanna de Laat krijgt "nu duizendmaal de groetenisse van mij".

Ook de zijkanten van de brief zijn volgeschreven, b.v. over een goede vriend uit Roosendaal die Broos heet en kleermaker is.

Er zitten inderdaad wel wat taalfouten in zijn brief, maar hij wist toch zijn gevoelens beeldend uit te drukken. Vele van zijn makkers konden immers niet eens schrijven.

In de marge vraagt hij nog "schrijf mij nog eens ofdat ge nog geen goedag van mij hebt van andere menschen. Ik heb er nog goed moed in want zoolang als ik geld heb zal ik geen herremoed lijden. Het papier is mij veel te klein."

De zesde brief is gedateerd 12 september 1813. Hij is weer gericht aan: Monsieur Antoine van den Enden à Gastel, Canton d'Oudenbosch Arrondissement Breda, Departement des deux Nethes. Vanuit Alencon. Ze waren dus op weg naar het oosten. Naar Rusland, dacht Henri. In deze brief, misschien juist vanwege de definitieve opmars, komt de heimwee heel sterk naar voren. Achtmaal begint hij een zin met: "Lieve Ouders en de broeders", zevenmaal met: "Lieve Ouders", eenmaal met: "Lieve Ouders en de broeders en de dienstmijt", eenmaal met: "Lieve broeders". Vele malen een dergelijke aanhef bij een nieuwe zin.

Henri vermeldt dat hij vanaf 1 augustus op een klein schip werd gelegerd met zes nederlanders: twee uit Steenbergen, een uit Etten, een uit Nispen en twee uit Gastel. De dertigste augustus zijn ze allen uit de schepen gehaald om "naar Rusland toe te maaceren". En ze zijn dus nu in Alencon, 300 km van Lorient. Waarom ze werden ingescheept, vermeldt hij niet. Een gewoon soldaat wist niet veel van de plannen van de Staf. Het gerucht gaat dat ze via Parijs naar Antwerpen zullen trekken. Hij zal tijdig bericht hierover sturen. Hij hoopt waarschijnlijk op een ontmoeting in Antwerpen.

Ze mogen hem geen geld meer sturen. Het zou toch niet terecht komen. Hij heeft wel een postwissel van vijf franc ontvangen op 12 juli. En het certificaat voor zijn broer kostte 5 stuivers.

Henri weet al dat hij naar de stad "Mensch" gaat. Dat is dan Mainz. Het is "een stad in Duitsland neeven den Rijn". Hij zou nog veel meer willen vertellen over dingen die hij gehoord en gezien heeft "wat is met geen pen te

schrijven". Hij hoopt het later allemaal thuis te kunnen vertellen "maar de kans staat nu maar slegt". Voorvoelt hij al de risico's die hij loopt in deze "grande armee" op weg naar Rusland?

Dan noemt Henri in zijn brief weer alle bekenden op die de groeten van hem moeten krijgen en zo ook Joanna de Laat, die wordt nooit vergeten! De echte tragiek komt boven als hij schrijft: "Gij hebt al menigmaal gezegd dat ik nog blij zou zijn dat ik mijn broeder zou zien. Maar nou moet ik altijd brullen als ik mijn lieven broeder zijn geschreef maar zien. Maar nu voor het laat ik geef den Moed nog niet verlooren." Hij wil zichzelf als het ware nog moed inspreken en dat doorgeven naar zijn thuis.

De brief eindigt met: "fait par vous voyez bien Hendrik van den Enden". Let wel Hendrik in plaats van Henri, een voornaam opgedrongen door de in het frans gestelde gemeente-administratie. Opzij staat nog: "Nog de groeten aan MijnHeer de Bie en aan zijne vrouw." De Maire dus.

De zevende brief "gedaan aan de kante van Metz", Den 10de October 1813. Ze is aan de adreszijde afgestempeld met: Arrebruck. Een Elzas-naam.

Henri is op 30 september vertrokken uit Lorient om naar Maijence te gaan. Hij is er nu 255 "huuren" vandaan. Ze zijn inderdaad "eelegaans door frankrijk getrokken en nu zijn wij in duitsland gekoomen". Er waren veel druiven en hij heeft ze gegeten en ook wijn gedronken. In Duitsland stonden veel aardappelen en ook veel "spanse terruw in de blokken" (mais).

In Duitsland ziet hij veel Russische en Oostenrijkse krijgsgevangenen en volgens de geruchten had de keizer wel honderdduizend man verloren "en zij loopen maar over en daarom zeggen zijlie dat hij het noijt zal winden" (winnen). Die geruchten kloppen met de werkelijkheid. Napoleon zorgde toen slecht of niet voor zijn soldaten en eiste onmenselijke prestaties van hen. Ze desertteerden bij tienduizenden, zelfs zijn "geliefde oude garde" hield het niet vol. En de slag bij Leipzig (16-19 october) zat aan te komen. Terecht schrijft Henri: "Maar het zal wel gaouw gedaan weesen want het kan zoo niet blijve duuren en van de Requesicie dat kan ik wel denken. Want het kan zoo slegt niet gaan als hier, want hier moet getrout en ongetrout hout en jong en zoo kan het bij ons ook" (requisitie is oproep). Inderdaad liet Napoleon dit jaar nog de lichting van 1814 opkomen. Dus jonge en ongeoefende soldaten.

Henri heeft gehoord dat Pieter Potters al lang dood is en Pieter Aemberegs

ligt in het hospitaal. Dat hospitaal, daar moeten we ons geen fraaie voorstelling van maken. Ze waren meestal onmenselijk vuil en smerig en het woord hygiëne bestond er niet. Hij ziet ongetwijfeld niets dan ellende in die omgeving, maar hij zegt er toch maar heel weinig over.

Henri moet ook de verschijnselen van de tyfus gezien hebben die daar toen duizenden slachtoffers eiste. Hij zegt er niets van. Durft hij zijn familie niet ongeruster te maken dan nodig is? We denken het.

"schrijft mij zoo gauw weer verom als gij kunt. Maar gij zout er meschient wel een wisselje in willen doen maar dat moet gij niet doen. Want het zou meschent niet te regte komen. Als de winter aankomt nu zal het eerst slegt gaan worden." Het traktement was ook niet best, al schreef hij er wel over naar huis. Het was vier duiten daags. Dat is een halve stuiver!

Zijn post-restante adres is nu: "à Monsieur Mr. Henrij van den Enden. Soldat Marin dans le 4e Regiment. 4 Battallon 1 Compagnie Vusillier post restant à Maijence Depertement du Rhin à 1'allemangue."

De achtste brief gedateerd 15 november vanuit Mainz. Henri is nog fris en gezond en heeft weer een brief van huis ontvangen. Dan deelt hij mede "dat hij in den slag gestaan heeft waar er vele van zijn goede kennissen zijn gebleven. Maar als wij daar nog een alf uur adde blijve staan dan had er Geen Een van ons hoover gebleeven. Maar wij zijn naar de stad Maijence gevlugt over den Rijn. Nu hebben wij er al weer over geweest. Maar men dorst er niet over te blijven want de vijand is maar een alf huur van de stad." Hij had er toch nog enkele bekenden gesproken Jan van Kalmthout, Adriaan van Sprundel en Christiaan van Oers van "Kasdonk". En dan: "maar zij brulde al te gaader gelijk kinders omdat wij zulke haarremoede hadden. Want wij hebben wel agt daagen zonder broot dat wij niet te eeten hadden als aardappelen en tollen gebraaden in het vier en daarom gelooft maar vrij mijne lie ouders dat zij al te gaader gaan loopen van den onger en van Dingeman Dulst kan ik niets meer schrijven want hij is ook al voort en alle mijne goede kennis gaat weg. Maar ik gaan niet of moet ik van onger sterven." Dan vraagt hij nog om geld aan zijn ouders. Het was een leger in ontbinding en de jongens moesten maar zien hoe ze hun kost bij alkaar scharrelden. Met geld kon men blijkbaar nog iets kopen. Het was echt doffe ellende.

Het klopt allemaal met de werkelijke krijgsgeschiedenis. Napoleon was in october bij Leipzig verpletterend verslagen. Hijzelf vluchtte naar Parijs en het

leger was op terugtocht. De geallieerden, Russen, Pruisen, Oostenrijkers, Italianen trokken op en dreven het Franse leger voor zich uit. Ook de troepen waar Henri bij behoorde waren kennelijk bezig met achterhoede gevechten. En de fouragering bestond blijkbaar niet meer

"Maar mijne Lieve Ouders ik betrout mij altijd maar op God en dat is Den Geenen die alles kan voor Zien." Deze ontboezeming volgt op pessimistische opmerkingen over het eten. Hij blijft gelovig.

Dan heeft hij toch weer Dingeman Dulst gesproken want die had Adriaan Eemans gezien. Hij heeft het gerucht vernomen dat er Engelsen in Nederland zijn en hij wil er meer van weten. Ook wat er thuis nog verder voor nieuws is. Zijn broer Cornelis zou bij de kustbewaarders moeten gaan dienen en daar wil hij meer van weten. Dat de laatste reserves nog worden opgeroepen heeft hij ook gehoord.

"Voor het laaste Mijne Lieve Ouders De groetenisse aan het geheel huijshouden van de Bie en alle andere goede vrienden. Ik heb den brief geschreven met der haast want men heeft anders geen tijd. Duijzen maal gegroet et je reste le meme. Dit is mijn adres A. Monsieur Monsieur Henri van den Enden..."

En dat zijn dan de acht brieven.....
Brieven van een heel gewone dorpsjongen in een turbulente tijd. Hij beschreef voornamelijk zijn ervaringen van zijn eigen directe omgeving.

Men tilde kennelijk ook niet zo zwaar aan militaire geheimen. Zeker niet wat betreft de positie van de troepen. Hij deelde precies mee waar hij lag of waar ze naar toe marcheerden. Ook wisten ze dat er Engelsen in Nederland waren geland.

Na de laatste brief is van Henri niets meer vernomen. De ellendige hygienische omstandigheden in en om Mainz hebben mogelijk ook het offer gevergd van Henri van den Enden. Ook is het mogelijk dat hij sneuvelde bij de gevechten van een terugtrekkend leger. En hoe? Of er kameraden waren die zijn dood naar hun thuis vermeldden weten we niet. Misschien liggen er op een of andere zolder nog brieven van tijdgenoten die meer licht kunnen werpen hierover.

Maar ongetwijfeld hebben de politieke en militaire aktiviteiten van Napoleon veel verdriet en angstige spanning gebracht tot in de kleinste dorpen van West-Europa.

Mogen we gespaard blijven voor dergelijke
"heroische" tijden.

Geraadpleegde bronnen:

De originele brieven van Henri van den Enden.
Archief van de Gemeente Oud en Nieuw Gastel.
Br. Theophile Nijman: Hoe wij in 1793 de Fransen binnenhaalden.
Frans Akkermans: De tocht naar Rusland.
Prof. Dr. J. Presser: Napoleon.
Wereldgeschiedenis Elsevier.
De Ghulden Roos: Nummers 12 en 14.
Dr. K.C. Peeters: Soldaten van Napoleon.

P.F.A. AKKERMANS.

HET HUIS MET HERBERG, GENAAMD "DE DRIE SNOEKEN", TE OUD GASTEL

Lijst van de opeenvolgende eigenaars sinds 1733

1. Laureijs Luyx: eigenaar in 1733.

2. Pieter Laureijsen Luyx.

3. Pieter Bruynincx: is eigenaar in 1744.

4. Cornelia Voogden, weduwe van Pieter Bruynincx: eigenares in 1815.

5. Roeland van Meel en Anna Catharina Bruynincx, echtelieden en landbouwers: eigenaars tot in 1830.

6. Jacobus Verkouteren, boekhandelaar te Bergen op Zoom: eigenaar door aankoop van nr. 5, in 1830.

7. Jan Mastboom (1785-1862), brouwer, grondeigenaar en burgemeester: eigenaar, door aankoop van nr. 6, in 1830. Akte is aanwezig.

8. Johanna Mastboom (1817-1884), ongehuwde dochter van nr. 7.
   Eigenares sinds 1862 door vererving.
   Vermoedelijk heeft zij het huidige woonhuis-herberg laten bouwen.

9. Anna Cornelia Mastboom (1826-1898), ongehuwde dochter van nr. 7.
   Eigenares sinds 1884 door vererving.

10. Gerard F.J. Mastboom (1853-1899), brouwer en grondeigenaar te Oud Gastel.
    Kleinzoon van nr. 7. Eigenaar sinds 1894 door schenking of aankoop.

11. Jeannette S.M. Mastboom (1811-1958), dochter van nr. 10. Sinds 1908 gehuwd met Corn. Witlox (1884-1969) en wonende te Waalwijk.
    Eigenares door vererving sinds 1899. Omstreeks 1910 verkocht zij De Drie Snoeken aan Cornelis Dam.

12. Cornelis Dam, bijgenaamd De Foeper, door aankoop sinds omstreeks 1910 eigenaar - bewoner.
    Herbergier, koetsier, tuinder en landbouwer.
    Zijn familie bleef in De Drie Snoeken wonen tot 1954.
    Toen verkocht de Weduwe van Merriënboer-Dam den eigendom.

13. Jan de Bont-Oomen
    Tuinder, melkventer en herbergier.
    Eigenaar door aankoop in 1954.

14. Brouwerij "De Drie Hoefijzers" te Breda.
    Eigenares door aankoop op 13-01-1965 voor notaris W. van Vlokhoven te Breda.

15. Skol Brouwerijen te Breda.
    Voortzetting van De Drie Hoefijzers. Eigenaar tot in 1988.

De nummers 6 tot en met 11; 14 en 15 hebben "De Drie Snoeken" nooit bewoond, maar verhuurd.
In de bevolkingsregisters kan men de namen van de huurders vinden.

Oud Gastel, Mei-Juni 1988. MR. H. MASTBOOM.

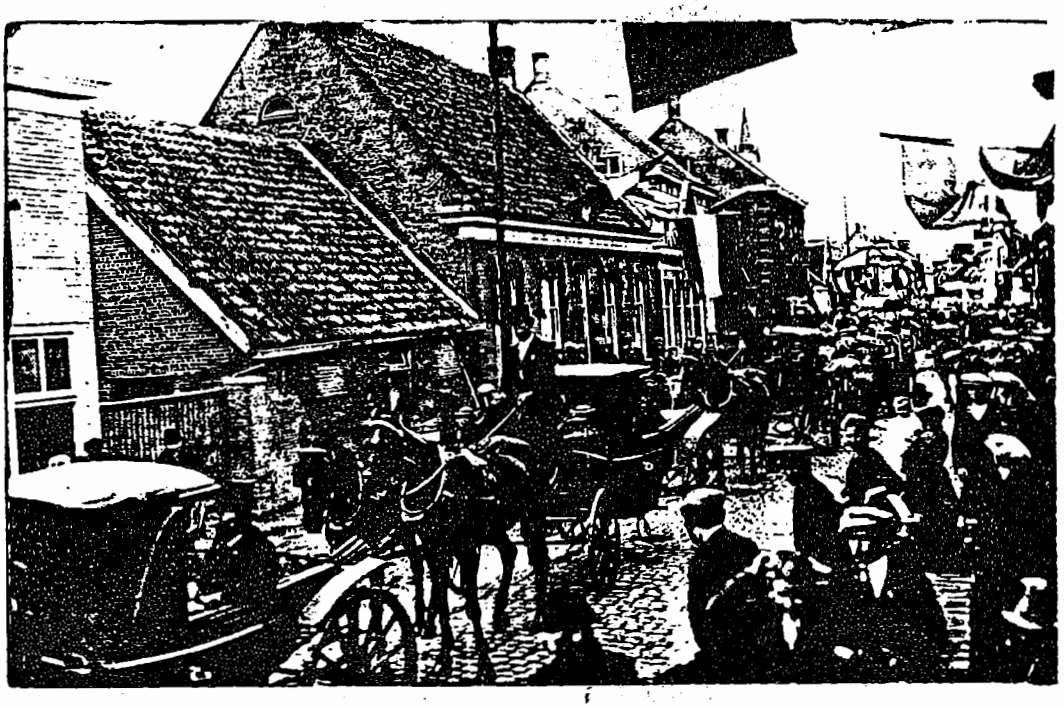

IN DE DRIE SNOEKEN

1938 GASTEL VÓÓR 50 JAAR

Gastels Feestjaar 1938

Het jaar 1938, dus 50 jaar geleden was een feestjaar voor ons land en speciaal voor onze gemeente. De oudere Gastelaren zullen aan dat jaar wellicht nog mooie herinneringen hebben.

Ook al was het nog steeds crisistijd en was er nog grote werkloosheid. De Tweede Wereldoorlog wierp zijn schaduw al vooruit. Hitler was begonnen met "land-veroveren" in Oostenrijk en in september werd Tsjechoslowakije in Munchen "verhandeld". Dat waren even spannende dagen, maar velen waren van mening dat Chamberlain, de Engelse premier in die stad de vrede gered had.

Dat zien we ook terug, als de voorzitter van de gemeenteraad van onze gemeente een terugblik geeft op het jaar 1938. De gemeenteraad van Oud en Nieuw Gastel bestond uit: A. Mastboom, burgemeester; H. Luyten, wethouder; A. van Wezel; C. Melsen; J. van Iersel; P. Verholen, wethouder; M. van Nispen; A. Geers; J. Luyckx; J. Rombouts; M. Theunissen; J. van Rijsbergen; P. Uit de Willigen.

Zoals gezegd, de crisisjaren waren ook in Gastel nog voelbaar. In de notulen van de gemeenteraad zien we regelmatig aanduidingen dat de werkloosheid hier een gegeven is, dat een stempel op het gemeentebeleid drukt. Zo wordt er aan werklozenuitkeringen in 1938 *f* 121.454,- besteed. Er worden werklozen ingezet om verkeerstellingen uit te voeren voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat. De gemeentebegroting wordt gewijzigd om *f* 100,- meer uit te geven voor controle van werklozen.

Ook komt er een subsidieverzoek van een comitee tot oprichting van een Vlasfabriek in West Brabant, ook om werklozen te werk te kunnen stellen. Enige andere besluiten geven een aardige kijk op dat jaar. Zo is er een begrotingswijziging voor het bedrag van *f* 0,01 vanwege te weinig betaalde rente voor het Waterleidingsbedrijf West Brabant. En die ene cent wordt ook weer netjes verrekend. De legesverordening geeft aan:

Inlichtingen bevolkingsregister *f* 0,05.
Huwelijk maandag *f* 10,-
dinsdag *f* 30,-
woensdag *f* 20,-
donderdag *f* 15,-
vrijdag gratis
zaterdag *f* 5,-

Muziekvergunning café ƒ 0,25
Aangifte huisslachting ƒ 0,05.

Gedurende het gehele jaar wordt er verzocht om electrificatie van Kuivezand, maar dat wordt telkens weer uitgesteld. Ook zijn er onteigeningsprocedures aan de gang voor de Rietwerken (aanleg en verbetering van de Rietvaart, een watergang in onze gemeente). Ook toen al waren er klachten over waterverontreiniging door de industrie, namelijk van het Zuivelfabriek Vacca en het Nicotinefabriek. Ook kwam aan de orde de bestrijding van de Coloradokever in de aardappelvelden.

Het bedrag dat de lagere scholen kregen per leerling was ƒ 6,-. Op de jongensschool St. Joannes zaten 372 leerlingen en op de meisjesschool St. Bernardus 399 kinderen. De raad besloot ook om aan de vrijwillige landstorm (een soort nationale reserve) ƒ 75,- subsidie te geven. Deze landstorm bestond uit 40 leden.

Er werden ook enkele bekende personen in gemeentelijke dienst benoemd. Als gemeenteontvanger de heer Simon Verholen en als boekhouder van het gemeentelijk electriciteitsbedrijf de heer Joh. Melsen.

Het tijdsbeeld, zoals dat ons land kende, telde ook voor Gastel. Het was nog de tijd van het Rijke Roomse Leven. Het gezag van Burgemeester, pastoor en dokter werd zonder tegenspraak gerespecteerd. De standen waren, zo leek het, door God gewild. Ieder diende zijn plaats te kennen. Iedere stand kende zijn eigen organisaties en verenigingen en vermenging tussen de standen (notabelen, middenstanders, boeren en arbeiders) kwam zelden voor. Hier en daar was er een radio, maar televisie was voor de bevolking hier ter plaatse nog onbekend.

De vrije tijd 's avonds en zaterdagmiddags werd veel in verenigingsverband doorgebracht. Het verenigingsleven bloeide dan ook zeer sterk. In dit verenigingswerk waren in Gastel de geestelijken, de broeders en zusters zeer aktief. Zij zetten zich in voor clubs en verenigingen als De Jonge Wacht, de Maria- en Damescongregatie, het patronaat en diverse sportclubs. De samenleving was hier nog sterk gescheiden, voor jongens en meisjes, dames en heren. Vreemd genoeg niet de Bewaarschool, maar wel de Lagere Scholen. Ook in de kerk en allerlei verenigingen. Zo waren er aparte toneelopvoeringen voor dames en heren.

Waarom was 1938 ondanks de bedreigingen van buitenaf en de moeilijkheden voortkomend uit de crisis toch een feestjaar?
Het antwoord is eenvoudig; Het jaar begon met de geboorte van prinses Beatrix.

De Burgemeester.

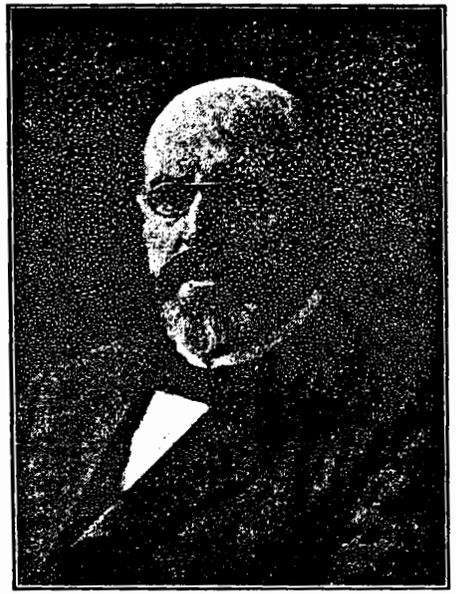

Antonie Gerard Johannis Mastboom werd geboren te Oud-Gastel op 11 September 1868 als laatste kind van Petrus Govardus (1819-1896) en diens tweede echtgenoote, Adriana Gillis (1827-1915) uit Baarle-Nassau. Hij volgde het lager onderwijs op de school in de Koelestraat, bij de broeders in Oudenbosch (1878-1881) en in de kostschool van Brogtrop te Bergen op Zoom (1881-1882) middelbaar onderwijs in het Jezuitencollege te Katwijk aan den Rijn.
Vervolgens zette hij zich aan de studie voor het notariaat. Twee jaar vertoefde hij te Oosterhout (1887-1889) waar hij ook practisch werkzaam was op het kantoor van Notaris Mutsaers. Tijdens zijn studie voor de laatste twee gedeelten en de daarop volgende twee jaar stage verbleef hij in zijn geboorteplaats en werkte bij notaris Grollenberg.
Na het overlijden van burgemeester Constant de Bie in 1897 werd hij op 8 Januari 1898 door H M. Koningin Emma benoemd en op zestien Februari geïnstalleerd als burgemeester van Oud- en Nieuw Gastel. Gedurende ongeveer 27 jaren vertegenwoordigde hij West-Brabant in de Provinciale Staten. Op waterstaatkundig gebied bewoog hij zich als dijkgraaf van Mark en Dintel (1903-1920) en van Heer Jansland (1920-heden). In de suikerindustrie speelde hij een rol als commissaris der Gastelsche Suikerfabriek, aandeelhouder van St. Antoine en commissaris der Dinteloord. Thans is hij bovendien commissaris der Gastelsche Brandverzekeringmaatschappij en der waterleidingmaatschappij Noord-West-Brabant.
Op 18 April 1904 huwde hij te Hoogstraten met Maria L. C. H. Brosens.

W

WIJ GAAN FEESTEN

*

PROGRAMMA

VAN DE

JUBILEUMFEESTEN

TE OUD EN NIEUW GASTEL

VAN 3 T/M 11 SEPT. 1938

REDACTIE:
Mr. H. P. H. M. MASTBOOM — Br. THEOPHILE
J. van MECHELEN Hz. — Fr. AKKERMANS

Adr. v. d. Einden & Zn.

Café Meir B 235
Mr. Metselaar

Aannemer van alle soorten bouwwerken. Speciaal adres voor reparatiën.

Voor fijn gebak, heerlijk roomijs
NAAR DE LUNCHROOM VAN

H. v. d. Heijden

MARKT 263

H Peeters-Gouverneur

RUND- KALFS EN VARKENSSLAGERIJ Tel. 23 Oud-Gastel
De ruimste sorteering fijne Vleeschwaren en Worstsoorten, aan de bekende lage prijzen. Beleefd aanbevelend:

SPIEGELS

voor complete meubileering is de eerste Gastelsche meubelinrichting

S. P. van Nispen-Janssens

A 247 OUD-GASTEL. Matrassen. Het aangewezen adres voor alle voorkomende timmerwerken. SCHILDERIJEN — BEDDEN.
OUDSTE — VERTROUWDSTE — SOLIEDSTE — ADRES

Math. Ribbens-Bax

Mr. Metselaar

beveelt zich aan voor alle soorten metselwerk reparatie zoowel als nieuwbouw.

Agentuur van alle soorten fruitboomen land- en tuinbouwzaden

Beleefd aanbevelend

Van SPRUNDEL's

BESCHUIT

munt uit

Met bons voor waardevolle cadeaux

Joh. van Iersel-Melissen

Koperslager

DORPSTRAAT A 32

Zeer ruime sorteering van huishoudelijke artikelen
email — glas — porselein en aardewerk.
fietsen — kachels — diverse ijzerwaren
land- en tuinbouwgereedschappen en sanitaire artikelen

Een goed adres

voor sigaren, sigaretten, tabak, koffie en thee is

M. Nijman

Hoofdstraat A 8

Depôt der Almelosche Stoomververij
Palthe
Beleefd aanbevelend.

En voorts was er het 40-jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina, dat voor onze gemeente gelijk viel met de viering van het 40-jarig ambtsjubileum van burgemeester A. Mastboom (1868-1954). Over de familie Mastboom, waarvan mr. H. Mastboom als laatste telg in Gastel woonachtig is, hopen we in de nabije toekomst een artikel te plaatsen in een volgend jaarboek. Kortom er werden jubileumfeesten op touw gezet door het gemeentebestuur en het plaatselijke feest(oranje)comitee. Om deze feesten te kunnen vieren werd bij het gemeentebestuur om ƒ 800,- subsidie gevraagd. Deze werd toegezegd, onder voorwaarde, dat de opbrengst van een te houden collecte daarvan werd afgehouden.

De viering van de jubileumfeesten werd vastgesteld van 3 tot en met 11 september. De oranjevereniging van Gastel zette haar beste beentje voor. Er kwam een "Eerecomitee" met de volgende personen:

A. Mastboom, burgemeester: voorzitter
A. Mouwen, pastoor
Ds. E. van der Horst, dominee
Dr. A. van Susante, arts
P. Mastboom
J. de Bie
H. van Mechelen, gemeentesecretaris
H. Luyten, 1e wethouder
P. van Hoek, kandidaat-notaris

Het uitvoerend comitee bestond uit:

M. van Nispen, voorzitter
P. Tulmans, vice voorzitter
J. Reniers, secretaris
W. Brugmans, penningmeester
C. Willemen, 2e secretaris
Mr. H. Mastboom
Fr. Buys
P. Smoor
A. Roebers
P. Verholen
J. Slootmans
J. van der Vorst
M. den Boef
Ant. Rijsdijk

Onderdeel van de festiviteiten was een grote historische optocht. De technische leiding was in handen van Fr. Akkermans. In de optocht deden veel wagens en groepen mee en de tocht voerde door nagenoeg alle straten van onze gemeente.

Er waren volksspelen. De algemene leiding hiervoor was in handen van C. van Sprundel. Deze volksspelen bestonden uit: Ringsteken op de fiets; Tonsteken op de glijbaan; Mastklimmen en Plankrijden op de fiets.

Ook werd er een toneelstuk van Br. Theophile-Nijman opgevoerd.
De toneelcommissie bestond uit:

broeder Canisius	M. Aarssen
broeder Theophile	L. Vrolijk
Joh. Geleyns	

Het opgevoerde toneelstuk heette De Heer van Grymhuizen en het speelde zich af op Slot Grymhuizen. Het spel werd wegens de grote toeloop vier keer opgevoerd in de Harmoniezaal in de Kerkstraat. De bezetting bestond uit de volgende personen:

Lodewijk de Pottere, heer van Grymhuizen: J. Luycks
Goert, huisknecht: P. Lazaroms
Lelius, pastoor van Gastel: A. Paantjens
Adolf, zoontje van Lodewijk: J. van den Aarssen
Arent Proost, officier van het leger van de Staten van Holland: C. van Sprundel
Francois v.d. Zande, schout van Gastel: A. Traets
Janke van de Fijnaart: J. Hagenaars
Twee soldaten: F. Engelen en A. Vromans
Francois de Pottere, oudste zoon van Lodewijk: Th. Hagenaars
Herman de Pottere: L. Reniers
Jan de Pottere: W. van Bavel
Augustinus, neef van Lodewijk: B. Heshof
Renier, plaatsverv. stadsoverste: L. Vrolijk
Marskramer: C. Geleyns
Gevangenbewaarder: P. Broos
Jan de Pottere op latere leeftijd: C. Manje
Pieter Proost secretaris van Heerjansland: B. Manje
Johan Zevendonk, penningmeester Heerjansland: P. Broos
Arnold Stambor, Schout van Gastel: A. Rijsdijk
Hendrik Theunisse van Loon, protestants edelman: A. Akkermans
Verder nog muzikanten, burgers en kinderen van Gastel.

Costuums	Hos Den Haag
Decor	B. Heshof en J. Luyckx, Oud Gastel
Toneelknecht	C. Balemans, Oud Gastel
Grimeur	J. Ambagts, Oudenbosch

Tot slot werd er op zaterdag 1 oktober 1938 voor alle medewerkers aan de jubileumfeesten een slotfeest gehouden in de zaal van J. Aarsen op de Meir nr. 1 Place de Meire. Dit feest werd aangeboden door burgemeester A. Mastboom.

U I T N O O D I G I N G .

DE BURGEMEESTER VAN OUD-en NIEUW GASTEL

wil, tot besluit van de zoo uitstekend geslaagde jubileumfeesten, een maaltijd met gezellig samenzijn aanbieden aan de leden van den gemeenteraad, het gemeentepersoneel, de afgevaardigden der beide Oranjevereenigingen en eenige andere personen, die aan het welslagen der feesten krachtig hebben medegewerkt.

Deze feestelijkheid, waarbij U door dit schrijven wordt uitgenoodigd, zal plaats hebben op Zaterdag 1 October 1938 in de zaal van Jan Aarsen te Oud-Gastel op de Meir (aanvang om half zes in den namiddag).

Het zal zeer op prijs worden gesteld, wanneer U vóór DONDERDAG 29 SEPTEMBER mondeling of schriftelijk (b.v.op Uw naamkaartje) aan den Heer J.Reniers, Secretaris der Gastelsche Oranjevereeniging, laat weten, of U aanwezig zult zijn.

Oud-Gastel, 24 September 1938.

Namens den Burgemeester,

H.P.A.M.MASTBOOM.

Den Eerw. Broeder Théophile Nijman.
Schrijver van het Toneelstuk.
Oud-Gastel.

Al deze feestelijkheden werden destijds vermeld in een speciaal programmaboekje: "Wij gaan feesten" door J. van Mechelen, werkzaam bij het Hoogheemraadschap. In dit boekje stond ook een kort overzicht van onze gemeente vanaf 1898 tot het feestjaar 1938. Met dit overzicht willen we dit artikel afsluiten.

Onze gemeente van 1898 tot 1938

Veertig jaar geleden. Twee lustig draaiende molens, die onbewust zijn van den naderenden nieuwen tijd, die ze sloopen zal. Wij zijn het eveneens. De oude keiweg, die nog niet aansluit bij de trottoirs, loopt voorbij vele open plekken, afgemaakt met schuttingen en hagen, voorbij het "Sluiske", dat nog niet gerioleerd is, voorbij de oude kerk, waar Klaas Jongeneelen koster is en een oude toog heeft hangen voor de maandelijksche processie, voorbij de Veerkensweg, waar de tram stopt en waar soeur Antoon ons wacht als de meesterschool uit is om onze "tienen" te overhooren, met of zonder fouten en waar we onze geestelijke vorming hebben opgedaan, voorbij de Korte Dreef en de Markt, waar alle jaren acht dagen kermis is met bier en pannekoeken, voorbij de niet-geplaveide Koelestraat, waar Mijnheer Vermeulen en Sengers den grondslag leggen van onze wetenschap en onze maatschappelijke deugden en die keiweg eindigt bij de splitsing in Rijpersweg en Meir tegelijk met de begaanbaarheid als het natte seizoen is gekomen.

De straat is uitgestorven. Af en toe een kar op weg naar den smid en Adriaan Thijs met zijn laddertje een groote petroleumkan en zijn poetslappen bezig om de verlichting voor den eerstvolgende donkeren avond in orde te maken. En in den namiddag Rook Backx (kolenboer red.) met een witte muilezel en Toon van der Horst (voerman red.), terug uit Roosendaal om huis aan huis boodschappen te bezorgen, want de BBA is nog niet geboren.

Baart en Schetters (veldwachters red.) hebben het buiten de kermis niet moeilijk. In de Bamus modder op alle wegen van de karren, die nog niet op onderstellen van oude auto's gemaakt worden. Van de karren, die peeën rijden naar St. Antoine of naar Stampersgat, waar de campagne vier maanden duurt, waar 's avonds een licht omhooggestraald wordt, dat we er over praten, waar alle schepen uit de binnenvaart liggen te laden en te lossen en vanwaar de menschen, die twaalf uur hebben gewerkt, in groepen zingend terugkomen tevoet, want de enkele fiets, die er in de gemeente is, staat afgepoetst te wachten op een zondag met mooi weer.

's Zondags zit de oude kerk vol witte mutsen en Brabantsche doeken uit Gastel en Stampersgat en pastoor van Aalst z.g. gaat naar de preekstoel en Toon

den Ronden gaat van zijn plaats voor op het priesterkoor naar het middenschip onder de vrouwen, waar hij het sermoon beter volgen kan. Tot op de Meir staan rond de uitspanningen honderden rijtuigen te wachten en in de herbergen met wit zand op den vloer honderden kruiken wit of bruin.

Langzamerhand komt de verandering.
't Aantal fietsen neemt met den dag toe al lopen we nog allemaal uit als er een auto in aantocht is. Dan wordt de fiets in de week gebruikt van en naar het werk en het zingen is uit.

De oude kerk wordt afgebroken. Slechts de toren blijft staan en we gaan een paar jaar naar de noodkerk in de Veerkensweg, terwijl pastoor Daman zijn nieuwe kerk bouwt.

Dan komt de oorlog. Plotseling ruiken alle straten en steegjes naar Belgische sigaretten en de Goudse pijp raakt in verval. De bevolking is verdubbeld. Het vaderland blijft neutraal, maar wij kiezen partij. En alle dagen hooren wij de kanonnen, die Antwerpen beschieten, maar we worden er aan gewend. Dan volgt de inkwartiering met militaire muziek en we kennen ons dorp niet terug.

Er is werk volop en er wordt geld verdiend in alle bedrijven en velen zijn dwaas genoeg om te meenen, dat ze het verloren paradijs hebben teruggevonden. En bezadigd blijven we niet.

Er is vooruitgang in alle zaken, behalve in de Zuid Nederlandse Stoomtramweg Maatschappij, die teekenen van ouderdom en ondervoeding gaat vertoonen. De regulateur is er uit en waar we vroeger met een half uur wachten wel beloond werden, blijkt nu uitstel van de reis tot den volgenden dag noodzakelijk.

De petreleum wordt schaars en we eten oorlogsbrood met clandestien geslacht vleesch en gesmokkelde aardappelen bij een nachtpitje, tot plotseling, zonder overgang, zonder eenige evolutie de petroleumlampen, die van Ariaan Thijs en die van ons allemaal verdwijnen, want we bouwen een eigen electrische centrale en Jan van Iersen verlicht ons allemaal, niet elke avond, niet elke nacht aan een stuk door, maar wie op een haar ziet is een kniesoor en hij stuurt ons 's avonds om tien uur naar bed met een waarschuwing vijf minuten van te voren. En pardon is er nooit.

We zijn de oorlogsjaren doorgesukkeld, geleidelijk aan. Met gejuich hebben we den wapenstilstand begroet en geloofd, dat er beter tijden kwamen en gemeend

111DE JAARGANG No. 36507

Nieuwe Amsterdamsche Courant

ALGEMEEN HANDELSBLAD

Donderdag 15 September 1938

Directeur A. HELDRING

Dit nummer bestaat uit twee bladen

OCHTENDBLAD

[illegible]

N.Z. Voorburgwal 234-240, Amsterdam-C.

CHAMBERLAIN ONTMOET HEDEN HITLER

Chamberlain zal heden op zijn verzoek te Berchtesgaden een ontmoeting hebben met Hitler. De Britsche minister-president zal zich hedenochtend te 8.30 per vliegtuig naar Duitschland begeven. Hij wordt om 1 uur te München verwacht

VOLDOENING IN DUITSCHLAND

LONDEN, 14 September. (Reuter.) Officieel wordt medegedeeld, dat Neville Chamberlain, de Britsche minister-president, zich per vliegtuig naar Duitschland begeeft om een onderhoud met Hitler te hebben.

Onze correspondent te Berlijn meldt nader, dat minister-president Chamberlain bij Adolf Hitler heeft laten aanvragen of hij met dezen zoo spoedig mogelijk een onderhoud zou kunnen hebben ter bespreking van de situatie betreffende de Sudetenduitsche kwestie. Hitler is op dit verzoek met de grootst mogelijke bereidwilligheid ingegaan met het gevolg, dat Chamberlain reeds morgenochtend per vliegtuig naar Berchtesgaden vertrekt om op den Obersalzberg het door hem aangevraagde onderhoud met Hitler te hebben.

In Duitsche regeeringskringen is dit Engelsche initiatief met begrijpelijke voldoening ontvangen.

Premier vergezeld door adviseurs

Chamberlain heeft den Führer, door bemiddeling van Henderson, den Britschen ambassadeur te Berlijn, de volgende mededeeling doen toekomen:

„Met het oog op den steeds kritieker wordenden toestand stel ik u voor, onmiddellijk tot [...] wacht. Hij vertrekt morgenochtend om 8.50 uur v.m. (Ned. tijd) per lijnvliegtuig van de British Airways van het vliegveld Heston. Te omstreeks 13 uur wordt hij te München verwacht, vanwaar hij na een kort oponthoud naar Berchtesgaden doorgaat.

De premier zal worden vergezeld door Sir Horace Wilson, een zijner adviseurs, en William Strang, het [...] desvrienden zullen den premier vergezellen. Voor het Duitsche volk zal het initiatief van den Britschen premier ongetwijfeld een groote voldoening zijn.

Onze correspondent te Berlijn bevestigt, dat dit Engelsche initiatief in Duitschland met voldoening is ontvangen. Het is te Berlijn tegen 9 uur 's avonds bekend geworden, zoodat de vroege edities der ochtendbladen er evenmin melding van konden maken als de Berlijnsche radio, die het pas om 10 uur kon omroepen.

In politieke kringen te Berlijn hecht men groote waarde aan deze besprekingen en het resultaat wordt met spanning tegemoet gezien.

OPLUCHTING TE PARIJS

Daladiers invloed niet vreemd aan Chamberlains initiatief.

(Van onzen correspondent.)

Parijs, 14 Sept.

Met vreugde en opluchting is hier in den loop van den avond het bericht bekend geworden, van de reis, die de Engelsche eerste minister morgen gaat ondernemen om te Berchtesgaden een onderhoud te hebben met den Führer. In dezen stap, die in de Engelsche diplomatieke geschiedenis zeker zonder voorbeeld is, en die blijk geeft van een voor niets terugdeinzend streven, in ieder geval den vrede in Europa te handhaven, ziet men hier een zeer gelukkig voorteeken, en men verwacht, dat het onderhoud te Berchtesgaden verheugende resultaten zal opleveren.

PRAAG OVER DE INCIDENTEN

PRAAG, 14 Sept. (Havas.) De Tsjechoslowaksche radio heeft vanavond de resultaten medegedeeld van het onderzoek, dat is ingesteld naar aanleiding van de incidenten, die zich vóór de afkondiging van den uitzonderingstoestand in de Sudetenduitsche gebieden hebben voorgedaan.

Van de 21 dooden zijn er 13 Tsjechoslowaken, en tien van deze laatsten waren politiebeambten of gendarmen. Bovendien werden 75 personen zwaar gewond, van die 61 Tsjechoslowaken, o.w. 37 politie-beambten of gendarmen, en 14 Duitschers.

HITLERS VERBLIJF TE BERCHTESGADEN, waar Neville Chamberlain heden een onderhoud zal hebben met den [illegible]

Henleinisten eischen recht op zelfbeschikking

Zij zijn bereid onderhandelingen te hervatten, zoodra vier punten van ultimatum zijn aanvaard.

PRAAG, 14 Sept. (Reuter.) De Sudeten-partij heeft te Asch een communiqué gepubliceerd, waarin het recht op zelfbeschikking wordt geëischt.

* * *

Gwatkin heeft vanmorgen om 3 uur een bezoek gebracht aan Frank. Naar vernomen wordt, heeft Frank gezegd, dat de Sudetenduitschers bereid waren de onderhandelingen te hervatten zoodra de vier punten van hun ultimatum zijn aanvaard. Hij voegde er evenwel bij dat met het oog op Hitlers rede en de gewijzigde toestanden in Tsjechoslowakije de Sudetenduitschers de regeeringsvoorstellen niet langer als een geschikten grondslag voor onderhandelingen kunnen beschouwen.

Als Ashton Gwatkin vanmiddag naar Praag terugkeert zal de regeering den nieuwen toestand overwegen.

THEATER DER PROMINENTEN

HEDENAVOND 8.15 U. PREMIÈRE

[illegible]

TRUDE BERLINER · WILLY ROSEN

Groenewold-Hortus

[illegible]

HET WEER VAN HEDEN

[illegible]

UIT BEURS- EN ZAKENWERELD:

[illegible]

AMERIKAANSCHE MARKTEN

[illegible]

dat dit de laatste oorlog was. Maar toen zijn we er naast geweest.

De openbare scholen hebben plaatsgemaakt voor het bijzonder onderwijs. Mijnheer Vermeulen en Sengers zien van boven met voldoening neer, hoe het zaad dat ze gestrooid hebben ontkiemde en bloeide en vruchten droeg, maar soeur Antoon zou af en toe nog wel eens terug willen komen met een karwats, omdat we het verdienden.

Geregeld autobusverkeer heeft de tram vervangen die zijn taak verloren en den prijs van het oud roest stijgende ziende zijn rails heeft opgebroken en zichzelven ten grave gebracht naast en tegelijk met de suikerfabriek van Stampersgat.

"Sic transit gloria mundi"
Onze verlichting is up to date, tot de prijs ervan toe en de nieuwste vindingen passen we toe in ons verkeerszuiltje op de Markt. 't Eenrichtingverkeer staat voor de deur en daarmee verdwijnt de toepassing van "het achterdeurtje" dat we gaan grendelen om in den vervolgen slechts recht door zee te gaan.

De straten en wegen zijn op moderne wijze geplaveid....maar wie gelooft, dat nu alles op wieltjes zal gaan slaat de plank toch mis. We zitten eigenlijk in de misère. De handel heeft niet veel betekenis meer, de crisis zit in de landbouw, de suikerfabrieken hebben ons niet allemaal nodig en we komen werk tekort.

Veertig jaar geleden waren we te kortzichtig om den aanstormende nieuwen tijd te zien. Kunnen we nu in de toekomst kijken?
Of doen we beter bij dit tweevoudig jubileum eens een vergelijking te maken tussen ons en onze naburen?
Waar het schip van Staat zoo lang en zoo veilig tusschen zoovele dreigende klippen is doorgestuurd, dienen we dankbaar te zijn. Ons kleine bootje heeft kalm achteraan gedreven.
De geschiedenis onzer laatste veertig jaren mag ons hoop geven op de toekomst. Als de wereldstormen gaan bedaren, dan beleven we weer rustige tijden als veertig jaar geleden, dan komt er werk voor iedereen en tevredenheid bovendien.

Met dank aan Joh. van Mechelen.

F. VAN MERRIËNBOER
P. PEETERS.

JAARVERSLAG 1988

15 januari: ondertekening voorlopig koopkontrakt van pand Dorpsstraat 50, het voormalig café "In de Drie Snoeken".

21 januari: Plan tot oprichting van een aktiecomitee. Dit comitee zal trachten fondsen te verzamelen om het dorpsmuseum "In de Drie Snoeken" in te richten.

28 januari: Over herbergen gesproken... Herbergen in de zuidelijke Nederlanden heet de sprankelende voordracht van Drs. W. Knippenberg.

9 februari: Oprichting van aktiecomitee "In de Drie Snoeken". Dit comitee verzendt brieven naar de plaatselijke bevolking en het bedrijfsleven om bijdragen te vragen.

18 februari: De heemkundekring komt in het bezit van pand Dorpsstraat 50, "In de Drie Snoeken".

17 maart: Jaarvergadering in de ruimte boven de bibliotheek. Hierin wordt o.a. mededeling gedaan, dat het gemeentebestuur een startsubsidie geeft van ƒ 25.000,-. Na de pauze vertoont P. van Merriënboer films over de aanleg en opening van de S-8 en bevrijdingfeest 1980.

5 april: Overhandiging van ƒ 3.000,- op het gemeentehuis door burgemeester P. Rossou aan het bestuur van de Heemkundekring het Land van Gastel namens Anjerfonds Nederland.

23 april: Excursie naar het Landbouwmuseum te Oudenbosch en bezichtiging van de Dondersteen voor het gebouw van de PABO.

3 mei: Lezing over keien en stenen door de heer A. Schuddebeurs.

15 mei: Excursie per autobus naar het witte stadje Thorn in Limburg en Hilvarenbeek in de Kempen. In Thorn wordt o.a. de fraaie Stiftkerk bekeken en in Hilvarenbeek de molen, annex museum bezocht.

29 mei: Heemkundige fietstocht de Kapellekestocht no. 2.

18 juni: Het is zover... De grote wens van de heemkundegroep in Gastel gaat in vervulling. Het museum "In de Drie Snoeken" wordt geopend. Deze opening

Opening dorpsmuseum "In de Drie Snoeken", 18 juni 1988.

Tentoonstelling in de zaal, 18 juni 1988.

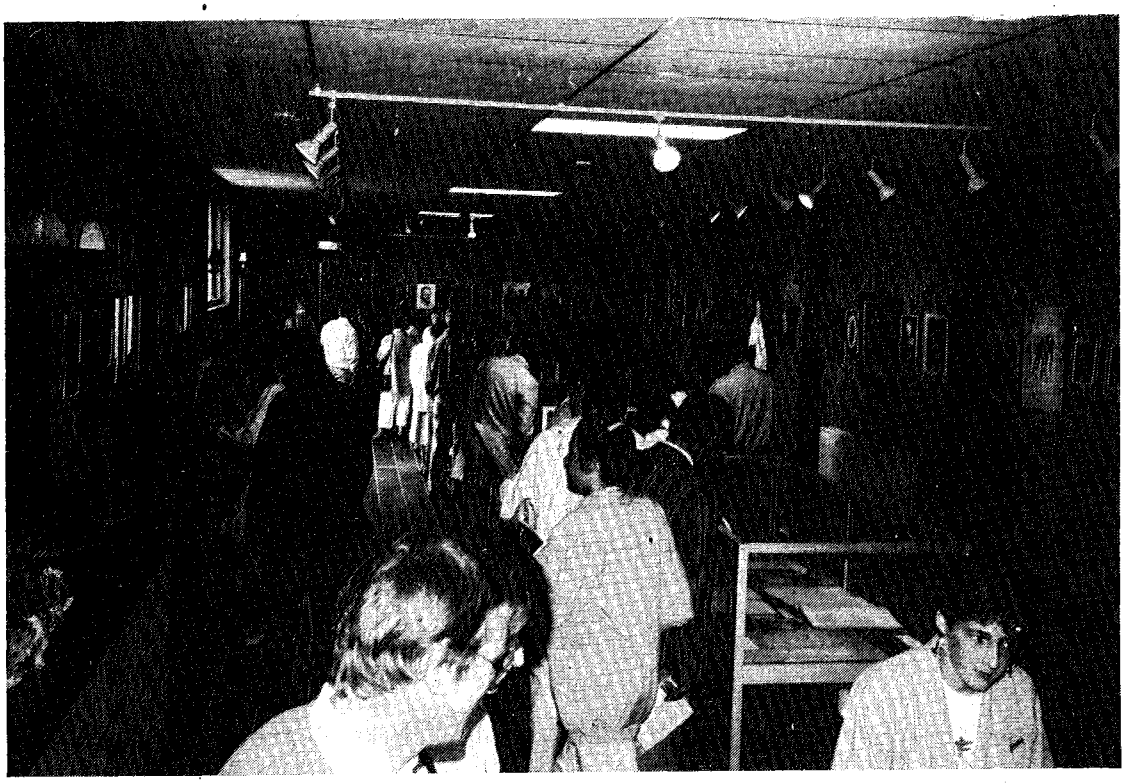

geschiedt ter gelegenheid van de vierde Marterei in Gastel. Heel veel en heel hard is er door een kleine groep vrijwilligers gewerkt om deze opening op tijd te doen plaatsvinden. In de zaal is er een expositie van de Gastelse amateur-schilder A. Aanraad. Er is grote belangstelling. Er komen zo'n 2.400 bezoekers.

25 juni: Ons museum en de tentoonstelling van A. Aanraad is ook geopend ter gelegenheid van Kerkepad van de NCRV. Op deze dag is o.a. de St. Laurentius-kerk opengesteld voor het publiek dat in grote getale komt. Voor ons museum is er ook redelijk belangstelling.

10 en 11 september: Open dagen van het Creatief Centrum Oud Gastel in het museum. Ook nu is er weer redelijk belangstelling voor zowel het museum en het Creatief Centrum.

18 september: Excursie per bus naar Grobbendonk (België). Een bezoek aan het Diamantmuseum, rondrit door de Kempen met gids en een demonstratie kantklossen en houtsnijden vormen de hoogtepunten van deze reis.

2 oktober: Begunstigd door stralend weer is er een excursie met eigen gelegen-heid naar Fort Sabina onder Heijningen. Een zestigtal deelnemers konden deze verdedigingswerken daterend uit de vorige eeuw bezichtigen onder deskundige leiding van een gids.

20 oktober: Ledenvergadering in het Veerhuis. Na de huishoudelijke vergadering is er een lezing met dia's verzorgd door de konservator van de Kiekenhoeve de heer L. Jordaens. Het onderwerp is: Landelijk vervoer in de Kempen.

17 november: Een luchtige avond verzorgd door Volksmuziekgezelschap Smidje Verholen.

december: Uitgave van jaarboek 1988.

26 december: Tentoonstelling in het museum van Heemkundekring het Land van Gastel in samenwerking met regionale amateurs.

INFORMATIE HEEMKUNDEKRING HET LAND VAN GASTEL

Doel:

De Vereniging, de Heemkundekring "Het Land van Gastel", stelt zich ten doel:

a. Het dorp Oud Gastel en haar inwoners op elk gebied dat onder heemkunde valt, te bestuderen en te onderzoeken.
b. In brede kring belangstelling te wekken voor de geschiedenis van Oud Gastel en de bevolking.
c. Te ijveren voor het behoud van het eigen karakter en de schoonheid van Gastel en omgeving.

De Vereniging tracht dit doel te bereiken door:

A. Het houden van vergaderingen, lezingen en excursies.
B. Het benaderen van en samenwerken met instanties en personen, die kunnen helpen het gestelde doel te bereiken.
C. Het verzamelen van voorwerpen en geschriften, die betrekking hebben op heemkunde in de ruimste zin.

(Statuten der Heemkundekring art. 2).

De Heemkundekring, opgericht 25 november 1980, beschikt over een eigen werklokaal, archief en tentoonstellingsruimte in het pand "In de Drie Snoeken", Dorpsstraat 50 te Oud Gastel.

Hier komt elke donderdagavond een vaste kern van leden bijeen om voorkomende werkzaamheden te verrichten.

Het museum is dan tevens geopend voor belangstellenden van 19.00 tot 21.00 uur. Op andere tijden na telefonische afspraak.

De jaarcontributie bedraagt ƒ 25,- per persoon en ƒ 35,- per gezin.

Bankrekening: Amro 42 96 83 324
Rabo 14 11 37 126.

U kunt bellen of schrijven:

1. Als u zich op wilt geven als lid.
2. Als u informatie wilt hebben.
3. Voor het ophalen van materialen o.a. boeken, foto's, bidprentjes, gereedschap, enz.

naar:

- F. van Merriënboer, Oranje Nassaustraat 29, tel. 2033,
  voorzitter.

- J.D. Bonnerman, Angel 33, tel. 1588,
  secretaris.

- P. Peeters, Van Glymesstraat 16, tel. 1730,
  penningmeester.

LEDENLIJST HET LAND VAN GASTEL

Mevr. M. van Aalst-van Nispen	Oudenbosch
Dhr. A. Aanraad	Oud Gastel
Fam. A. Aanraad	Oud Gastel
Fam. J. Aanraad	Oud Gastel
Fam. A. van Aken	Stampersgat
Mevr. M. Akkermans-Zandvliet	Oud Gastel
Mevr. P. Akkermans	Oud Gastel
Fam. P. Akkermans	Oud Gastel
Mevr. W. Akkermans	Oud Gastel
Fam. C. van Alphen	Oud Gastel
Dhr. P. Anthonissen	Roosendaal
Dhr. P. van As	Oud Gastel
Fam. J. Bastiaanse	Oud Gastel
Fam. A. van Bavel	Oud Gastel
Dhr. J. van den Berg	Oud Gastel
Fam. J. Blommerde	Oud Gastel
Dhr. Bogaerts (gem. archief)	Breda
Fam. J. Bonnerman	Oud Gastel
Fam. A. de Bont	Oud Gastel
Mevr. M.W. Bos	Oud Gastel
Fam. P. van den Bos	Oud Gastel
Fam. H. v.d. Bosch	Oud Gastel
Fam. J. Brocatus	Oud Gastel
Fam. C. de Bruyn	Oud Gastel
Fam. A. Bus-van de Vorst	Oud Gastel
Fam. C. Bus-Rombouts	Oud Gastel
Dhr. W. Bus	Oud Gastel
Dhr. L. Daems	Oud Gastel
Fam. C. Damen	Oud Gastel
Fam. M. Danen	Oud Gastel
Br. Cornelius Dekker	Oud Gastel
Dhr. O. Dierckxsens	Roosendaal
Fam. A. Engelen	Oud Gastel
Fam. F. Geers	Dinteloord
Dhr. H. Gevers	Oud Gastel
Fam. C. van Ginneken	Zegge
Mevr. A. van Hassel	Oud Gastel
Fam. M. van Hassel	Oud Gastel

Fam. A. Heshof	Oud Gastel
Mevr. W. Heshof-Dingenouts	Oud Gastel
Fam. P. van der Heyden	Oud Gastel
Dhr. M. van Hooydonk	Oud Gastel
Fam. J. van der Horst-Zandbergen	Oud Gastel
Fam. J. van der Horst-Bus	Oud Gastel
Mevr. C. Jacobs-Akkermans	Oud Gastel
Fam. Jansen-van Unen	Oud Gastel
Dhr. C. Janssens	Leiden
Mevr. A. de Jong-v.d. Zee	Oud Gastel
Mevr. E. Jongenelen-Coppieters	Oud Gastel
Fam. J. de Jongh	Oud Gastel
Fam. C. van Kalmthout	Oud Gastel
Fam. E. van Keep	Oud Gastel
Dhr. B. Kempenaars	Oud Gastel
Fam. A. Kerstens	Oud Gastel
Fam. L. Koevoets	Oud Gastel
Dhr. J. Kokke	Oud Gastel
Fam. A. Konings	Oud Gastel
Fam. W. Kop	Oud Gastel
Dhr. W. Kuylen	Oud Gastel
Fam. A. Lambregts	Oud Gastel
Fam. H. Lambregts	Oud Gastel
Fam. J. Lauwerijssen	Oud Gastel
Fam. F. van Limbergen	Oud Gastel
Fam. A. Lindenberg	Oud Gastel
Fam. P. v.d. Lint	Roosendaal
Mevr. J. Luyten	Oud Gastel
Dhr. D. Marcelissen	Oud Gastel
Fam. C. Magielse	Oud Gastel
Dhr. H. Mastboom	Oud Gastel
Mevr. M. van Mechelen	Oud Gastel
Mevr. L. Melsen-Trimbos	Oud Gastel
Fam. F. van Merriënboer	Oud Gastel
Fam. H. van Merriënboer	Oud Gastel
Fam. P. van Merriënboer	Oud Gastel
Dhr. J. Moerings	Oud Gastel
Dhr. J. Mol	Oud Gastel
Mevr. E. Mulders- Uit de Willigen	Oud Gastel
Dhr. P. Nagelkerke	Oud Gastel

Fam. A. van Nes	Oud Gastel
Fam. M. van Nispen	Hoeven
Dhr. P. van Onzenoord	Oud Gastel
Fam. J. Oomen	Oud Gastel
Dhr. H. van Oosterhout	Oud Gastel
Mevr. G. van Opdorp-Voogden	Oud Gastel
Dhr. A. Overdevest	Oud Gastel
Dhr. A. van Osta	Oud Gastel
Mevr. E. Paantjens-Laanen	Oud Gastel
Dhr. K. Paantjens	Oud Gastel
Dhr. H. Peeters	Oud Gastel
Dhr. L. Peeters	Oosterhout
Fam. P. Peeters	Oud Gastel
Fam. M. Raasveldt	Oud Gastel
Fam. W. de Reyer	Oud Gastel
Fam. C. van de Riet	Oud Gastel
Fam. P. Roebroeks	Roosendaal
Fam. M. de Rooy	Oud Gastel
Fam. W. van Rijsbergen	Oud Gastel
Fam. P. Rijsdijk	Oud Gastel
Fam. A. Schepers	Oud Gastel
Mevr. A. Schijvenaars	Oud Gastel
Fam. J. Sep	Oud Gastel
Fam. A. Slegers	Oud Gastel
Dhr. M. Speek	West Duitsland
Dhr. A. Sweere	Oud Gastel
Dhr. J. Tak	Oud Gastel
Dhr. J. Theunissen	Oud Gastel
Dhr. A. Timmermans	Oud Gastel
Mevr. M. Timmermans	Oud Gastel
Mevr. P. Trimbos	Stampersgat
Fam. W. van Unen	Oud Gastel
Fam. W. Veraart	Oud Gastel
Fam. C. Vermeulen	Oud Gastel
Fam. P. Vergouwen	Oud Gastel
Dhr. H. Verschelling	Oud Gastel
Fam. C. Verstraten	Oud Gastel
Fam. P. Verstraten	Oud Gastel
Fam. J. Veth	Oud Gastel
Mevr. C. de Veth-Somers	Oud Gastel

Fam.	C. van der Vorst	Oud Gastel
Fam.	L. van der Vorst	Oud Gastel
Mevr.	C. Vromans-Speek	Oud Gastel
Fam.	P. Vugts	Oud Gastel
Fam.	J. Wagemakers	Oud Gastel
Fam.	R. van Wees	Oud Gastel
Fam.	W. Willemse	Oud Gastel
Dhr.	J. Witvoet	Oud Gastel
Dhr.	H. Zandbergen	Oud Gastel

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
Voorwoord	1
Lijst van bijzondere begunstigers	2
Stamboomonderzoek van de familie Voermans	5
De Gastelse missionaris dichter Antoon Smoor	14
Bornemse weeskinderen in Gastel, oktober 1914	22
Pater C. Thijs Herinneringen aan zijn geboorteplaats Oud Gastel	33
Wonen op de Stoof	47
Spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden in het Gastels	85
Aanvulling op de Gastelse volkstaal	87
Het gilde van Sint Sebastiaan van Gastel	89
1888. Honderd jaar geleden	107
De brieven van Henri van den Enden, een Gastelse loteling uit 1813	110
Overzicht van de eigenaars van het pand "In de Drie Snoeken". 1730 - heden	132
1938 Gastel vóór 50 jaar.	134
Aktiviteitenkalender 1988	145
Informatie	148
Ledenlijst	150
Inhoud	154

COLOFON

Jaarboek 1988

Uitgave van :	Heemkundekring Het Land van Gastel Oud Gastel
Redactie :	De heer P.F.A. Akkermans De heer F. van Merriënboer De heer P. Peeters De heer H. Zandbergen
Druk :	Werkvoorzieningsschap West Noord-Brabant Roosendaal

Uit deze uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

HEEMKUNDEKRING HET LAND VAN GASTEL